

**ТДИУ ҲУЗУРИДАГИ
ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИ ҚАЙТА
ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ
МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ
ТАРМОҚ МАРКАЗИ**

**ЎҚУВ-УСЛУБИЙ
МАЖМУА**

ТОШКЕНТ-2021

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА РАЎБАР
КАДРЛАРИНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ
МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ ТАШКИЛ ЭТИШ БОШ
ИЛМИЙ-МЕТОДИК МАРКАЗИ**

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ
ҲУЗУРИДАГИ ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИ ҚАЙТА
ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ
ТАРМОҚ МАРКАЗИ**

**“БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ ВА АУДИТ”
йўналиши**

**“АУДИТНИНГ ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАРИ”
модули бўйича**

**Ў Қ У В – У С Л У Б И Й
М А Ж М У А**

Мазкур ўқув-услубий мажмуа Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2020 йил 7 декабрдаги 648-сонли буйруғи билан тасдиқланган ўқув режа ва дастур асосида тайёрланди.

Тузувчилар: ТДИУ, иқтисод фанлари доктори, профессор,
Тўлаходжаева М.М.
ТДИУ, иқтисод фанлари доктори, профессор,
Хасанов Б.А.

Тақризчи: ТДИУ, иқтисод фанлари доктори, профессор,
Маматов З.Т

Ўқув -услубий мажмуа Тошкент давлат иқтисодиёт университети Кенгашининг 2020 йил 29 декабрдаги 5-сонли қарори билан нашрга тавсия қилинган.

МУНДАРИЖА

I. ИШЧИ ДАСТУР.....	4
II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ.....	10
III. МАЪРУЗА МАТНЛАРИ.....	14
IV. АМАЛИЙ МАНБУЛАТ МАТЕРИАЛЛАР, ТОПШИРИҚЛАР ВА УЛАРНИ БАЖАРИШ БЎЙИЧА ТАВСИЯЛАР.....	61
V. БИТИРУВ ИШЛАРИ УЧУН МАВЗУЛАР.....	84
VI. КЕЙСЛАР БАНКИ.....	87
VII. ГЛОССАРИЙ.....	116
VIII. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ.....	122

І. ИШЧИ ДАСТУР

Кириш

Дастур Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрда тасдиқланган “Таълим тўғрисида”ги Қонуни, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сон, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 21 сентябрдаги “2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5544-сонли, 2019 йил 27 августдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сон, 2019 йил 8 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сон ва 2020 йил 29 октябрдаги “Илм-фанни 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-6097-сонли Фармонлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 21 ноябрдаги “Рақамли иқтисодиётни ривожлантириш мақсадида рақамли инфратузилмани янада модернизация қилиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4022-сон, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 4 октябрдаги “2019 – 2030 йиллар даврида Ўзбекистон Республикасининг «яшил» иқтисодиётга ўтиш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПҚ-4477-сон, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 февралдаги “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-4611-сон ҳамда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 23 сентябрдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 797-сон Қарорларида белгиланган устувор вазифалар мазмунидан келиб чиққан ҳолда тузилган бўлиб, у олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касб маҳорати ҳамда инновацион компетентлигини ривожлантириш, соҳага оид илғор хорижий тажрибалар, янги билим ва малакаларни ўзлаштириш, шунингдек амалиётга жорий этиш кўникмаларини такомиллаштиришни мақсад қилади.

Дастур доирасида берилаётган мавзулар таълим соҳаси бўйича педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш мазмуни, сифати ва уларнинг тайёргарлигига қўйиладиган умумий малака талаблари ва ўқув режалари асосида шакллантирилган бўлиб, унинг мазмуни кредит модул тизими ва ўқув жараёнини ташкил этиш, илмий ва инновацион фаолиятни ривожлантириш, педагогнинг касбий профессионаллигини ошириш, таълим жараёнига рақамли технологияларни жорий этиш, махсус мақсадларга йўналтирилган инглиз тили, мутахассислик фанлар негизида илмий ва амалий тадқиқотлар, ўқув жараёнини ташкил этишнинг замонавий услублари бўйича сўнгги ютуқлар, педагогнинг креатив компетентлигини ривожлантириш, таълим жараёнларини рақамли технологиялар асосида индивидуаллаштириш, масофавий таълим хизматларини ривожлантириш, вебинар, онлайн, «blended learning», «flipped classroom» технологияларини амалиётга кенг қўллаш бўйича

тегишли билим, кўникма, малака ва компетенцияларни ривожлантиришга йўналтирилган.

Қайта тайёрлаш ва малака ошириш йўналишининг ўзига хос хусусиятлари ҳамда долзарб масалаларидан келиб чиққан ҳолда дастурда тингловчиларнинг мутахассислик фанлар доирасидаги билим, кўникма, малака ҳамда компетенцияларига қўйиладиган талаблар такомиллаштирилиши мумкин.

Модулнинг мақсади ва вазифалари:

Олий таълим муасасалари педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш курсининг **мақсади** педагог кадрларнинг ўқув-тарбиявий жараёнларни юксак илмий-методик даражада таъминлашлари учун зарур бўладиган касбий билим, кўникма ва малакаларини мунтазам янгилаш, малака талаблари, ўқув режа ва дастурлари асосида уларнинг касбий компетентлиги ва педагогик маҳоратини доимий ривожланишини таъминлашдан иборат.

Курснинг **вазифаларига** қуйидагилар киради:

- “Бухгалтерия ҳисоби ва аудит (тармоқлар бўйича)” йўналишида педагог кадрларнинг касбий билим, кўникма, малакаларини узлуксиз янгилаш ва ривожлантириш механизмларини яратиш;

- замонавий талабларга мос ҳолда олий таълимнинг сифатини таъминлаш учун зарур бўлган педагогларнинг касбий компетентлик даражасини ошириш;

- педагог кадрлар томонидан замонавий ахборот-коммуникация технологиялари ва хорижий тилларни самарали ўзлаштирилишини таъминлаш;

- махсус фанлар соҳасидаги ўқитишнинг инновацион технологиялари ва илғор хорижий тажрибаларни ўзлаштириш;

- “Бухгалтерия ҳисоби ва аудит (тармоқлар бўйича)” йўналишида қайта тайёрлаш ва малака ошириш жараёнларининг фан ва ишлаб чиқариш билан интеграциясини таъминлаш.

Курс якунида тингловчиларнинг билим, кўникма ва малакалари ҳамда компетенцияларига қўйиладиган талаблар:

Мутахассислик фанлар бўйича тингловчилар қуйидаги янги билим, кўникма, малака ҳамда компетенцияларга эга бўлишлари талаб этилади:

Тингловчи:

- аудит стандартларининг асосий таркибий қисмларини;
- аудитнинг ҳисобот ва махсус стандартларини;
- халқаро аудит стандартларини ишлаб чиқиш ва татбиқ этиш жараёнини;
- аудит стандартларининг турларини;
- аудитнинг Ахлоқ кодексини;
- ахлоқ кодексини ишлаб чиқиш тарихини;
- ахлоқ кодексининг тамойилларини ***билиши керак.***

Тингловчи:

- халқаро аудит стандартларини ишлаб чиқиш ва татбиқ этиш;
- аудитнинг ахлоқ кодексини тушуниш;

- аудитнинг ҳисобот ва махсус стандартларини фарқлаш;
- аудитнинг умумий стандартларидан фойдаланиш;
- аудитнинг ички стандартларидан фойдаланиш;
- аудитнинг ҳисобот ва махсус стандартларидан фойдаланиш

кўникмаларига эга бўлиши лозим.

Тингловчи:

- аудитнинг халқаро стандартларга мувофиқ ўтказиш;
- аудитнинг ишчи стандартларини таҳлил этиш;
- Ахлоқ кодексининг тамойилларидан фойдаланишга оид **малакаларига эга бўлиши зарур.**

Тингловчи:

- корхоналарнинг иқтисодий ва молиявий салоҳиятини аудит қилиш;
- аудит стандартларининг турларга ажратиш;
- аудитнинг ахлоқ кодексига риоя қилиш;
- аудитни ҳужжатлаштириш **компетенцияларига эга бўлиши лозим.**

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

“Аудитнинг халқаро стандартлари” модулини ўқитиш жараёнида қуйидаги инновацион таълим шакллари ва ахборот-коммуникация технологиялари қўлланилиши назарда тутилган:

- замонавий ахборот технологиялари ёрдамида интерфаол маърузаларни ташкил этиш;
- виртуал амалий машғулотлар жараёнида кейс, лойиҳа ва ассисмент технологияларини қўллаш назарда тутилади.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

“Аудитнинг халқаро стандартлари” модули ўқув режадаги “Бошқарув ҳисоби”, “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари” ҳамда “Молиявий ҳисобот таҳлили” каби ўқув модуллари билан узвий алоқадорликда олиб борилади.

Модулнинг олий таълимдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар замонавий ва инновацион хорижий таълим технологияларини ўзлаштириш, жорий этиш ва амалиётда қўллашга доир проектив, креатив ва технологик касбий компетентликка эга бўладилар.

Модул бўйича соатлар тақсимоти

№	Модул мавзулари	Тингловчининг ўқув юкلامаси, соат			
		Аудитория ўқув юкلامаси			
		жами	жумладан		
Назарий машғулот	Амалий машғулот		Кўчма машғулот		
1	Аудитнинг халқаро стандартларининг асосий таркибий қисмлари.	4	2	2	
2	Аудитнинг Ахлоқ кодекси	4	2	2	
3	Аудитнинг умумий стандартлари	2		2	
4	Аудитнинг ишчи стандартлари	4		2	2
5	Аудитнинг ҳисобот ва махсус стандартлари.	6		4	2
	Жами:	20	4	12	4

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу: Аудитнинг халқаро стандартларининг асосий таркибий қисмлари

Халқаро аудит стандартлари ҳақида тушунча. Халқаро аудит стандартларини ишлаб чиқиш ва татбиқ этиш жараёни. Аудит стандартларининг асосий таркибий қисмлари. Аудит стандартларининг турлари: умумий стандартлар, ишчи стандартлар, ҳисобот стандартлари, махсус стандартлар.

2-мавзу: Аудитнинг Ахлоқ кодекси

Ахлоқ меъёрлари ҳақида тушунча. Аудитнинг ахлоқ кодекси. Ахлоқ кодексини ишлаб чиқиш тарихи. Ахлоқ кодексининг тамойиллари. Ахлоқ кодексининг таркиби. Аудитнинг Ахлоқ кодексининг замонавий талабларга жавоб бериш тамойиллари.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-амалий машғулот:

Аудитнинг халқаро стандартларининг асосий таркибий қисмлари.

Аудит стандартлари ҳақида тушунча. Халқаро аудит стандартларини ишлаб чиқиш ва татбиқ этиш жараёни. Аудит стандартларининг асосий таркибий қисмлари. Аудит стандартларининг турлари: умумий стандартлар, ишчи стандартлар, ҳисобот стандартлари, махсус стандартлар.

2-амалий машғулот:

Аудитнинг Ахлоқ кодекси.

Ахлоқ меъёрлари ҳақида тушунча. Аудитнинг ахлоқ кодекси. Ахлоқ кодексини ишлаб чиқиш тарихи. Ахлоқ кодексининг тамойиллари.

3-амалий машғулот:

Аудитнинг умумий стандартлари.

200-Аудитнинг халқаро стандарти “Мустақил аудиторнинг умумий мақсадлари ва аудитни аудитнинг халқаро стандартларига мувофиқ ўтказиш”.
230-Аудитнинг халқаро стандарти “Аудитни хужжатлаштириш”.
240-Аудитнинг халқаро стандарти “Молиявий ҳисоботлар аудити жараёнида аниқланган фирибгарликка нисбатан аудитор мажбуриятлари”.

4-амалий машғулот:

Аудитнинг ишчи стандартлари.

320-Аудитнинг халқаро стандарти “Аудитни режалаштириш ва бажаришда муҳимлик”. 500-Аудитнинг халқаро стандарти “Аудиторлик далиллари”. 550-Аудитнинг халқаро стандарти “Ўзаро боғлиқ томонлар”. 580-Аудитнинг халқаро стандарти “Ёзма баёнотлар”. 610-Аудитнинг халқаро стандарти «Ички аудиторлар ишидан фойдаланиш».

5-амалий машғулот:

Аудитнинг ҳисобот ва махсус стандартлари.

700-Аудитнинг халқаро стандарти «Молиявий ҳисоботлар тўғрисида фикр ҳосил қилиш ва ҳисобот (хулоса) бериш». 705-Аудитнинг халқаро стандарти «Мустақил аудитор ҳисоботи (хулосаси)да фикрни модификациялаш». 800-Аудитнинг халқаро стандарти «Махсус масалалар – махсус мақсадли асосларга мувофиқ тайёрланган молиявий ҳисоботлар аудити».

КЎЧМА МАШҒУЛОТ

Мазкур модул бўйича ўқув режада “Аудитнинг ишчи стандартлари” ҳамда “Аудитнинг ҳисобот ва махсус стандартлари” мавзуларида 4 соат кўчма машғулот режалаштирилган.

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

Мазкур модулнинг назарий материални ўзлаштиришда қуйидаги ўқитиш шаклларидан фойдаланилади:

- **давра суҳбатлари** (кўрилаётган лойиҳа ечимлари бўйича таклиф бериш қобилиятини ошириш, эшитиш, идрок қилиш ва мантиқий хулосалар чиқариш);

- **баҳс ва мунозаралар** (лойиҳалар ечими бўйича далиллар ва асосли аргументларни тақдим қилиш, эшитиш ва муаммолар ечимини топиш қобилиятини ривожлантириш).

- **Кенг кўламли суҳбат.** Ҳамма учун умумий бўлган тавсия этилаётган мажбурий ва қўшимча адабиётлар билан машғулотнинг ҳар бир режа саволларига тингловчиларни тайёргарлигини назарда тутати. Фаоллаштиришни барча воситаларини қўллаш билан: сўзга чиқувчига ва барча гуруҳга яхши ўйлаб тузилган аниқ ифодаланган саволлар; сўзга чиқувчи тингловчиларни кучли ва кучсиз томонларига диққатларини қарата олиши; иш жараёнида очиб берилаётган, янги қирраларни ўша вақтнинг ўзида ажратиб кўрсатиш ва бошқалар асосида кўпчилик тингловчиларнинг саволларини муҳокама қилишга жалб қилиш имконини беради.

- **Пресс-конференция.** Қисқа сўзга чиқишдан сўнг, биринчи савол бўйича маърузачига (агарда маърузалар бир қатор тингловчиларга берилган бўлса, ўқитувчининг ўзи улардан бирига сўз беради) сўз берилади. Шундан сўнг, ҳар бир тингловчи маъруза мавзуси бўйича унга савол бериши лозим.

- **Кейсларни (муаммоли вазиятларни) ечиш.** Муаммоли вазиятларни ҳал этиш натижасида ҳосил бўлган, мустақил излаб топилган далиллар, касбий аҳамиятли йўналишларни излашга ва тасдиқлашга, келгусидаги касбий фаолияти билан боғлиқлигини англаб етишга ёрдам беради.

II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТРЕФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ.

МАЪРУЗА МАШҒУЛОТИ

қуйидаги интерфаол ўқитиш методларидан фойдаланилади:

1) Машғулотнинг мотивация босқичида: “Ақлий ҳужум”дан фойдаланилади.

Топшириқ мазмуни→ “Аудиторлик текширувларини ташкил этиш жараёнида мазмунан тематик кетма-кетликни шакллантириш қандай амалга оширилади?”

2) Тингловчиларнингилғор хорижий таълим тизимига оид қандай маълумотларни билишлари ва билишни истаётган маълумотларини аниқлаш мақсадида “**Б /Б /Б**”методидан фойдаланилади.

Топшириқ мазмуни→мавжуд назарий кўникмалардан фойдаланилган ҳолда аудиторлик текширувига тайёргарлик кўриш жараёнининг ташкилий жиҳатларини амлиётга татбиқ қилиниши жорий.

“Б /Б /Б”

Биламан	Билишни истайман	Билиб олдим

3) Тингловчиларнингзамонавий таълим ва инновацион технологиялар соҳасидаги илғор хорижий тажрибаларга оид таянч маълумотларни аниқлаш мақсадида “**Тушунчалар таҳлили**” методидан фойдаланилади.

“Тушунчалар”- таҳлили

Тушунчалар	Сизнинг фикрингизча ушбу тушунча нимани англатади?	Қўшимча маълумот
Аудиторлик дастурлари		
Аудиторлик режаси		
Аудит рисклари		
Аудиторлик хулосаси		

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТДА

қуйидаги интерфаол ўқитиш методларидан фойдаланилади:

1) Тингловчиларнинг замонавий таълим ва инновацион технологиялар соҳасидаги илғор хорижий тажрибалар бўйича билим ва кўникмаларини ривожлантириш мақсадида “**SWOT – таҳлил**” методидан фойдаланилади.

Топшириқ мазмуни→“Аудиторлик текширувига тайёргарлик кўриш ва режалаштириш даврида эътиборли жиҳатларнинг аҳамиятини ёрита олиниши”

“SWOT - таҳлил” жадвали

S (кучли томони)	W (кучсиз томони)
B (имкониятлар)	T (таҳдидлар)

2) Тингловчиларнинг аудиторлик текширувлариини режалаштириш ва ўтказиш бўйича билим ва кўникмаларини ривожлантириш мақсадида “Концептуал жадвал” методидан фойдаланилади.

Концептуал жадвал

Аспект таҳлили	Анъанавий таълим	Модулли таълим
Машғулот мақсади		
Машғулот мазмуни		
Ўқишнинг харакатланувчи кучлари		
Машғулотда ишлаш методлари		
Ўқитувчи вазифаси		

3) **“Инсерт” методнинг мақсади:**Мазкур метод ўқувчиларда янги ахборотлар тизимини қабул қилиш ва билмларни ўзлаштирилишини энгиллаштириш мақсадида қўлланилади, шунингдек, бу метод ўқувчилар учун хотира машқи вазифасини ҳам ўтайди.

Методни амалга ошириш тартиби:

- ўқитувчи машғулотга қадар мавзунинг асосий тушунчалари мазмуни ёритилган инпут-матнни тарқатма ёки тақдимот кўринишида тайёрлайди;
- янги мавзу моҳиятини ёритувчи матн таълим олувчиларга тарқатилади ёки тақдимот кўринишида намойиш этилади;
- таълим олувчилар индивидуал тарзда матн билан танишиб чиқиб, ўз шахсий қарашларини махсус белгилар орқали ифодалядилар. Матн билан ишларда талабалар ёки қатнашчиларга қуйидаги махсус белгилардан фойдаланиш тавсия этилади:

Белгилар	1-матн	2-матн	3-матн
“V” – таниш маълумот.			
“?” – мазкур маълумотни тушунмадим, изоҳ керак.			
“+” бу маълумот мен учун янгилик.			
“– ” бу фикр ёки мазкур маълумотга қаршиман?			

Белгиланган вақт якунлангач, таълим олувчилар учун нотаниш ва тушунарсиз бўлган маълумотлар ўқитувчи томонидан таҳлил қилиниб, изоҳланади, уларнинг моҳияти тўлиқ ёритилади. Саволларга жавоб берилади ва машғулот якунланади.

4) “Тушунчалар таҳлили” методи

Методнинг мақсади: мазкур метод талабалар ёки қатнашчиларни мавзу буйича таянч тушунчаларни ўзлаштириш даражасини аниқлаш, ўз билимларини мустақил равишда текшириш, баҳолаш, шунингдек, янги мавзу буйича дастлабки билимлар даражасини ташҳис қилиш мақсадида қўлланилади.

Методни амалга ошириш тартиби:

- иштирокчилар машғулот қоидалари билан таништирилади;
- ўқувчиларга мавзуга ёки бобга тегишли бўлган сўзлар, тушунчалар номи туширилган тарқатмалар берилади (индивидуал ёки гуруҳли тартибда);
- ўқувчилар мазкур тушунчалар қандай маъно англатиши, қачон, қандай ҳолатларда қўлланилиши ҳақида ёзма маълумот берадилар;
- белгиланган вақт якунига етгач ўқитувчи берилган тушунчаларнинг тугри ва тўлиқ изоҳини уқиб ешиттиради ёки слайд орқали намойиш этади;
- ҳар бир иштирокчи берилган тугри жавоблар билан узининг шахсий муносабатини таққослайди, фарқларини аниқлайди ва ўз билим даражасини текшириб, баҳолайди.

Намуна: “Модулдаги таянч тушунчалар таҳлили”

Тушунчалар	Сизнингча бу тушунча қандай маънони англатади?	Қўшимча маълумот
Олинган бўнақлар		
Кредитга олинган маблағларни мақсадли ишлатилиши		
Олинган аванслар харидорлар буйича деталлаштириш		
Олинган суғурта қопламаларини акс еттириш		
Фаолият турини соҳасини алмаштириш		

Изоҳ: Иккинчи устунчага қатнашчилар томонидан фикр билдирилади. Мазкур тушунчалар ҳақида қўшимча маълумот глоссарийда келтирилган.

5) Венн Диаграммаси методи

Методнинг мақсади: Бу метод график тасвир орқали ўқитишни ташкил этиш шакли бўлиб, у иккита ўзаро кесишган айлана тасвири орқали ифодаланади. Мазкур метод турли тушунчалар, асослар, тасавурларнинг анализ ва синтезини икки аспект орқали кўриб чиқиш, уларнинг умумий ва фарқловчи жиҳатларини аниқлаш, таққослаш имконини беради.

Методни амалга ошириш тартиби:

- иштирокчилар икки кишидан иборат жуфтликларга бирлаштириладилар ва уларга кўриб чиқиладиган тушунча ёки асоснинг ўзига хос, фарқли жиҳатларини (ёки акси) доиралар ичига ёзиб чиқиш таклиф этилади;
- навбатдаги босқичда иштирокчилар тўрт кишидан иборат кичик гуруҳларга бирлаштирилади ва ҳар бир жуфтлик ўз таҳлили билан гуруҳ аъзоларини таништирадилар;
- жуфтликларнинг таҳлили ешитилгач, улар биргалашиб, кўриб чиқиладиган муаммо ёхуд тушунчаларнинг умумий жиҳатларини (ёки фарқли) излаб топадилар, умумлаштирадилар ва доирачаларнинг кесишган қисмига ёзадилар.

Намуна: Мажбуриятлар таркиби

III. МАЪРУЗА МАТНЛАРИ

1-Мавзу: Аудитни халқаро аудит стандартлари асосида бажариш

Режа:

- 1.1. Ўзбекистонда аудиторлик фаолиятини меъёрий тартибга солиш тизими.
- 1.2. Халқаро аудит стандартлари.
- 1.3. Аудиторлик текширувининг турлари, хиллари ва шакллари.
- 1.4. Аудитда муҳимлик тушунчаси ва аудиторлик rischi. Аудиторлик текширувларини режалаштириш.
- 1.5. Аудиторлик ҳисоботи ва хулосаси.

Таянч иборалар: *Аудит, назорат, тафтиш, риск, молиявий ҳисоб стандартлари, аудиторлик фаолияти, аудиторлик текшируви, аудиторлик фаолиятини меъёрий тартибга солиш тизими, аудитор, аудитор ёрдамчиси, аудитнинг мақсади, аудиторлик фаолияти стандартлари, ички аудит, ташиқи аудит, мажбурий аудиторлик текшируви, операцион аудит, мувофиқлилик (мослик) аудити, молиявий ҳисобот аудити, ташаббус тарзидаги аудиторлик текшируви, аудиторнинг ахлоқ қоидалари ва мутахассислик меъёрлари, мустақиллик, ҳолислик, конфиденциаллик, аудиторлик ташкилотларининг мажбуриятлари, аудиторлик ташкилотларининг жавобгарлиги, аудиторлик ташкилотининг ҳуқуқлари, аудиторлик ташкилотининг буюртмачиси, аудитда жиддийлик тушунчаси, аудиторлик rischi, аудиторлик текширувларини режалаштириш, аудиторлик таваккалчилиги (riskи), ички хўжалик rischi, назорат rischi, аниқланмаслик rischi, жиддийлик даражаси, аудитни режалаштириш, аудитнинг умумий режаси, аудитнинг дастури, аудиторлик ҳисоботи ва хулосаси, ижобий аудиторлик хулосаси, салбий аудиторлик хулосаси.*

1.1 Ўзбекистонда аудиторлик фаолиятини меъёрий тартибга солиш тизими.

Ўзбекистонда аудит 1991 йилда ташкил топа бошлади. Ушбу даврда аудиторлик фаолиятини ҳуқуқий тартибга солувчи бир қатор меъёрий ҳужжатлар қабул қилинди.

1. Асосий меъёрий ҳужжатлар қуйидагилардан иборат:

"Аудиторлик фаолияти тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни, 09.12.1992 й. N 734-ХП (янги тахрир 26.05.2000 й. 78-П-сон Ўзбекистон Республикаси Қонуни).

2. "Молиявий назоратни ўтказиш ва хўжалик ҳаётига аудиторлик шаклидаги назоратни тадбиқ, этиш тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1993 йил 3 майдаги 198-сонли Қарори.

3. "Аудиторлар ва аудиторлик фирмаларни Давлат рўйхатидан ўтказиш

Низомини тасдиқлаш тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1993 йил 17 июндаги 293-сонли Қарори.

4. "Юридик шахсларга Ўзбекистон Республикаси ҳудудида аудиторлик фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқини берувчи махсус рухсатнома (лицензия) бериш тартиби тўғрисида Низом". Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан 1993 йил 10 майда 41-сон билан тасдиқланган.

5. "Аудиторлик фаолиятини такомиллаштириш ва аудиторлик текширишларининг аҳамиятини ошириш тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 22 сентябрдаги 365-сонли Қарори.

6. "Ўзбекистон Республикасида аудиторлик фаолиятини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 19.09.2018 йилдаги 3946-сонли Фармони.

7. "Аудиторнинг малакавий сертификатини бериш тўғрисидаги Низом". Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2018 йил 12 декабрда 3105-сон билан рўйхатга олинган.

9. Халқаро аудит стандартлари. Халқаро бухгалтерлар федерацияси расмий нашри.

Аудиторлик текшируви натижалари кўпчилик иқтисодий қарорларни қабул қилиш учун асос бўлганлиги сабабли барча давлатларда аудит етарли даражада қатъий тартибга солинади. Уларнинг айримларида (масалан, Францияда) аудитнинг меъёрлари, меъерий ҳужжатларини белгилаб, аудиторлар ва аудиторлик фирмаларини рўйхатга олиш ва улар фаолияти устидан назоратни амалга ошириш йўли билан давлат ушбу жараёнга аралашади. Бошқа давлатларда (АҚШ, Англия) ушбу жараён касбий ижтимоий аудиторлик ташкилотлар томонидан тартибга солинади.¹

Ҳозирги вақтда Ўзбекистон Республикасида аудиторлик фаолиятини меъерий тартибга солиш тизими ташкил топиш босқичидадир. Аудиторлик фаолиятини тартибга солиш идораларининг ҳуқуқ ва мажбуриятларини, давлат ва ижтимоий аудиторлик ташкилотларининг аҳамияти ва фаолиятини аниқлаш жараёни кетмоқда. Қуйида беш асосий босқичдан иборат, кўп босқичли аудиторлик фаолиятини тартибга солиш меъерий тизими ажратиб кўрсатилиши мумкин:

Биринчи босқич - молиявий-иқтисодий тизимда аудитнинг ўрни, аҳамияти, вазифаларини белгиловчи Ўзбекистон Республикаси "Аудиторлик фаолияти тўғрисида"ги Қонуни (янги таҳрир) 2000 йил 26 май.

Иккинчи босқич - барча объектлар учун мажбурий бўлган аудиторлик фаолиятини тартибга солиш умумий масалаларини белгиловчи қонунчиликка оид ва меъерий ҳужжатлар. Уларга қуйидагилар киради:

1. "Аудиторлик фаолиятини такомиллаштириш ва аудиторлик текширишларининг аҳамиятини ошириш тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 22 сентябрдаги 365-сонли Қарори.

---

¹Michael C.Knapp. Contemporary Auditing. 6 th Edition. 2013.

2. “Аудиторнинг малакавий сертификатини бериш тўғрисидаги Низом”. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2000 йил 13 октябрда 977-сон билан рўйхатга олинган ва бошқалар.

Учинчи босқич - Молия вазирлиги томонидан ишлаб чиқиладиган ва Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан тасдиқланаётган аудиторлик фаолияти стандартлари. Улар аудиторлик хизмати бозоридаги барча субъектлар учун аудит меъёрларини 1997–2019 йилларда белгилаганди.

2020 йил 1 январдан **аудиторлик ташкилотлари аудиторлик фаолиятини фақат Халқаро бухгалтерлар федерацияси томонидан нашр этиладиган Халқаро аудит стандартлари (ХАС) асосида амалга оширади.**

Тўртинчи босқич - аудиторлик фаолияти ва аудитнинг махсус турларини ўзига хос бўлган масалаларини тартибга солувчи аудиторлик фаолиятининг махсус стандартлари ҳамда вазирлик ва идораларнинг меъёрий ҳужжатлари.

Бешинчи босқич - аудит ўтказишда тегишли аудиторлик ташкилоти аудиторлари ҳаракатини тартибга солувчи фирма доирасидаги аудиторлик стандартлар.

Ўзбекистон Республикасида мулкчилик шаклидан қатъий назар юридик шахслар (аудиторлик ташкилотлар) аудиторлик фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқига эга.

Аудиторлик ташкилотлари очик турдаги акциядорлик жамияти кўринишидан ташқари, қонун ҳужжатларида назарда тутилган исталган ташкилий-ҳуқуқий шаклда тузилиши ва ўз фаолиятини кўйидаги мажбурий шартларга риоя етган ҳолда амалга ошириши мумкин:

аудиторлик ташкилоти устав капиталининг камида 51 фоизи бир ёки бир неча аудиторга тегишли бўлиши керак (чет эл аудиторлик ташкилотининг филиали ёки шўъба корхонаси тузилган ҳолат бундан мустасно);

аудиторлик ташкилотининг штат бирлиги камида икки аудитордан иборат бўлиши керак;

аудиторлик ташкилотининг раҳбари фақат аудитор бўлиши керак;

аудитор ташкилотининг қонун ҳужжатларида назарда тутилган устав капитали мавжуд бўлиши керак.

Аудиторлик ташкилотлари Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида давлат рўйхатидан ўтказилиши керак. Адлия вазирлиги аудиторлик ташкилотларининг давлат реестрини юритади. Аудиторлик ташкилотларини давлат рўйхатидан ўтказиш ва аудиторлик ташкилотларининг давлат реестрини юритиш тартиби қонун ҳужжатлари билан белгиланади.

Аудиторлик ташкилотлари аудиторлик фаолиятини ўзининг фуқаролик жавобгарлиги хусусидаги суғурта полиси мавжуд бўлган тақдирда аудиторлик хизмати кўрсатиш тўғрисидаги тузилган шартнома асосида амалга оширилади..

Аудиторлик фирмаларини табақалаштиришда асосий белгилари деб кўйидагиларни қайд этиш мумкин:

- фаолият тавсифи (бажариладиган вазифалар);
- кўрсатиладиган хизматлар ҳажми.

Фаолият тавсифи (бажариладиган вазифалар) бўйича аудиторлик фирмалар

универсал ва махсуслаштирилган ташкилотларга ажратиладилар.

Универсал аудиторлик фирмалар мажбурий аудит ўтказишнинг у ёки бу турини амалга ошириш учун бир нечта лицензияга эга бўлишлари ва турли хил ишларни бажаришлари мумкин. Булар қуйидагилардан иборат: умумий аудит, банк аудити ва бошқа турдаги аудиторлик текширувларини амалга ошириш; бухгалтерия ҳисобини йўлга қўйиш, тиклаш ва юритиш; иқтисодий субъектнинг хўжалик-молиявий фаолиятини таҳлил қилиш, актив ва пасивларни баҳолаш; молиявий, бошқарув ва солиқ ҳисоби бўйича маслаҳатлар бериш; бухгалтерия ҳисоби ва аудит бўйича ўқитишни амалга ошириш; ҳисобни компьютерлаш; ўз фаолияти доирасида бошқа хизматларни бажариш.

Махсуслаштирилган аудиторлик фирмалари нисбатан торроқ доирада ишларни амалга оширадидлар ва ишларнинг маълум бир турлари бўйича ихтисослашадидлар (масалан, аудиторлик текширувлар, ўқитиш ва бошқалар).

Аудиторлик фирмалар аудиторлик фаолиятдан ташқари қандайдир бошқа ишбилармонлик ва унга боғлиқ, бўлган фаолият билан шуғуллана олмайдилар.

Аудиторлик фирмаси универсал ёки махсуслаштирилган бўлишига қарамасдан у, албатта, асосий хизмат тури, яъни мажбурий аудитни амалга ошириши лозим. Акс ҳолда у аудиторлик фирма деб ҳисобланиши мумкин эмас.

Кўрсатиладиган хизматлар ҳажми бўйича аудиторлик фирмалар йирик, ўрта ва кичикларга ажратиладилар. Универсал фирмалар кўп ҳолатларда йирик ва ўрта бўладидлар.

Кўрсатиладиган хизматлар ҳажмининг асосий мезони деб сотувдан тушган тушум ҳажми ҳисобланиши лозим. Бунда ўлчов бирлиги тариқасида энг кам бир ойлик маош миқдоридан фойдаланиш мумкин.

Ҳозирги пайтда Ўзбекистон Республикасида асосан кичик аудиторлик фирмалар кўпчилиқни ташкил этади.

Бизнинг мамлакатимизда аудит институти ривожлана бориши муносабати билан аудиторлик фирмалар уюшма, иттифоқ ва бошқа бирлашмаларга бирлаша бошладилар. Бундай бирлашишдан мақсад - аудиторлик фаолиятини ривожлантириш, тажриба алмашиш, таъсир доирасини ажратиш. Мамлакатимизда аудиторлар ва бухгалтерларнинг ижтимоий-касбий бирлашмалари ташкил этилган ва муваффақиятли фаолият кўрсатмоқда. Бу, биринчи навбатда, Ўзбекистон бухгалтерлар ва аудиторлари миллий Ассоциацияси (ЎБАМА), Аудиторлар Палатаси (АП).

ЎБАМА – бухгалтерлар, аудиторлар, илмий ва педагогик ходимлар, солиқлар бўйича маслаҳатчиларнинг республика жамоат ташкилоти бўлиб, ўз аъзоларини улар манфаатлари ва мақсадларининг умумийлиги, ҳудудий ёки профессионал ҳимоялашда амалий ёрдам кўрсатади.

ЎБАМА бухгалтерия ҳисоби, аудиторлик фаолияти, солиққа тортиш, хусусийлаштириш, қимматли қоғозлар бозори, корхоналар молия-хўжалик фаолиятининг таҳлили бўйича қонунчилик ва меъёрий ҳужжатларни ишлаб чиқишда иштирок этади. Шу билан бирга бухгалтерия ходимлари ва аудиторларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш курсларини

ташқил этади.

Аудиторлик палатаси – малака сертификатиға эга мустақил аудиторларни ихтиёрий тарзда бирлаштирувчи, мустақил нотижорат жамоат ташкилоти. АПнинг асосий мақсади аудиторларнинг профессионаллик даражасини ривожлантириш ва қўллаб қувватлашга ёрдам бериш, ўз аъзоларининг касбга оид манфаатларини давлат ва жамоат органларида ҳимоя қилиш ҳамда касбга оид талаблар бўйича барча ўзгаришлар тўғрисидаги ва ахборот таъминоти бўйича алоқа ўрнатишдан иборат.

Аудиторлик хизмати бозорида фаолият кўрсатаётган аудиторлик фирмаларни қуйидагича тасаввур қилиш мумкин: хорижий аудиторлик ва консалтинг фирмалари, ўрта ва кичик фирмалар.

Энг таниқли хорижий аудиторлик фирмаларига қуйидагиларни киритиш мумкин: Ernst & Young, KPMG, PricewaterhouseCoopers, Deloitte Tohmatsu International. Бу фирмалар томонидан амалга оширилаётган хизматлар нархи маҳаллий фирмаларнинг шунга ўхшаш хизматлар нархидан анча қимматроқдир, лекин Ғарбий инвесторлар айнан ушбу фирмаларнинг аудит бўйича хулосаларини тан оладилар. Кўпчилик маҳаллий фирмалар аудит бўйича ишларни малакалироқ бажарадилар, хорижий фирмалар эса аудитнинг халқаро стандартларини ва илғор иш услубини тарқатишга ёрдам қиладилар.²

Аудиторлик ташкилотининг касбий ходимлари бажараётган вазифалари бўйича қуйидаги гуруҳларга ажратилиши мумкин:

- аудиторлик текшируви раҳбарлари;
- аудиторлар (гуруҳ раҳбарлари);
- аудитор ёрдамчилари;
- аудиторлик текширувларининг оддий иштирокчилари;
- бошқа мутахассислар.

Фирмада бухгалтерия ҳисоби бухгалтерия томонидан юритилади. Йирик бўлмаган аудиторлик ташкилотлар соддалаштирилган икки даражали бошқарув тизимиға эга бўлишлари мумкин - аудиторлик ташкилотнинг раҳбари, одатда, текширув раҳбари ҳам ҳисобланади.

Аудиторлик стандартлар аудитнинг сифати ва ишончилигиға қўйиладиган меъёрий талабларни белгилайдиган ва уларға риоя қилганда аудиторлик текшируви натижаларини маълум даражада кафолатли бўлишини таъминлайдиган умумий асосий талабларни ифодалайди. Иқтисодий шароитлар ўзгариб бориши билан, молиявий ҳисоботдан фойдаланувчилар еҳтиёжларини янада ҳам тўлиқроқ қондириш мақсадида, аудиторлик стандартлар мунтазам равишда қайтадан кўриб чиқилиши лозим.

Аудиторлик стандартлари асосида аудиторларни тайёрлаш учун ўқув дастурлари ҳамда аудиторлик фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқини бериш учун ўтказиладиган имтиҳонларға қўйиладиган умумий талаблар шакллантирилади.

Суд жараёнида аудиторлик стандартлар ўтказилган аудит сифатини исботлаш ва аудиторлар жавобгарлиги даражасини белгилаш учун асос бўлиб хизмат қилади.

---

²Michael C.Knapp. Contemporary Auditing. 6 th Edition. 2013.

Стандартлар аудит ўтказиш учун умумий ёндошиш, аудиторлик текшируви микёси, аудиторлар ҳисоботларининг турлари, услубиёт масалалари ҳамда аудит қандай шароитларда ўтказилаётганлигидан қатъий назар, ушбу касб вакиллари қандай асосий тамойилларга риоя қилиш лозимлигини белгилайди. Ўз амалиётида стандартдан четга чиқишга йўл қўйган аудитор, буни сабабларини тушунтириб беришга тайёр бўлиши лозим.

Стандартларнинг аҳамияти қуйидагилардан иборат, яъни, улар:³

- аудиторлик текширувининг юқори сифатли бўлишини таъминлайди;
- аудиторлик амалиётига янги илмий ютуқларни жорий этишга ёрдам беради;
- аудиторлик текшируви жараёнини фойдаланувчилар томонидан тушунишга ёрдам беради;
- касбнинг ижтимоий мақомини шакллантиради;
- давлат томонидан назоратни бартараф этади;
- аудиторга мижозлар билан музокаралар олиб боришга ёрдам беради;
- аудиторлик жараёнининг алоҳида бўлимлари боғланишини таъминлайди.

Ўзбекистонда халқаро тажрибага асосланиб, аудиторлик фаолиятининг ўзига хос бўлган хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, ушбу фаолиятга оид стандартларни ишлаб чиқилишини тақазо этади.

Мамлакатимизда бозор иқтисодиётига ўтиш жараёни даврида, маълум бир йўналишга оид миллий стандартлар бўлмаган тақдирда, аудитор ўз фаолиятини халқаро стандартлар ёрдамида, улар мавжуд бўлмаса - ўзининг касбий тажрибаси ва фаросатига таяниб тартибга солиши лозим.

1.2. Халқаро аудит стандартлари

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 19.09.2018й. ПҚ 3946-сонли “Аудиторлик фаолиятини янада ривожлантириш чора-тадбирлари” тўғрисидаги қарорининг 5.б) бандига асосан аудиторлик ташкилотлари аудиторлик фаолиятини фақат Халқаро бухгалтерлар федерацияси томонидан нашр этиладиган халқаро аудит стандартлари асосида амалга оширади.

5. Белгилансинки, 2020 йил 1 январдан бошлаб аудиторлик ташкилотлари фаолиятини қуйидаги Халқаро аудиторлик стандартлари асосида амалга оширади:

Сифат назоратининг халқаро стандартлари (снхс)

Сифат назоратининг халқаро стандарти (СНХС) 1 “Молиявий ҳисоботлар аудити ва уларни кўриб чиқиш, ишонч билдириш ва турдош хизматлар кўрсатиш бўйича бошқа келишувларни бажарувчи аудиторлик ташкилотларида сифат назорати”

---

³ Mark S.Beasley. Auditing Cases: An Interactive Learning Approach. 5 th Edition. 2011.

Тарихий молиявий маълумотлар аудити

200–299 УМУМИЙ ПРИНЦИПЛАР ВА МАЖБУРИЯТЛАР

- АХС 200, «Мустақил аудиторнинг умумий мақсадлари ва аудитни Аудитнинг халқаро стандартларига мувофиқ ўтказиш»
- АХС 210, «Аудит келишуви шартларини келишиш»
- АХС 220, «Молиявий ҳисоботлар аудити сифатини назорат қилиш»
- АХС 230, «Аудитни ҳужжатлаштириш»
- АХС 240, «Молиявий ҳисоботлар аудитидаги фирибгарликка нисбатан аудитор мажбуриятлари»
- АХС 250, «Молиявий ҳисоботлар аудитида қонунлар ва меъёрий ҳужжатларни эътиборга олиш»
- АХС 260, «Бошқарув юклатилган шахслар билан ахборот алмашинуви»

- АХС 265, «Ички назоратдаги камчиликлар юзасидан бошқарув юклатилган шахслар ва раҳбарият билан ахборот алмашинуви»

300–499 РИСКЛАРНИ БАҲОЛАШ ВА БАҲОЛАНГАН РИСКЛАРГА ЖАВОБ ҲАРАКАТЛАР

- АХС 300, «Молиявий ҳисоботлар аудитини режалаштириш»
- АХС 315, «Муҳим бузиб кўрсатишлар рискларини тадбиркорлик субъект ва унинг муҳитини билиш асосида аниқлаш ва баҳолаш »
- АХС 320, «Аудитни режалаштириш ва бажаришда муҳимлик»
- АХС 330, «Баҳоланган рискларга жавобан аудиторнинг ҳаракатлари»
- АХС 402, «Хизмат кўрсатувчи ташкилот хизматларидан фойдаланадиган тадбиркорлик субъектлари аудитини ўтказиш жиҳатлари»
- АХС 450, «Аудит ўтказиш жараёнида аниқланган бузиб кўрсатишларни баҳолаш»

500–599 АУДИТОРЛИК ДАЛИЛЛАР

- АХС 500, «Аудиторлик далиллари»
- АХС 501, «Аудиторлик далили – муайян моддаларни махсус кўриб чиқиш»
- АХС 505, «Ташқи тасдиқномалар»
- АХС 510, «Дастлабки аудит келишувлари – бошланғич қолдиқлар»
- АХС 520, «Таҳлилий тартиб-таомиллар»
- АХС 530, «Аудиторлик танлаш»
- АХС 540, «Ҳисоблаб чиқилган баҳолар, шу жумладан ҳаққоний қиймат бўйича ҳисоблаб чиқилган баҳолар, ва улар билан боғлиқ очиқ бериладиган маълумотлар»
- АХС 550, «Ўзаро боғлиқ томонлар»
- АХС 560, «Кейинги ҳодисалар»
- АХС 570, «Фаолиятнинг узлуксизлиги тўғрисидаги фараз»
- АХС 580, «Ёзма баёнотлар»

600–699 БОШҚА ШАХСЛАР ИШИДАН ФОЙДАЛАНИШ

- АХС 600, «Махсус кўриб чиқишлар – гуруҳ молиявий ҳисоботларининг аудитлари (жумладан компонент аудиторлари ишлари) »
- АХС 610, «Ички аудиторлар ишидан фойдаланиш»
- АХС 620, «Аудитор томонидан жалб қилинган эксперт ишидан фойдаланиш»

700–799 АУДИТОРНИНГ ХУЛОСАЛАРИ ВА ҲИСОБОТЛАРИ

АХС 700, «Молиявий ҳисоботлар тўғрисида фикр ҳосил қилиш ва ҳисобот (хулоса) бериш»

АХС 705, «Мустақил аудитор ҳисоботи (хулосаси)да фикрни модификациялаш»

АХС 706, «Мустақил аудитор ҳисоботи (хулосаси)да тушунтириш параграфлари ва бошқа масала параграфлари»

АХС 710, «Қиёсий ахборот – қиёсий кўрсаткичлар ва қиёсий молиявий ҳисоботлар»

АХС 720, «Аудит ўтказиш жараёнида текширилган молиявий ҳисоботлар ифодаланган ҳужжатлардаги бошқа маълумотларга нисбатан аудиторнинг жавобгарлиги»

800–899 МАХСУС СОҲАЛАР

АХС 800, «Махсус масалалар – махсус мақсадли асосларга мувофиқ тайёрланган молиявий ҳисоботлар аудити»

АХС 805, «Махсус масалалар – айрим молиявий ҳисоботлар ҳамда молиявий ҳисоботдаги махсус элементлар, счётлар ёки моддалар аудити»

АХС 810, «Қисқартирилган молиявий ҳисоботлар бўйича ҳисобот (хулоса) тақдим этиш келишувлари»

ХАЛҚАРО АУДИТ АМАЛИЁТИ ИЗОҲЛАРИ (ХААИ)

ХААИ 1000, «Молиявий инструментларни аудитдан ўтказишда махсус жиҳатлар»

1.3. Аудиторлик текширувнинг турлари, хиллари, шакллари.

Аудиторлик фаолиятига оид меъёрий ҳужжатлар ва махсус адабиётларни таҳлили аудитни қуйидаги турларга бўлиш мумкинлигини кэлтириб чиқаради: операцион аудит, мувофиқлилик(мослик) аудити ва молиявий ҳисобот аудити.

Операцион аудит - корхона хўжалик механизмининг алоҳида бўлимлари фаолиятини, уларнинг самарадорлиги, ишончлилиги ва бошқарув учун фойдалилигини баҳолаш мақсадида амалга ошириладиган текширувдир. **Операцион аудит** – иқтисодий самарадорлик ва унинг мезони бўлган тўла меҳнат унумдорлигига баҳо бериш мақсадида хўжалик тизими бўғинлари фаолиятини текширишни ўз ичига олади. Аудит тугатилгандан сўнг бошқарувчига аксарият ҳолларда хўжалик муомалаларини такомиллаштириш борасида йўл – йўриқлар кўрсатилади.

Операцион аудитда текширувга бошқарув ташкилий тизимининг ҳажми, бухгалтерия ҳисобининг ташкилий услуби ва техникаси, компьютер тизимлари, маркетинг услублари ва бошқа жавҳалар киритилиши мумкин.

Бошқарув самарадорлиги хўжалик тизимининг турлича бўлишига боғлиқлиги сабабли аниқ операцион аудитни ифодалаш мушкул. Масалан, бирон – бир ташкилотда қимматли қоғозларни сотиб олгандан кўра кўчмас мулк харид қилиш самаралироқлиги аниқланиб, тегишли маслаҳатлар берилса, бошқа корхонада умумий меҳнат унумдорлигига таъсир қилувчи омиллар ўрганилиб, ишлатилмаётган захиралардан фойдаланиш йўллари кўрсатилади.

«Операцион аудит – бошқарув масалалари бўйича корхонанинг турли таркибий бўлинмаларига маслаҳат бериш каби фаолият (масалан маркетинг

ишларини баҳолаш, корхона таркибий тузилмасини баҳолаш ва ш.к.)»⁴.

Операцион аудитда текшириш фақатгина бухгалтерия ҳисоби билан чегараланмайди, балки бошқарув тизими, ишлаб чиқариш ва меҳнатни ташкил қилиш, компьютер муомалалари алгоритмини такомиллаштириш, маркетинг ва умуман аудиторнинг мутахассислигидан кэлиб чиқиб, турлича соҳаларни қамраб олиши мумкин.

Операцион аудитнинг мушкуллиги шундаки, унинг маълумотларини объектив баҳолаш қийин. масалан, молиявий ҳисобот аудитида ҳисоботни белгиланган бухгалтерия стандартларига мос равишда тузулганлигини аниқлаб баҳо беришда йўл қўйилган камчиликларни кўрсатиш бир мунча энгилдир. Шунинг учун операцион аудит мохияти жихатидан кўпроқ маъмурият учун маслаҳатлар бериш, яъни кон салтингдан иборат, дэса ҳам бўлади. Охириги йиллар ичида бу аудит тури ривожланган мамлакатларда кўпайиб бормоқда.

Мувофиқлилик (мослик) аудити - бу корхона хўжалик тизимида амалдаги қонунчиликка оид ҳужжатлар ва йўриқномалар билан белгиланган меъёрларга ҳамда маъмурият ходимлари учун ишлаб чиқилган муолажа ва қоидаларга қандай риоя етилаётганлигининг текширувидир. Шунингдек, мувофиқлилик аудити корхона мулкдорлари ва акциядорлари буюртмасига асосан тавсия қилинган бошқарувга оид меъёрлар (муолажалар)га корхона Низомига мувофиқ қай даражада маъмурият (раҳбарият) томонидан риоя етилаётганлигини текшириш мақсадида ҳам амалга оширилиши мумкин. **Мувофиқлилик (мослик) аудити** – юқори бошқарув (маъмурият) томонидан белгиланган кўрсатма ва қоидаларни хўжалик тизимида бажарилиши даражаси устидан ўтказиладиган назорат мослик аудитининг мақсадини ташкил қилади. Масалан, бошқарувчилар томонидан ўрнатилган, бажарилиши шарт бўлган муолажаларга бухгалтерия ходимлари томонидан амал қилиниши, моддий бойликларнинг сақланишининг таъминланиши ва уларнинг сарифланишни белгиланган чегаралардан чиқмаслигига риоя қилиш даражаси ёки кредиторлар ва банклар билан тузилган битимларга корхона томонидан амал қилинишини назорат қилиш ва бошқалар.

«Мувофиқлик аудити – ушбу корхона бўлинмалари фаолияти, унинг маъмурияти ва зарур бўлганда юқори органлар томонидан белгиланган ёки қонун ҳужжатларида кўрсатилган қоидаларга мувофиқлигини текширишдан иборат. Масалан, тузилган шартномаларни юридик талаблар нуқтаи назаридан текшириш ва баҳолаш, рискларни камайтириш ва ш.к.»⁵.

Бюджет томонидан молиялаштириладиган ташкилотлар назорат қилинганда ҳам асосан мослик аудити ўтказилади, чунки бундай ташкилотларда бажарилиши лозим бўлган қоидалар аниқ кўрсатилади.

Мослик аудитининг натижалари аудитни белгилаган бўғини учунгина маълум қилинади, нэгаки бу аудит натижалари ҳисоботдан кенг фойдаланувчиларга тааллуқли бўлмайди. Айрим ҳоллардабир ташкилот ўзига бўйсунуши керак бўлган такилотни назорат қилиш учун ҳам мослик аудитни белгилаши мумкин. Масалан, ҳукумат томонидан солиқ тўловчиларнинг

⁴Michael C.Knapp. Contemporary Auditing. 6 th Edition. 2013.

⁵Michael C.Knapp. Contemporary Auditing. 6 th Edition. 2013.

декларациясини текшириш учун аудиторларни жалб қилиш мумкин.

Молиявий ҳисобот аудити ҳисоб ва ҳисоботда қайд этилган маълумот белгиланган мезонларга мувофиқлигини текшириш учун амалга оширилади. Одатда, бухгалтерия ҳисобининг умумқабул қилинган тамойиллари ва қоидалари мажмуи мезонлар бўлиб ҳисобланади.

Молиявий ҳисобот аудити – бу аудитнинг асосий тури бўлиб, молиявий ҳисобот белгиланган мезонлар асосида тайёрланганлигини аниқлайди. Белгиланган мезонлар бу асосан умумий қабул қилинган бухгалтерия шартларидир. Молиявий ҳисоботга бухгалтерия баланси, молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисобот, асосий воситалар ҳаракати тўғрисидаги ҳисобот, пул оқимлари тўғрисидаги ҳисобот, хусусий капитал тўғрисидаги ҳисобот ва шу ҳисоботларга тааллуқли бўлган тушунтиришлар киради.

Молиявий ҳисобот аудити натижаларидан ҳар-хил гуруҳлар, турли мақсадлар учун фойдаланади. Албатта, ҳар бир фойдаланувчи ўзи аудит ўтказганидан кўра иқтисодий самарадорлик нуқтаи назаридан битта аудитор ҳамма учун хулоса тайёрлаб берганлиги маъқул. Агар фойдаланувчини умумий аудит натижалари қониқтирмаса, у қўшимча маълумотлар олиши мумкин. Масалан, корхонага ссуда бериш бермаслик масаласини ҳал қилиш учун банкка умумий аудит натижалари етарли бўлса, иккита корхонанинг қўшилиши масаласини ҳал қилиш учун кенгроқ маълумотлар зарур бўлади. Бундай ҳолларда корпорациялар қўшимча аудит ўтказиш учун шахсий аудиторлардан фойдаланиши мумкин.

Проф. Ҳ. Мусаевнинг фикрича, «Молиявий аудит хўжалик юритувчи субъектларнинг молиявий кўрсаткичларини текширишга қаратилган. Бундай аудит кўпгина ҳолларда таъсисчилар, инвесторлар ва бошқа ташқи манфаатдорларнинг буюртмалари асосида ўтказилади. Молиявий аудитнинг асосий мақсади молиявий натижаларнинг ҳаққоний, асосли эканлиги, молиявий ҳисоботнинг тўғри тузилганлигига баҳо беришдан иборат»⁶.

Буюк Британия Миллий Аудит Марказида аудиторларни қўйидаги гуруҳларга ажратади: «Ривожланган мамлакатларда аудиторлар асосан тўртта гуруҳга ажратилади. масалан, АҚШда буларга бош ҳисоб хизмати аудиторлари, солиқ инспекторлари, ички хўжалик аудиторлари ва холис бухгалтерлар киради.

Бош ҳисоб хизмати аудиторлари – федерал ҳукумат хизматлари тармоғига киради ва фақат конгресс олдида ҳисобот бериб, конгресснинг аудиторлик вазифаларини бажаради, моҳияти жиҳатидан тўла мослик аудити функциялари асосида иш юратади. Бундан ташқари федерал ҳукумати томонидан амалга оширилаётган турли режаларнинг унумдорлиги ва самарадорлигини баҳолайди.

Солиқ инспекторлари – федерал солиқ қонунларининг бажарилишини назарот қилишади. Аудит қилинадиган солиқ тушумлари оддий яъни жисмоний шахслар томонидан тўланадиган солиқлардан тортиб, мураккаб, яъни юридик шахсларнинг, жумладан йирик компанияларнинг фойдаларини аниқлаш билан боғлиқ бўлиши мумкин. Бундай аудитоларга солиқ қонунчилигини мукамал

---

⁶Mark S.Beasley. Auditing Cases: An Interactive Learning Approach. 5 th Edition. 2011.

билиш талаб қилинади.

Ички хўжалик аудиторлари – ички аудит корхона, бирлашма ёки ташкилотнинг бошқарув тизимига кириб, менежерлар учун назорат функцияларини бажаришда ёрдам беради. Ички хўжалик аудиторларининг малака даражаси шу корхонанинг бошқарув тизими талабларига биноан белгиланиб, мустақиллиги чегараланган.

Бу тоифадаги аудит корхона маъмуриятини зарур маълумотлар билан таъминлаб, бухгалтерия хизмати ва бошқа функционал тизимлар билан ҳамкорликда иш юритади

Холис бухгалтерлар – аудиторлик фирмаларнинг асосий вазифаси бу очик чоп этиладиган молиявий ҳисоботларни текшириш ва тўғрилигини тасдиқлашдир. Бундай ҳисоботлардан юқорида таъкидланганидек, ҳар хил тоифадаги гуруҳлар фойдаланади. Шу сабабли ҳозирги кунда иқтисодиётда «Аудитдан ўтган молиявий ҳисобот» деган жумла кенг ишлатилмоқда. Бу, ўз навбатида, «Холис аудитор» деган иборанинг ишлатилишини тақозо етди.

Холис бухгалтерларни тайёрлаш ва бу номга сазовор бўлиш йўллари турли мамлакатларда турлича, лекин ҳар бирида ҳам «бухгалтерия ҳисоби» бўйича махсус диплом, бухгалтерия соҳасида маълум иш стажини ва махсус имтиҳонларни топшириш талаб қилинади. айрим давлатларда, масалан, холис аудитор бўлиш учун холис бухгалтерлар қайта тайёрланиб, аудит фаолияти билан шуғулланиш учун рухсатнома берилади.

Аудит фаолиятини олиб бориш учун рухсатномалар бериш ҳам турлича амалга оширилади. Айрим давлатларда бу фаолият давлат томонидан амалга оширилса, бошқаларида касбий уюшмалар рухсатнома беради»⁷.

«Аудиторлик фаолияти (профессионал хизматлар бундан мустасно) махсус рухсатнома (лицензия) асосида амалга оширилади.

Аудиторлик ташкилотларига аудиторлик фаолиятини амалга ошириш учун лицензия махсус ваколатли давлат органи томонидан берилади. Бу орган:

аудиторлик фаолиятини тартибга солувчи норматив ҳужжатларини, шу жумладан аудиторлик фаолиятининг миллий стандартларини ўз ваколатлари доирасида ишлаб чиқади ва тасдиқлайди;

аудиторлик ташкилоти лицензия шартномасида назарда тутилган лицензия талабларига ва шартларига риоя этишини назорат қилади;

аудитор малака сертификатини олиш учун даъвогарларга малака талабларини белгилайди;

аудиторларнинг республика жамоат бирлашмаси билан кэлишган ҳолда аудитор малака сертификати олиш учун ўқув дарстурларини ва малака имтиҳонларини топшириш тартибини тасдиқлайди;

аудиторларнинг республика жамоат бирлашмаси иштирокида аудитор малака сертификатини олиш ҳуқуқига доир малака имтиҳонини ўтказиши;

қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда аудиторлик фаолиятини амалга оширишга доир лицензияларнинг амал қилишини тўхтатиб туради, тугатади ва бекор қилади, шунингдек ушбу маълумотларни оммавий ахборот воситаларида еълон қилади;

---

⁷www.nao.gov.uk - (UK National Audit Office)

аудиторлар малака сертификатини беради, амал қилишини тугатади ва бекор қилади;

малака сертификатига эга бўлган аудиторлар реестрининг ҳамда аудиторлик фаолиятини амалга оширишга доир лицензияга эга бўлган аудиторлик ташкилотларни ҳисобини юритади.

Аудиторлик ташкилотларига аудиторлик фаолиятини амалга оширишга доир лицензияларни бериш тартиби Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланади.

Аудиторлик фаолиятини лицензиясиз амалга оширганлик қонун ҳужжатларида белгиланган жавобгарликка олиб кэлади»⁸.

Шундай қилиб, аудиторлар ва аудит ҳақидаги тушунчаларни умумлаштириб қуйдаги 1.3–жадвал шаклида ифодлашга ҳаракат қиламиз. Шунинг назарда тутиш керакки, операцион аудитда мезонларни белгилаш, молиявий аудит ёки мослик аудитига нисбатан бир мунча мураккабдир.

Аудит хиллари бўйича ички ва ташқи аудитга ажратилади.

1 - Жадвал

Аудиторлик назоратининг турлари ва аудиторларнинг тоифалари

Аудит	Аудитор	Мисол
Бошқарув аудити	Бош ҳисоб хизмати аудиторлари ички хўжалик аудиторлари	Умумий меҳнат унумдорлигига ташкил қилинган ҳисоблаш маркази фаолиятининг таъсири
Мослик аудити	Бош ҳисобчи хизмати аудиторлари, солиқ инспекторлари, ички хўжалик аудиторлари, мустақил аудиторлик фирмалари	Кредиторлар ва банклар билан тузилган битимларга амал қилиниши
Молиявий аудит	Мустақил аудиторлик фирмалари, холис аудиторлар	Молиявий ҳисоботнинг йиллик аудити

Ички аудит бошқарув назоратининг ажралмас ва муҳим элементи бўлиб ҳисобланади. Йирик корхоналарда раҳбариятнинг юқори бўғини ташкилот фаолияти ва қуйи раҳбарият тизими юзасидан кундалик назорат билан шуғулланмаслиги оқибатида ички аудитга еҳтиёж вужудга кэлади. Ички аудит айнан ушбу фаолият тўғрисида маълумот беради ва менеджерлар ҳисоботларининг ишончлилигини тасдиқлайди. Ички аудитнинг кераклилиги, асосан, заҳиралар камомадини олдини олиш ва корхона ичида керакли бўлган ўзгаришларни амалга оширишдан кэлиб чиқади.

Йирик корхоналарда ички аудиторларнинг маълум вазифаларини бош бухгалтер ёки молиявий директорга бўйсунган бухгалтерия қошидаги тафтиш гуруҳлари бажарадилар, лекин ички аудиторларнинг вазифа доиралари кенгрок ва қуйидагилардан иборат:

активлар ҳолати юзасидан назорат қилиш: раҳбарият томонидан қарорлар

⁸Karla Johnstone. Auditing: A.Risk Based-Approach to Conducting a Quality Audit. 6 th Edition. 2013.

кабул қилинишида фойдаланадиган маълумот аниқ еканлигини тасдиқлаш;
ички тизимга оид назорат муолажалари бажарилишини тасдиқлаш;
ички назорат тизими самарадорлигини таҳлил қилиш ва маълумот устидан
ишлаш;

бошқарув маълумот тизими томонидан тақдим этиладиган маълумот сифатига баҳо бериш.

Британиялик тадқиқотчилар фикрига кўра, «Ички аудит-бу корхоналар фаолиятини манфаатдорларнинг буюртмасига асосан дахлсиз аудиторлар томонидан текшириш ва асосли хулосалар беришдир.

Ички аудитнинг мақсади корхонада тўлиқ фойдаланилмаган имкониятларни аниқлаш, корхона ходимларининг ўз вазифаларини тўлиқ бажарилишига яқиндан ёрдам беришдан иборат»⁹.

Бу борада юқоридаги фикрига қўшилиб бўлмайди, чунки ички аудит корхона бошқарувининг ажралмас қисми бўлиб, корхонанинг штатдаги ички аудиторлар томонидан амалга оширилади. Ташқи аудиторлар кўп жиҳатдан ички аудит натижаларига таянади. Умуман олганда, «Ички аудиторлар ўзлари ишлайдиган корхоналар фаолиятини текширади. Аммо, улар қоидага кўра, корхона маъмурияти (директорлар кенгаши) таркибига кирадилар. Бундай назорат (ўз-ўзини назорат қилиш) шакли АҚШ да ўтган, XX-асрнинг 30-йилларида юзага келиб, кейинчалик Ғарбий Европа ва Японияда тарқалган.

Ҳозирги вақтга келиб кўп ҳолларда ички аудиторларнинг функциялари, хаттоўз компанияси таркибий бўлинмалари бухгалтерия ҳисоботларини текшириш доирасидан ҳам четга чиқади. Ички аудиторлар корхонанинг иқтисодий сиёсати ва бошқарув масалаларида кўпроқ иштирок етмоқдалар. Ички аудиторлар юқори малакали мутахассилар бўлиб, ўз мақомига кўра катта ваколатларга эга»¹⁰.

Ташқи аудит корхоналар буюртмалари (шартномалар) га асосан мустақил аудиторлар, аудиторлик фирмалари томонидан амалга оширилади. Шунингдек, ташқи аудитнинг хусусиятларидан бири текширувни амалга ошираётган аудиторлар текширув олиб борилаётган хўжалик юритувчи субъектда ҳеч қандай манфаатга эга эмаслигидир, яъни: таъсисчи, мулк эгаси, акциядор, текширилаётган иқтисодий субъектнинг бухгалтерия (молиявий) ҳисоботига қўйиладиган талабларига риоя қилиниши учун масъул раҳбар ва бошқа мансабдор шахслар эмас ҳамда корхона раҳбарияти билан қаримдош (отаси, онаси, рафиқаси, акаси, укаси, опаси, синглиси, ўғли, қизи) ва улар билан хизмат юзасидан алоқадор эмас.

«Ташқи аудит – бу ташқи манфаатдорларнинг буюртмаларига асосан хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини текшириш ва экспертиза қилишдир.

Ташқи аудитнинг асосий буюртмачилари давлат бошқаруви органлари, таъсисчилар, инвесторлар, кредиторлар, солиқ идоралари, банк муассасалари ва бошқа манфаатдорлар ҳисобланади»¹¹.

Қонунда белгиланишича, «Аудиторлик текширувнинг буюртмачиси

⁹Karla Johnstone. Auditing: A.Risk Based-Approach to Conducting a Quality Audit. 6 th Edition. 2013.

¹⁰www.aicpa.org

¹¹Karla Johnstone. Auditing: A.Risk Based-Approach to Conducting a Quality Audit. 6 th Edition. 2013.

аудиторлик текшируви ўтказилишини кўзгатувчи хўжалик юритувчи субъект, унинг мулкдори, шунингдек устав капиталида қонун ҳужжатларида белгиланганидан кам бўлмаган миқдордаги улушга эга қатнашчилар ва акциядорлар, назорат қилувчи ёки ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлардир»¹².

Агар аудиторлик фирмалари ўзларининг таъсисчилари, филиаллари, ваколатлари бўлган иқтисодий субъектларни ҳамда ушбу иқтисодий субъектга бухгалтерия ҳисобини юритиш, тиклаш ва молиявий ҳисоботини тузиш хизматларини кўрсатсалар, улар томонидан ташқи аудиторлик текширувини амалга ошириш мумкин эмас. Юқорида қайд этилган жиҳатларни яшириш аудиторлик текширувини амалга ошириш учун берилган лицензияни бекор қилиниши учун асос бўлиши мумкин.

Ташқи аудитни ўтказишдан мақсад текширилаётган иқтисодий субъектнинг молиявий-хўжалик ҳолатини аниқлаш ва йиллик молиявий ҳисоботини тасдиқлашдир. Шунингдек, ташқи аудит шартномага асосан бухгалтерия ҳисобини йўлга қўйилганлигини яхшилаш, молия самарадорлигини ошириш, солиққа тортиш базаси юзасидан, текширилаётган субъект ва унинг сегментлари фаолиятини ташкил этиш ва бошқариш бўйича бир қатор тавсияларни ишлаб чиқиш мақсадида ҳам амалга оширилиши мумкин.

Аудиторлар ёки аудиторлик фирмалари томонидан амалга оширилган ташқи аудит натижалари текширилган корхонанинг ҳисоби, ички назорати ҳолатлари, йиллик ҳисоботи ишончлилиги тўғрисида хулоса тузиш ва тақдим этиш йўли билан расмийлаштирилади.

Қонуннинг 9-моддасига кўра, «Аудиторлик текшируви молиявий ҳисобот ва бошқа молиявий ахборот тўғрилиги ва қонун ҳужжатларига мослигини аниқлаш мақсадида хўжалик юритувчи субъектнинг молиявий ҳисоботини ҳамда у билан боғлиқ молиявий ахборотни аудиторлик ташкилотлари томонидан текширишдир. Аудиторлик текшируви мажбурий ва ташаббус тарзидаги шаклларда ўтказилади».

Мажбурий аудиторлик текшируви - амалдаги қонунчиликка мувофиқ аудит ўтказилиши мажбурий деб белгиланган корхоналарнинг молиявий ҳисоботини ҳар йиллик аудиторлик текширувини амалга ошириш.

Аудиторлик фаолияти тўғрисидаги қонунга мувофиқ, «қуйидагилар ҳар йили мажбурий аудиторлик текширувидан ўтиши керак:

- акциядорлик жамиятлари;
- банклар ва бошқа кредит ташкилотлари;
- суғурта ташкилотлари;
- инвестиция фондлари ҳамда юридик ва жисмоний шахсларнинг маблағларини жамлаб турувчи бошқа фондлар ва уларнинг бошқарув компаниялари;
- манбалари юридик ва жисмоний шахсларнинг ихтиёрий бадалларидан ташкил топган хайрия фондлари ва бошқа ижтимоий фондлар;
- маблағларининг ҳосил бўлиш манбалари қонун ҳужжатларида назарда

---

¹²Karla Johnstone. Auditing: A Risk Based-Approach to Conducting a Quality Audit. 6 th Edition. 2013.

тутилган юридик ва жисмоний шахсларнинг мажбурий ажратмаларидан ташкил топган бюджетдан ташқари фондлар;

- Низом жамғармасида давлатга тегишли улуш бўлган хўжалик юритувчи субъектлар.

Мажбурий аудиторлик текширувининг буюртмачиси хўжалик юритувчи субъект бўлади. Аудиторлик ташкилотини танлаш хўжалик юритувчи субъект мулкдори, шунингдек қатнашчилари (акциядорлари) нинг умумий йиғилиши билан кэлишиб олинади.

Мажбурий аудиторлик текширувини ўтказишдан бош тортиш хўжалик юритувчи субъектдан энг кам ойлик иш ҳақининг юз бараваридан беш юз бараваригача мидорда жарима ундиришга, шунингдек унинг раҳбарини қонун ҳужжатларида белгиланган жавобгарликка тортишга сабаб бўлади. Жариманинг тўланиши хўжалик юритувчи субъектни мажбурий аудиторлик текширувидан ўтишдан озод қилмайди»¹³.

Хўжалик юритувчи субъектнинг мажбурий аудиторлик текшируви ўтказилишидан бўйин товлаши жарима солиш учун асос ҳисобланади.

Қуйидагилар:

- ҳисобот йилидан кейинги йилнинг 1 майигача йиллик молиявий ҳисобот аудиторлик текширувидан ўтказилмаслиги;

- аудиторлик хулосаси мавжуд эмаслиги хўжалик юритувчи субъектнинг мажбурий аудиторлик текшируви ўтказилишидан бўйин товлаши деб эътироф этилади.

Мажбурий аудиторлик текшируви ўтказиладиган хўжалик юритувчи субъект олдинги йил учун ўз йиллик молиявий ҳисоботини ҳисобот йилининг 1 майигача аудиторлик текширувидан ўтказиши ва аудиторлик текшируви тамом бўлгандан кейин 15 кун мобайнида тегишли солиқ органига аудиторлик хулосасининг белгиланган тартибда тасдиқланган нусхасини тақдим этади.

Аудиторлик хулосаси нусхаси солиқ органига белгиланган муддатда тақдим этилмаган тақдирда хўжалик юритувчи субъект солиқ органига аудиторлик хулосаси мавжуд эмаслигининг сабабини акс эттирувчи тушунтиришни ёзма шаклда тақдим этиши керак.

Мажбурий аудиторлик текшируви ўтказилишидан бўйин товлаш сабабли аудиторлик хулосаси мавжуд бўлмаса, солиқ органи хўжалик юритувчи субъектга белгиланган тартибда жарима солади.

Хўжалик юритувчи субъект раҳбари кўрсатиб ўтилган ҳатти-ҳаракатлар учун қонун ҳужжатларида белгиланган жавобгарликка тортилади.

Жарима жарима солиш тўғрисидаги қарор топширилган кундан бошлаб 10 кун мобайнида ундирилади. Ўз вақтида тўланмаган жарима миқдори солиқ ҳақидаги қонунларга мувофиқ пеня ҳисобланган ҳолда сўзсиз ундириб олинади.

---

¹³Michael C.Knapp. Contemporary Auditing. 6 th Edition. 2013.

Жарима миқдори*	Бир йилда махсулот (ишлар, хизматлар) сотишдан олинган ялпи тушум миқдори (ҚҚС ҳам шу жумлага киради)**
Энг кам ойлик иш хақи миқдорининг 50 баравари	Энг кам ойлик иш хақи миқдорининг 500 бараваригача
Энг кам ойлик иш хақи миқдорининг 75 баравари	Энг кам ойлик иш хақи миқдорининг 500 бараваридан 15 минг бараваригача
Энг кам ойлик иш хақи миқдорининг 100 баравари	Энг кам ойлик иш хақи миқдорининг 15 минг бараваридан ортиқ

Жарима ставкалари табақалаштирилган ва мажбурий текшириладиган хўжалик юритувчи субъектнинг ҳисобот йили охирида махсулот (иш, хизмат) ларни сотишдан олинган ялпи тушуми миқдorigа қараб белгиланадиган миқдорларда ундириб олинади.

*Жарима миқдорини аниқлашда энг кам ойлик иш ҳақининг жарима солиш тўғрисида қарор чиқарилган санадаги миқдоридан фойдаланилади.

**Бюджетдан ташқари ва хайрия жамғармалари учун ялпи тушум деганда амалдаги тушумлар, шу жумладан аъзолик бадаллари тушунилади.

Хўжалик юритувчи субъект жарима солиш тўғрисидаги қарор устидан қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда шикоят қилиши мумкин.

Тўланадиган жарималар тўлиқ миқдорда республика бюджетига ўтказилади.

Мажбурий аудиторлик текшируви ўтказмаган хўжалик юритувчи субъектга нисбатан солиқ органи томонидан жазо жаримаси қўлланилмаганлиги бошқа назорат қилувчи орган томонидан аниқланган тақдирда тегишли солиқ органининг мансабдор шахслари қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда жавоб берадилар»¹⁴.

Ташаббус тарзидаги аудиторлик текшируви - лозим бўлган ҳолда, хўжалик юритувчи субъектнинг қарори билан амалга оширилиши мумкин.

«Ташаббус тарзидаги аудиторлик текшируви хўжалик юритувчи субъектнинг ёки бошқа аудиторлик текшируви буюртмачиларининг қарорига биноан, қонун ҳужжатларида назарда тутилган тартибда ўтказилиши мумкии.

Ташаббус тарзидаги аудиторлик текширувининг предмети, муддатлари ва бошқа шартлари аудиторлик текширувининг буюртмачиси билан аудиторлик ташкилоти ўртасида тузиладиган аудиторлик текширувини ўтказиш тўғрисидаги шартномада белгилаб қўйилади»¹⁵.

Ташаббус тарзидаги аудиторлик текшируви ўтказишда хўжалик юритувчи субъект ўз олдига асосан қуйидагиларни мақсад қилиб қўйиши мумкин:

¹⁴Michael C.Knapp. Contemporary Auditing. 6 th Edition. 2013.

¹⁵Michael C.Knapp. Contemporary Auditing. 6 th Edition. 2013.

корхонада бухгалтерия ҳисобини ташкил этилиши ва юритилиши амалдаги қонунчиликка мувофиқлигини аниқлаш;

бухгалтерия ҳисоби ва ички назорат тизимини самарадорлигини баҳолаш;

солиқ қонунчилигига риоя қилиниши ва солиққа тортишга доир ҳисоб-китоблар аҳволини текшириш ва ҳ.к.

Булардан ташқари қонунда назорат қилувчи ёки ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг ташаббусига кўра аудиторлик текширувларини ўтказиш ҳам белгилаб берилган. Унга кўра, «Аудиторлик текшируви назорат қилувчи ёки ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг ташаббусига кўра аудиторлик ташкилоти томонидан улар ўртасида тузилган хўжалик юритувчи субъектларнинг молия-хўжалик фаолиятини аудиторлик текширувидан ўтказиш юзасидан тузилган шартномага асосан ўтказилади. Аудиторлик текширувини ўтказиш бўйича ишларга ҳақ тўлаш аудиторлик текширувининг белгилаган орган ҳисобидан амалга оширилади. Айнан бир хил асосларга кўра айнан бир аудиторлик ташкилоти айнан бир хўжалик юритувчи субъектнинг фаолиятини текширишга такрор жалб этилишига йўл қўйилмайди»¹⁶ дейилган.

Ўзбекистон Республикаси процессуал қонунчилигига мувофиқ, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар хўжалик юритувчи субъектларни аудиторлик текширувидан зишга топшириқ беришлари мумкин. Бундай топшириқ ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларида қуйидаги шарт-шароитлар мавжуд бўлганида берилади:

- қўзғатилган (қайта кўрилаётган) жиноий ишлар;
- фуқаролик ишларини қабул қилиш (қайта кўриш);
- хўжалик судининг идоравий тасарруфидаги ишлар ва ҳ.к.

Аудиторлик текширувини белгилаган органлар текширув ўтказиш учун барча шароитларни яратишлари, аудиторларни хавфсизлигини таъминлашлари лозим.

Аудит - бу иқтисодий жараён бўлиб, унда етарли билимга эга бўлган ва махсус малака сертификатига эга бўлган жисмоний шахс хўжалик юритувчи субъектнинг молиявий ҳисоботи ва бошқа молиявий ахбороти тўғрилиги ва қонун ҳужжатларига мослигини аниқлаб, ўз фикрини билдиришидир.

Агар Ғарб мамлакатларида аудит 150 йилдан буён маълум бўлса, Ўзбекистонда эса, мустақил фаолият соҳаси сифатида хўжалик юритишда давлат монополиясидан воз кечиш ва бозор иқтисодига ўтиш натижасида мустақиллигимизнинг дастлабки йилларидан шакллана бошлади. Шунинг учун аудиторлик фаолияти ривожланган мамлакатлар тажрибасини ўрганиш зарурдир. Таъкидлаш жоизки, олдин ҳам мамлакатимиздаги корхоналар, ташкилотлар ва муассасаларда хўжалик фаолиятини назорат ва тафтиш қилиш амалга оширилган. Аммо, назорат ва тафтиш билан аудит тушунчалари бир – бирларига яқин бўлса ҳам, уларни битта нарса деб тушуниш тўғри эмас.

Бозор муносабатларининг ривожланиши ва мулк шаклининг ўзгариши тафтиш ўтказиш борасида жуда катта ўзгаришлар бўлишига олиб келди.

Аудит ва тафтиш тушунчалари кенг маънода хўжалик юритувчи

¹⁶Michael C.Knapp. Contemporary Auditing. 6 th Edition. 2013.

субъектлар молия-хўжалик фаолияти устидан ўрнатиладиган иқтисодий назоратни ташкил этиш усуллари ҳисобланади.

Молиявий ҳисоботларни тузишни тафтиш қилишда маълум изоҳлар берилган ҳолда аудиторлик фаолияти стандартлари ва нормалари қўлланилиши мумкин. Аудит ва тафтишнинг бундай ўхшаш жиҳатлари кўп, аммо принципиал фарқлари ҳам мавжуд. Шунинг учун ҳам иқтисодий назорат шакллари ва методларининг ривожланиши истиқболларни тадқиқ қилишда аудит ва тафтиш ўртасидаги фарқларни очиқ бериш муҳим аҳамиятга эга. Бундай фарқларни қуйидаги белгилари бўйича туркумлаш мумкин:

Аудит ва тафтиш ўртасидаги юқоридаги фарқлар умумий тарзда айрим адабиётларда келтирилган. Ҳозирги кунда буларни умум қабул қилинган қарашлар деб ҳисоблаш мумкин.

Юқорида таъкидлаганимиздек, республикамизда иқтисодиётнинг эркинлаштирилиши ва мулк шаклининг ўзгариши натижасида тафтишнинг ўрнини аудит эгаллаши тезлашди. Аммо, тафтиш бутунлай йўқолиб кетмайди ва иқтисодиётни давлат томонидан тартибга солишнинг мустақамланишига қараб сақланиб қолади.

Малакали аудиторнинг асосий сифатларидан бири - жамият олдида ўз масъулиятини ҳис этишдир. Шунинг учун аудиторлар барча аудиторлик хизматларини кўрсатишда миждоз билан ўзаро муносабатларни белгиловчи қуйидаги ахлоқ қоидалари ва мутахассислик меъёрларини ишлаб чиқирилишини ва уларга риоя қилирилишини зарур деб ҳисоблайдилар: аудиторнинг мустақиллиги, ҳалоллиги ва ҳаққонийлиги.

Мустақиллик - аудиторнинг текширилаётган корхонада бирорта ҳам молиявий ёки бошқа мулкый манфаатдор бўлмаслиги. Агар аудитор корхона мулкдорларидан бири ҳисобланса ёки юқори бўғин раҳбарияти билан қариндошлик алоқасида бўлса, у бундай корхонани текшириш ҳуқуқига эга эмас.

Холислик - ушбу ишга тааллуқли бўлган фақат шубҳасиз далилларни назарда тутиб фикр юритиш қобилияти, бу, ўз навбатида, интеллектуал ҳалолликни келиб чиқаради.

Конфиденциаллик - текширув ёки бошқа бир аудиторлик хизматларини кўрсатиш вақтида аудитор томонидан олинган маълумот конфиденциал ҳисобланади ва учинчи шахслар фойдаланиши ёки уларга тақдим этилиши фақатгина миждоз рухсати (ёзма равишда берилган) ёки суд қарорига мувофиқ, амалга оширилиши мумкин. Шак-шубҳасиз, агар миждоз тўғрисидаги маълумот овоза қилинганда ёки тарқатилганда унга моддий ёки бошқа зарар келтирмаса ҳам, конфиденциаллик тамойилига риоя қилирилиши шарт.

Аудиторнинг касбий юқори малакага эгаллиги, хабардорлиги ва инсофлиги. Аудитор керакли бўлган касбий малакага эга бўлиши, уни юқори даражада ушлаб туриши, ўз фаолиятида меъерий ҳужжатлар талабларига риоя қилилиши зарур. Ишга бошқа аудиторларни ёки ёрдамчи ходимларни жалб қилганда, аудитор уларнинг касбий хабардорлиги ишонч ҳосил қилилиши ва улар бажараётган ишларни назорат қилиб борилиши лозим. Агар аудитор маълум бир соҳада етарли даражада касбий малакага эга бўлмаса ёки ўз тавсиялари

тўғрилигига тўлиқ ишончи бўлмаса, у бирорта ҳам хизмат кўрсатмаслиги керак.

Мижоз билан иш олиб борганда, аудитор ўзининг барча билимлари ва тажрибасидан фойдаланиши ва бухгалтерия ҳисоби, солиққа тортиш ва шунга тааллуқли бошқа жабҳалардаги янгиликлар ва ўзгаришлардан хабардор бўлиши лозим.

Аудитор амалга оширилган аудиторлик текшируви сифати учун маълум бир масъулиятга эга. Молиявий ҳисоботлар юзасидан масъулиятдан аудиторлик хулосаси юзасидан масъулиятни ажратиш лозим. Аудитор фақат текширилаётган корхонанинг молиявий ҳисоботлари тўғрисидаги хулоса учун масъул. Молиявий ҳисобот мазмуни тўғрисида масъулият текширилаётган корхона раҳбари зиммасида бўлади.

Аудиторга нисбатан унинг ахлоқий даражасини белгиловчи муайян малакавий талаблар қўйилади.

Аудитор ўзининг касбий мажбуриятларини бажараётганда қуйидаги қоидалар ва ахлоқ талабларига амал қилиши лозим:

- 1) одоб-ахлоқнинг умумий меъёрларига;
- 2) аудиторлик стандартларининг талабларига;
- 3) қонунчилик билан амалга киритилган талабларга;
- 4) фирманинг ички аудиторлик стандартлари талабларига. Аудитор ўз ҳамкасблари билан хайрихоҳлик руҳида алоқалар ўрнатишга интилиши лозим.

Аудиторлик ташкилоти мижоз билан ўзаро алоқа ўрнатганда, унинг ҳуқуқлари, мажбуриятлари ва жавобгарлиги юзага кэлади.

Аудиторлик ташкилоти қуйидаги ҳуқуқларга эгадир:

- аудиторлик текшируви ўтказиш тўғрисида қарор қабул қилши учун хўжалик юритувчи субъектнинг таъсис ҳужжатлари ҳамда бухгалтерия ҳисоби ва молиявий ҳисобот ҳужжатлари билан олдиндан танишиб чиқиш;

- аудиторлик текшируви ўтказиш шакллари ва усулларини мустақил белгилаш; (ЎзР 13.12.2002 й. 447-П-сон Қонуни таҳриридаги хат боши)

- аудиторлик текшируви ўтказилаётганда хўжалик юритувчи субъект амалга ошираётган молия-хўжалик фаолияти билан боғлиқ ҳужжатларни тўлиқ ҳажмда олиш, шунингдек ушбу ҳужжатларда ҳисобга олинган ҳар қандай мол-мулкнинг амалда мавжудлигини ҳамда ҳар қандай мажбуриятларнинг амалдаги ҳолатини текшириш;

- аудиторлик текширувини ўтказиш давомида юзага келган масалалар бўйича хўжалик юритувчи субъектнинг моддий жавобгар шахсларидан оғзаки ва ёзма тушунтиришлар олиш ҳамда аудиторлик текшируви учун зарур бўлган қўшимча маълумотларни олиш;

- учинчи шахслар томонидан ёзма тасдиқланган ахборотни хўжалик юритувчи субъектдан олиш;

- ишончли аудиторлик хулосасини тузиш учун зарур бўлган барча ахборот хўжалик юритувчи субъект томонидан тақдим этилмаган тақдирда аудиторлик текшируви ўтказишдан бош тортиш;

- аудиторлик текширувини ўтказишда иштирок этишга аудиторлар ва бошқа мутахассисларни белгиланган тартибда жалб этиш.

Аудиторлик ташкилоти қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ҳуқуқларга ҳам эга бўлиши мумкин.

Аудиторлик ташкилотининг мажбуриятлари. Аудиторлик ташкилоти аудиторлик фаолияти билангина шуғулланиши мумкин ҳамда у:

- аудиторлик фаолиятини амалга ошириётганида ушбу Қонун ҳамда бошқа қонун ҳужжатларининг талабларига риоя этиши;

- аудиторлик текшируви ўтказилишга доир шартнома тузишдан олдин буюртмачининг талабига биноан аудиторлик фаолиятини ўтказиш ҳуқуқини берувчи тегишли лицензияни, аудитор (аудиторлар)нинг малака сертификатини тақдим этиши;

- хўжалик юритувчи субъектнинг сўровига биноан аудиторлик текширувини ўтказиш бўйича қонун ҳужжатларининг талаблари тўғрисидаги, аудиторнинг эътирозлари асосланган қонун ҳужжатларининг нормалари тўғрисидаги ахборотни тақдим этиши;

- аудиторлик текширувини амалга оширишда олинган ахборотнинг махфийлигига риоя этиши;

- аудиторлик ҳисоботида молиявий-хўжалик операцияларининг қонунийлиги бузилиши фактларининг ҳамда уларни бартараф этиш юзасидан таклифларни акс еттириши;

- хўжалик юритувчи субъектга унинг мансабдор шахслари ва бошқа ходимлари зарар етказганлигини аниқ тасдиқлаб турган фактларни аниқлаган тақдирда бу ҳақда хўжалик юритувчи субъектнинг раҳбариятига (мулкдорига) маълум қилиши ҳамда аудиторлик ҳисоботига тегишли қайдни киритиши шарт. Зарур ҳолларда аудиторлик текширувининг натижаларини маълум қилиш учун қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда қатнашчиларнинг (акциядорларнинг) умумий йиғилиши чақирилишини талаб қилиши шарт.

Аудиторлик ташкилоти зиммасида қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа мажбуриятлар ҳам бўлиши мумкин.

Аудиторлик ташкилотининг жавобгарлиги. Аудиторлик ташкилотлари аудиторлик текшируви буюртмачилари, хўжалик юритувчи субъект ва молиявий ҳисоботдан бошқа фойдаланувчилар олдида молиявий ҳисобот ҳамда хўжалик юритувчи субъектнинг бошқа молиявий ахбороти тўғрисида нотўғри яқундан иборат бўлган аудиторлик хулосасини тузиш оқибатида уларга етказилган зарар учун жавобгар бўлади.

Аудиторлик текширувини сифатсиз ўтказганлик ёки лозим даражада ўтказмаганлик оқибатида хўжалик юритувчи субъектга ва (ёки) аудиторлик текширувининг буюртмачисига етказилган зарар, шу жумладан бой берилган фойда, қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда қопланиши шарт.

Ўз навбатида мижоз(хўжалик юритувчи субъект)нинг аудиторлик текшируви ўтказилаётгандаги ҳуқуқ ва мажбуриятлари ҳам мавжуд.

Аудиторлик текширувидан ўтказилаётган хўжалик юритувчи субъект куйидаги ҳуқуқларга эгадир:

- аудиторлик ҳисоботи ва аудиторлик хулосасини олиш;
- бухгалтерия ҳисобини юритиш, молиявий ҳисоботни тузиш тартиби тўғрисида ҳамда аниқланган камчиликлар ва қоидабузарликларни тўғрилаш ҳақида аудиторлардан маслаҳат ва тавсиялар олиш.

Аудиторлик текширувидан ўтказилаётган хўжалик юритувчи субъект:

- аудиторлик текшируви ўтказиш тўғрисидаги шартномада белгиланган муддатларда аудиторлик текширувини ўтказиш учун аудиторга керакли шароитларни яратиб бериши, унга зарур ҳужжатларни тақдим этиши;
- аудиторлик текшируви давомида аниқланган бухгалтерия ҳисобини юритиш, молиявий ҳисобот тузиш қоидалари ҳамда солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ҳисоблаб чиқиш тартиби бузилишларини бартараф этиши шарт.

Хўжалик юритувчи субъект ушбу қонунга мувофиқ амалга оширилаётган аудиторлик текширувини ўтказишдан бош тортиш ёки унга ҳалақит бериш мақсадларида у ёки бу ҳаракатларни (ҳаракатсизликни) содир этишга ҳақли эмас.

Хўжалик юритувчи субъект қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ҳуқуқларга эга бўлиши ва унинг зиммасида ўзга мажбуриятлар бўлиши мумкин.

Аудиторлик текширувининг буюртмачиси. Аудиторлик текширувининг буюртмачиси аудиторлик текшируви ўтказилишини қўзғатувчи хўжалик юритувчи субъект, унинг мулкдори, шунингдек устав капиталида қонун ҳужжатларида белгиланганидан кам бўлмаган миқдордаги улушга эга қатнашчилар ва акциядорлар, назорат қилувчи ёки ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлардир.

Аудиторлик текширувининг буюртмачиси куйидаги ҳуқуқларга эга:

- аудиторлик ташкилотини мустақил танлаш;
- ташаббус тарзидаги аудиторлик текшируви ўтказилаётганда аудиторлик текширувининг йўналиши ва ҳажмини белгилаш;
- аудиторнинг эътирозлари асосланган қонун ҳужжатларининг нормалари тўғрисидаги зарур ахборотни аудиторлик ташкилотидан олиш;
- аудиторлик ҳисоботи ва аудиторлик хулосасини олиш (ЎзР 13.12.2002 й. 447-II-сон Қонуни таҳриридаги хат боши).

Аудиторлик текширувининг буюртмачиси қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ҳуқуқларга ҳам эга бўлиши мумкин.

Аудиторлик текширувининг буюртмачиси аудиторлик текширувини ўтказишга доир шартномага мувофиқ аудиторлик хизматларининг ҳақини ўз вақтида тўлаши шарт.

1.4. Аудитда муҳимлик (жиддийлик) тушунчаси ва аудиторлик rischi.

Аудиторлик текширувларини режалаштириш.

Аудиторлик текширувини режалаштираётганда жиддийлик (моддийлик, муҳимлик)ни белгилаш лозим. Жиддийлик аҳамиятсиз ҳисобланган, яъни фойдаланувчиларни хато фикрда бўлишига йўл қўймайдиган, молиявий ҳисобварақларда қайд этилиши мумкин бўлган нотўғри сумманинг энг кўп миқдоридир.

Аудитда жиддийликни аниқлаш ХАС 315 «Муҳим бузиб кўрсатишлар рискларини тадбиркорлик субъект ва унинг муҳитини билиш асосида аниқлаш ва баҳолаш» ва ХАС 320, «Аудитни режалаштириш ва бажаришда муҳимлик» номли Ҳалқаро аудит стандартларида белгилаб берилган. Унга кўра, «Аудитда хўжалик юритувчи субъект молиявий ҳисоботнинг ишончлилигига каттагина ҳажмда таъсир кўрсатадиган ҳолатлар жиддий ҳолатлар деб эътироф этилади.

Барча жиддий муносабатларда молиявий ҳисоботнинг ишончлилиги деганда молиявий ҳисобот кўрсаткичлари аниқлигининг шундай даражаси тушуниладики, бунда ушбу ҳисоботнинг малакали фойдаланувчиси унинг асосида тўғри хулосалар чиқариш ва тўғри қарорлар қабул қилишга қодир бўлади. Ахборотнинг жиддийлиги унинг хусусияти бўлиб, уни ана шундай ахборотдан оқилона фойдаланувчининг қарорларига таъсир кўрсатишга қодир қилади»¹⁷.

Жиддийлик тушунчаси аудитга оид манбааларда умумий негизга асосланган ҳолда турлича таърифланган. Масалан, проф. М.М. Тулаходжаеванинг таърифига кўра «Ҳисоботдаги фойдаланувчиларни қарорлар қабул қилишда чалғитиши мумкин бўлган, оқибатда бефойда молиявий сарф-харажатлар, нобудгарчиликка ва зарарларга олиб келадиган хато ва тушириб қолдиришлар жиддий, муҳим (моддий) ҳисобланади»¹⁸.

Умумий аудиторлик амалиётида жиддийлик чегараларини қуйидагича белгилаш қабул қилинган:

$$0 < Ж < 1 \text{ ёки (фоиз ҳисобида } 0 < Ж\% < 100)$$

Ушбу чегара оралиғидаги эҳтимоллик хўжалик субъектлари ҳисоботларининг ишончлилигига таъсир кўрсатадиган хатолар мавжудлигини аниқлаш, тегишли аудиторлик қарорларини қабул қилиш учун ушбу хатоларни баҳолаш мумкинлиги ёки мумкин эмаслигини ифодалайди. Бу жиддийликни сифат жиҳатдан тавсифлайдиган таркибий қисмдир. Жиддийликнинг миқдорий жиҳатини тавсифлайдиган таркибий қисми эса унинг маълум даражалари орқали ифодаланади.

«Муҳимлик тушунчаси деганда молиявий ҳисоботни бузишнинг энг юқори қиймати тушунилади, ундан бошлаб ана шу ҳисоботнинг малакали фойдаланувчиси унинг асосида тўғри хулосалар чиқариш ва тўғри қарорлар қабул қилишга қодир бўлмай қолади.

Муҳимлик даражасининг мутлақ қийматини аниқлашда аудитор хўжалик

¹⁷ ХАС 320, «Аудитни режалаштириш ва бажаришда муҳимлик»

¹⁸Michael C.Knapp. Contemporary Auditing. 6 th Edition. 2013.

юритувчи субъектнинг аудит қилинадиган, бундан кейин молиявий ҳисоботнинг базавий кўрсаткичлари деб номланадиган ҳисоботи ишончилигини тавсифлайдиган энг муҳим кўрсаткичларни асос сифатида қабул қилиши керак.

Аудитор:

аудиторлик русум-қоидаларининг табиати, вақти ва теранлигини белгилаш;

бузилишлар таъсирини баҳолаш пайтида муҳимликни кўриб чиқиши керак»¹⁹.

Муҳимлик (моддийлик) ни баҳолаш аудиторнинг тажрибаси ва малакасига боғлиқдир ва корхона фаолиятининг ҳажми ва хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда унинг ўзи томонидан ҳар бир мижоз учун белгиланади. Шунинг учун турли аудиторлар ва аудиторлик фирмалар ушбу муаммога мутлақо бошқача ёндошадилар.

Молиявий ҳисоботнинг айрим кўрсаткичлари етарли даражада аниқ бўлмаслиги мумкин. Лекин, бунинг асосида ҳисобот умуман ишончсиз ёки у ҳақиқий ҳолатни аниқ акс этмайди деган хулоса чиқариш мумкин эмас. Ноаниқликлар ҳисоб-китобларда йўл қўйилган хатолардан (масалан, эскириш суммаларини ҳисоблашда) ёки баҳолашдан (масалан, асосий воситаларнинг эскириш муддатлари, ишончсиз дебиторлик қарзлар) келиб чиқиши мумкин. Аммо, аудитор томонидан бундай ноаниқликлар топилганда, ҳисоботга тегишли тузатишлар киритилиши лозим. Лекин, мижоз томонидан ҳар доим дарҳол тузатишлар киритилмайди, тузатишлар умуман киритилмаслик ҳоллари ҳам учраб туради.

Кўпчилик ҳолларда аудиторлар бухгалтерия ҳисоботидаги ноаниқликларни ўтказиб юборадилар, масалан:

улар арзимас бўлиб молиявий ҳисоботлардан фойдаланувчилар қарорларига таъсир қилмаса ва, бинобарин, муҳим ҳисобланмаса;

арзимас хатоларни аниқлаш ва уларни тўғрилаш учун сарфланадиган харажатлар юқори бўлса;

бунга сарфланган вақт бухгалтерия ҳисоботини чоп этилиши муддатини узайтириб юборса.

Шундай қилиб аудитор ҳисоб кўрсаткичлари мутлоқ аниқ ва бухгалтерия ҳисоби аниқ эмас деб фараз қиладилар.

Энг муҳим кўрсаткичлар сифатида қуйидагиларни олиш ва уларга нисбатан қўлланиладиган фоизларни тавсия сифатида белгилаш мумкин (3-жадвал).

Ушбу кўрсаткичларни батафсилроқ Р. Дўсмуратовнинг «Аудит асослари» номли дарслигида кўриб чиқиш мумкин.

Индуктив ёндашиш - ҳар бир модда учун алоҳида баҳо беришни тахмин қилади, ундан кейин баҳоларни бир бирига қўшиш йўли билан умумий моддийлик аниқланади. Лекин, бундай ёндошишни ўта эҳтиёткорлик билан қўллаш лозим, зеро ҳисоботнинг қайсидир бир банди бўйича хато муҳим бўлмаслиги, лекин бошқа бир банди бўйича – муҳим (моддий) бўлиши мумкин.

¹⁹Michael C.Knapp. Contemporary Auditing. 6 th Edition. 2013.

Муҳимлик (моддийлик) ни баҳолашда икки асосий ёндашиш қўлланилади – индуктив ва дедуктив. Дедуктив ёндашиш – молиявий ҳисоботнинг умумий моддийлиги аниқланишини тахмин қилади ва ундан кейин, ҳар бир ҳисобварақ бўйича иш ҳажмини аниқлаш учун, ҳисоботнинг алоҳида моддалари бўйича берилган баҳо тақсимланиб чиқилади.

3-Жадвал

Молиявий ҳисоботнинг асосий кўрсаткичлари бўйича жиддийлик даражасини ҳисоблаш

Асосий кўрсаткичлар	Асосий кўрсаткич қиймати (м.с.)	%	Жиддийлик даражасининг суммаси, (м.с.)
Маҳсулот (иш, хизмат) ларни сотишдан олинган тушум (2-шакл, 010-сатр)	723491,0	5	36175,0
Сотилган маҳсулот (иш, хизмат) ларнинг ишлаб чиқариш таннари (2-шакл, 020-сатр)	177826,0	3	5335,0
Жами давр харажатлари (2-шакл, 040-сатр)	32833,0	3	985,0
Корхонанинг хусусий капитали (1-шакл, 460-сатр)	241567,0	10	4831,0
Балансинг умумий суммаси (1-шакл активдаги 380-сатр ёки пассивидаги 700-сатр)	135945,0	5	13595,0
Тугалланмаган ишлаб чиқариш (1-шакл, 150-сатр)	322762,0	3	6455,0
Тақсимланмаган фойда	23819,0	2	476,0

Дедуктив ёндашишни қўллаш йўли билан алоҳида бандлар бўйича моддийликни баҳолаш суммаси, молиявий натижалар ҳисоботи, баланс ёки пул маблағларининг оқимлари учун йўл қўйилиши мумкин бўлган миқдордан юқорироқ бўлиши ҳолатини бартараф этиш имконини беради.

Аудиторлик таваккалчилиги (риски) – бу аудиторлик текширувининг, мижознинг ички назорат тизимининг самарасизлиги, аудиторлар томонидан мижоз хатоларини аниқлай олмаслиги таваккалчилигини баҳолашдир.

ҲАС 315, «Муҳим бузиб кўрсатишлар рискларини тадбиркорлик субъект ва унинг муҳитини билиш асосида аниқлаш ва баҳолаш» да қуйидагича ифодаланган. Унга кўра, «Аудиторлик таваккалчилиги - аудитор томонидан субъектив равишда белгиланадиган, аудиторлик текшируви якунлари бўйича молиявий ҳисобот унинг ишончлилиги тасдиқланганидан кейин аниқланмаган жиддий бузилишларни ўз ичига олиши мумкинлигини эътироф этиш ёки аслида бундай бузилишлар молиявий ҳисоботда бўлмасада, унда жиддий бузилишлар мавжудлигини эътироф этиш эҳтимолидир»²⁰.

Фараз қилайлик, агар аудитор салбий хулоса берса ёки хулоса беришдан

²⁰Michael C.Knapp. Contemporary Auditing. 6 th Edition. 2013.

воз кечса ўзини хавф-хатаргага қўймаслиги мумкин. Аммо бу нотўғри фикр, чунончи, аудитор учун бу ҳолда мижозларни йўқотиш хавфи вужудга келади. Бундан ташқари, аудитор ҳар қандай, ҳатто, мижоз-корхона молиявий ҳисоботини тўлиқ тасдиқлайдиган хулоса берганида ҳам, у шартнома мажбуриятлари билан боғлиқ хавф-хатарни ўз зиммасига олади. Аудиторлик фаолиятида учрайдиган бундай хавф-хатарлар йиғиндисини кейинчалаик аудиторлик рискларнинг мақбул тўплами дейиш мумкин.

Маълумки, ҳар қандай малакали ва пухта ўтказилган аудиторлик текшируви ҳам аудиторлик рискинни тўлиқ бартараф эта олмайди. Шунинг учун аудиторлик амалиётида унинг мақбул чегараси 5% деб қабул қилинган. Яъни, аудиторлик ташкилоти томонидан берилган юзта аудиторлик хулосасидан бештаси мунозарали масалалар бўйича нотўғри хулосалар бўлиши мумкин. Бундай риск яъни, 5% миқдорида нотўғри хулоса бериш еҳтимоли аудиторлик ташкилоти учун жиддий ҳисобланмайди ва унинг рақобатбардошлигини пасайтирмайди. Аксинча, бу кўрсаткич (5%) ни янада пасайтиришга уриниш беҳуда куч ва маблағ сарфлашга олиб кэлади ҳамда рақобатбардошликка салбий таъсир кўрсатиши мумкин.

Миқдорий усул аудиторлик таваккалчилигининг кўп сонли модэлларини миқдорий ҳисоблашни фараз қилади. Булар ичидан энг оддийси:

Ат / Ст х Нт х Мт,

бунда:

Ат – аудиторлик текшируви ўтказилгандан кейин молиявий ҳисоботда аниқланмай қолган моддий хатоларни мавжуд бўлишлигини қабул қилиш тахмини тўғрисида аудиторнинг фикрини акс етувчи аудиторлик текшируви самарасизлиги таваккалчилиги (аудиторлик таваккалчилиги);

Ст – компания хусусиятлари билан боғлиқ бўлган таваккалчилик (соф таваккалчилик), яъни: ички назорат тизими самарадорлигини кўриб чиқишдан олдин, ҳисоботда белгиланган миқдордан юқори бўлган хатолар мавжуд бўлишлиги тахмини;

Нт – мижознинг ички (ички хўжалик) назорат тизими билан боғлиқ бўлган таваккалчилик;

Мт – тестлар ўтказиш муолажалари самарасизлиги билан боғлиқ бўлган таваккалчилик (муолажа таваккалчилиги) – тестлар ўтказиш жараёнида, аудитор учун қабул қилиниши мумкин бўлган миқдордан юқори хатоларни аниқланмай қолиниши тахмини.

Умумий аудиторлик амалиётида аудиторлик рискларининг мақбул тўпламига қуйидагича ёндашув ишлаб чиқилган ва улар инглиз тилидаги бош харфлари бўйича қуйидаги формула кўринишида ифодаланган:

DAR/IR x CR x DR

DAR (Desired audit risk) – аудиторлик рискларининг мақбул тўплами;

IR (Internal risk) – ичкихўжаликриски;

CR (Control risk) – назоратриски;

DR (Direction risk) – аниқланмасликриски.

Хулоса қилиб айтганда, жиддийлик ва риск даражасини баҳолаш аудиторлик текширувини муҳим босқичларидан бири бўлиб ҳисобланади. Унинг малакали амалга оширилиши нафақат сифат аудиторлик ҳисоботи ва хулосаси тузиш, балки аудиторлик ташкилоти каби, миждоз-ташкилотнинг ҳам барқарор ривожланишига замин яратади.

Корхонада **ички назорат тизимини** (ИНТ) баҳолаш мақсадлари – корхонанинг жорий хўжалик ишларини тартибга солиш ва самарадорлик билан амалга оширишдир: раҳбариятнинг молиявий-хўжалик сиёсати талабларини бажариш, корхона активларини сақлаш, ҳужжатлар, яъни маълумотлар тўлиқ ва аниқ даражада бўлишлигини таъминлаш.

Ички хўжалик назорат ишончилигини баҳолаш, назорат муолажалари хўжалик операцияларини ҳисобга олиш жараёнида вужудга келиши мумкин бўлган хатолар ва камчиликларни олдини олиш, аниқлаш ва тўғрилашга қаратилган бўлиши лозим. Баҳолаш муолажаларини етти хил йўналишлар бўйича амалга ошириш тавсия этилади: ҳақиқийлик, тўлиқлик, рухсат берилиши, аниқлилик, табақалаштириш, ҳисоб, даврлаштириш. Назоратнинг муайян объектларини аудит қилиш жараёнида ички назорат ва ҳисоб тизимини бевосита баҳолашни амалга ошириш мақсадга мувофиқдир.

Хўжалик операцияларнинг ҳақиқийлиги қайд қилинган операциялар ҳақиқатдан ҳам ҳужжатлардаги кўрсаткичлар билан тасдиқланганлигини билдиради.

Тўлиқлилик – барча амалга оширилган хўжалик операциялар бухгалтерия ҳисобида акс этилган, бирортаси ҳам қолиб кетмаганлигини ифодалайди.

Рухсат берилиши – иқтисодий субъектнинг ҳисоб сиёсати бўйича ҳисобга олинишдан олдин барча операциялар тегишли рухсатномага эга эканлигини курсатади.

Аниқлилик – бухгалтерия ҳисоби ҳужжатлари ва регистрларидаги барча кўрсатилган суммалар тегишли равишда ҳисобланганлигини кўрсатади.

Табақалаштириш – барча операциялар тегишли ҳисобварақларда тўғри акс этилганлигини ифодалайди.

Ҳисоб – тегишли операциялар бўйича ҳисоб жараёни тугалланганлиги ва ҳисоб умумий қабул қилинган стандартларга жавоб беришлигини англатади.

Даврлаштириш – барча операциялар улар содир этилган давр расмийлаштирилганлиги ҳамда бухгалтерия ҳисобининг тегишли даврида акс этилганлигини кўрсатади.

Бухгалтерия ҳисоби ва ички назорат тизимига текширувнинг тегишли йўналишлари бўйича барча тизим ёки назоратнинг алоҳида воситалари ишончилигига баҳо бериш ёки аудиторлик экспертизасини режалаштиришга таъсир кўрсатувчи қарорларни қабул қилиш, тегишли далилларга

асосланганлигини кўрсатган ҳолда, аудиторлик ташкилоти томонидан ҳужжатлаштирилиши лозим.

Аудиторлик фаолиятига оид турли хизматларни кўрсатиш даврида текширилаётган корхоналар хусусиятлари, баъзан, фаолиятнинг муайян доираларида махсус билимларга эга бўлишликни талаб қилади. Тушунарлики, аудитор корхона ишлаб чиқариш-хўжалик фаолиятининг барча томонларини малакали текшириши ёки маълум жиҳатларини баҳолаш имкониятига эга эмас. Ушбу сабабларга кўра жиддий муаммолар ва аҳамиятли хатолар очилмасдан ва аниқланмасдан қолиши мумкин. Шу боис, аудиторлар ва аудиторлик фирмалар аудиторлик текширувини ўтказишга бошқа мутахассисларни, яъни экспертларни жалб қилиш ҳуқуқига эгадир.

Эксперт – бу бухгалтерия ҳисоби ва аудитдан бошқа бўлган жавҳада билимлар, кўникмалар ва иш тажрибасига эга бўлган мутахассисдир. Эксперт қуйидаги масалалар бўйича гувоҳномалар ёки хулосалар тақдим этиши мумкин:

- асосий воситаларни баҳолаш;
- узоқ муддатли контрактлар бўйича бажарилган ишларни баҳолаш;
- товар-моддий бойликларни, шу жумладан, улар миқдори ва таркибларини баҳолаш;
- фойдали қазилмалар захираларини тоқ-кончилик нуқтаи назаридан аниқлаш ва уларни тавсифлаш;
- тузилган шартномалар, амалдаги қонунчилик ва йўриқномалар юзасидан ҳуқуқий маслаҳатлар бериш;
- ошқоравий муносазаралар ва суд жараёнлари натижалари тўғрисида ҳуқуқий нуқтаи назаридан фикр билдириш.

Барча ушбу ишлар турини бажариш учун қуйидаги мутахассислар жалб этилиши мумкин:

- ✓ актуарийлар (суғурта бўйича мутахассислар);
- ✓ кўчмас мол-мулкни баҳоловчилар;
- ✓ ҳуқуқшунослар;
- ✓ геологлар;
- ✓ муҳандислар;
- ✓ агрономлар;
- ✓ зоотехниклар;
- ✓ ветеринар тиббий ходимлари.

Мутахассисларнинг юқорида кайд этилган рўйхати текширувнинг аниқ шароитларига кўра кенгайтирилиши мумкин.

Аудиторлик текшируви билан боғлиқ бўлган ёки текширув натижалари бўйича аудитор билан бир қаторда масъулиятли бўлиш учун, билимнинг қайсидир бир тор жавҳаси бўйича ҳаққоний маълумотлар олиш мақсадида эксперт хизматларидан фойдаланилади. Аудиторлик текшируви вақтида экспертлар сифатида жисмоний шахслар билан бир қаторда, юридик шахслар ҳам жалб қилинишлари мумкин. Эксперт тегишли малакага эга еканлигини

тасдиқловчи ҳужжатларга (жисмоний шахс учун) ва мазкур фаолият билан шуғулланиш ҳуқуқини тасдиқловчи давлат томонидан берилган махсус рухсатномага эга бўлиши (юридик шахс учун) лозим.

Аудиторлик текширувига экспертларни жалб қилиш ва уларни ишлари натижаларидан фойдаланиш тартиби 16-сон АФМС да белгилаб берилган. Унда, «Эксперт сифатида аудиторлик ташкилоти юридик шахс ҳисобланган ихтисослаштирилган ташкилот ишидан фойдаланиши мумкин.

Аудит ўтказётганда аудиторлик ташкилоти баҳоловчи, муҳандис, геолог, технолог ва бошқа эксперт ишидан фойдаланиши мумкин.

Аудит ўтказишда эксперт ишидан фойдаланиш тўғрисидаги қарорни аудиторлик ташкилоти тадқиқ қилинадиган ҳолатлар характери ва мураккаблигидан, уларнинг муҳимлилик даражасидан, шунингдек бошқа аудиторлик русум-қоидаларининг ушбу ҳолатларга нисбатан мақсадга мувофиқлиги, мумкинлиги ва ишончлилигидан кэлиб чиқиб қабул қилади.

Аудиторлик ташкилоти аудитни ўтказиш чоғида ишидан фойдаланадиган эксперт қуйидагиларга эга бўлиши шарт:

1. Тегишли ҳужжатлар (диплом, лицензия ва ҳоказолар) билан тасдиқланган тегишли малака.

2. Хулоса тузишни аудиторлик ташкилоти кўзда тутаётган соҳада тегишли мулоҳазалар, тавсиялар, маълумотномалар ва ҳоказолар билан тасдиқланган тегишли тажриба ва обрўга эга бўлиш.

Қуйидаги ҳолларда аудиторлик ташкилоти аудитни ўтказиш чоғида эксперт ишидан фойдаланмаслиги керак:

1. Агар эксперт-жисмоний шахс унга нисбатан аудит ўтказётган хўжалик юритувчи субъектнинг асосий ёки устун турувчи муассиси ёхуд раҳбари бўлса ёки кўрсатилган шахслар билан яқин қариндош ёки куда-анда ёки бошқа мансабдор шахси бўлса ёхуд унга доир аудиторлик ташкилоти аудит ўтказётган хўжалик юритувчи субъектнинг штатдаги ходими бўлса.

2. Агар эксперт-юридик шахс унга доир аудиторлик ташкилоти аудит ўтказётган хўжалик юритувчи субъектнинг асосий ёки устун турувчи муассиси (иштирокчиси), кредитори, сугурталовчиси бўлса ёхуд хўжалик юритувчи субъект эксперт-юридик шахснинг асосий ёки устун турувчи муассиси (иштирокчиси) ҳисобланса.

Агар эксперт тайинланганидан кейин юқорида кўрсатилган ҳолатлар юзага кэлса ёки маълум бўлиб қолса, аудиторлик ташкилоти эксперт хулосасининг объективлиги тасдигини таъминлайдиган қўшимча аудиторлик русум-қоидаларини амалга ошириши ёки бошқа экспертни тайинлаши керак.

Эксперт хизматларини кўрсатиш шартномасида умум қабул қилинган шартлардан ташқари қуйидагилар кўзда тутилиши керак:

1. Иш мақсади ва ҳажми.

2. Муайян масаладир тавсифи.

3. Агар талаб етилса, хўжалик юритувчи субъект билан экспертнинг ўзаро муносабатлари тавсифи.

4. Хўжалик юритувчи субъект ахборотининг сир тутилиши.

5. Эксперт ўз ишида амалга ошириш ниятида бўлган тахминлар ва усуллар

хақидаги ҳамда уларнинг аудиторлик ташкилоти эксперт ишидан фойдаланган олдинги даврлардаги тахминлар ва усулларга мувофиқлиги хусусидаги маълумотлар.

6. Эксперт хулосасининг шакли ва мазмуни.

Эксперт ўз иши натижаларини ёзма шаклдаги хулоса (ҳисобот, ҳисобкитоб ва ҳоказолар) кўринишида тақдим этади.

Эксперт хулосаси етарлича тўла ва батафсил бўлиши керак, токи улар билан танишган тажрибали аудитор ёки бошқа эксперт улар билан танишиб, эксперт томонидан ўтказилган иш тўғрисида тасаввурга эга бўла олсин. Хусусан, эксперт хулосасида қуйидагилар акс эттирилиши керак:

1. Уни аудит қилишда эксперт ўз ишини бажарган хўжалик юритувчи субъектнинг номи.

2. Ўтказилган иш объекти ва эксперт масъулиятининг чегараси.

3. Қўлланган иш усуллари, шу жумладан, уларнинг аввалги даврларда фойдаланилган усулларга мувофиқлиги.

4. Ўтказилган иш билан боғлиқ ҳар қандай ҳал этилмайдиган жиддий шубҳалар.

5. Ўтказилган иш натижалари.

Эксперт хулосаси уч қисмдан: кириш, тадқиқ этиш ва хулоса қисмларидан иборат бўлиши керак.

Эксперт хулосасига киритилган маълумотлар равшан ва шундай тарзда ифодаланиши керакки, токи уларнинг мазмуни ва шакли шубҳадан холи бўлсин ҳамда турли тўлқинлар қилиш имконияти бўлмасин.

Эксперт хулосаси қозғоғда, машинкада ёки аудиторлик ташкилоти билан кэлишилган бошқа воситада, улардаги маълумотлар сақланишини таъминлаган ҳолда тайёрланиши керак, улар аудиторлик ташкилоти иш ҳужжатларининг архивда сақланиши учун белгиланган муддат давомида сақланиши шарт.

Эксперт хулосасида қуйидаги мажбурий реквизитлар бўлиши шарт:

1. Ҳужжатнинг номи.

2. Ҳужжат санаси.

3. Экспертнинг ўз имзоси ва унинг расшифровкаси. Эксперт-юримдик шахс хулосаси унинг муҳри билан тасдиқланиши шарт.

Эксперт ўз хулосасини камида икки нусхада тайёрлайди, улардан бири аудиторлик ташкилоти аудит ўтказётган хўжалик юритувчи субъектга, иккинчиси аудиторлик ташкилотига тақдим этилади.

Эксперт иши натижалари аудиторлик ташкилоти томонидан қуйидагиларга нисбатан кўриб чиқилиши керак:

1. Эксперт хулосаси асосланадиган ахборот.

2. Эксперт томонидан ўз хулосасини тайёрлашда фойдаланилган тахминлар ва усуллар, шу жумладан, уларнинг олдинги даврларда фойдаланилган тахминлар ва усулларга мувофиқлиги.

3. Ўтказилган аудитнинг умумий натижалари.

Агар аудиторлик ташкилоти томонидан эксперт иши натижалари кўриб чиқилаётганда эксперт хулосаси билан хўжалик юритувчи субъект ахбороти (ҳужжатлари) ўртасида жиддий номувофиқликлар аниқланса ёки аудиторлик

ташкilotи эксперт иши натижалари асосланмаган деб ҳисобласа, аудиторлик ташкilotи эксперт хулосасининг асосланганлигини текширишни таъминлайдиган кўшимча аудиторлик русум-қоидаларини бажариши ёки бошқа экспертни тайинлаши керак.

Эксперт хулосаси аудиторлик ташкilotининг иш ҳужжатларига киритилиши керак.

Агар истисно ҳолда эксперт оғзаки тушунтиришлар берса, бундай тушунтиришларни аудиторлик ташкilotи ўзининг иш ҳужжатларида акс эттириши шарт.

Аудиторлик хулосасида аудитни ўтказишда аудиторлик ташкilotи эксперт иши ва эксперт хулосасидан фойдалангани тўғрисида кўрсатмалар бўлмаслиги шарт.

Эксперт хулосасини олиш мумкин бўлмаган, бирор-бир текширилган ҳолатларни баҳолашда экспертнинг ўзига жиддий ишончсизлиги, шунингдек хўжалик юритувчи субъект билан эксперт ёки аудиторлик ташкilotи билан эксперт ўртасида ҳал этилмаган кэлишмовчиликлар мавжуд бўлган ҳолларда аудиторлик ташкilotи ўтказилган аудит натижалари бўйича, шубҳасиз, ижобий хулосадан фарқ қиладиган аудиторлик хулосасини тайёрлаш масаласини кўриб чиқиши мумкин.

Аудит ўтказиш чоғида эксперт ишидан фойдаланиш, шу жумладан, бундай ишда аудиторлик хулосасига ҳавола этиш аудиторлик хулосасини тайёрлаган аудиторлик ташкilotи зиммасидан хулоса учун жавобгарликни соқит қилмайди» деб баён қилинган.

1.4.6. Аудиторлик текширувларини режалаштириш.

Аудиторлик текширувларини режалаштириш ХАС-300 «Молиявий ҳисоботлар аудитини режалаштириш» номли халқаро аудит стандартига асосан юритилади. Ҳар бир иқтисодий субъектнинг ўзига хос бўлган хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда текширув стратегиясини танлаш муҳим аҳамиятга эгадир. Бу қуйидагиларни назарда тутати:

- мижоз фаолияти тўғрисида тўпланган маълумотни кўриб чиқиш;
- таваккалчилик ва ички назорат самарадорлигини олдиндан баҳолаш;
- операцияларни алоҳида гуруҳлар бўйича текширувнинг батафсиллиги, моҳияти ва давомийлигини аниқлаш.

Аудиторлик текширувининг стратегияси энг оқилона йўлларни танлаш асосида ушбу текширувнинг мақсадларига еришиш, аудиторнинг тажрибаси, малакаси, аудиторлик фирма ва мижознинг узоқ муддатли ҳамкорлигига, яъни: мижознинг хусусиятларини қай даражада билиши, аудит жараёнида ечиладиган масалалар тавсифи ва бошқа омилларга боғлиқдир.

Аудиторлик текширувининг стратегияси аудитор томонидан ёзма равишда тузилган режа шаклида бўлиши лозим ва унинг мақсади қуйидагилардан иборат:

- 1) тестларнинг ҳажми, тури ва кераклилигини олдиндан белгилаб олиш;
- 2) улар ўтказилиши муносабати билан чиқимларни баҳолаш;

3) текширув бошлангунга қадар барча асосий масалалар бўйича миждоз билан ўзаро ҳамфикрликка еришиш;

4) мазкур миждозда аудиторлик текшируви ўтказиш асосланганлиги ва унинг сифати тўғрисида исботларга эга бўлиш.

Режалаштиришдан олдин қуйидаги босқичлар мавжуд: режалаштиришдан олдинги тайёргарлик; корхона тўғрисида умумий маълумот олиш (фаолият, алоқалар хусусиятлари, ҳуқуқий мажбуриятлари ва бошқалар); моддийликни баҳолаш; аудиторлик таваккалчилигини баҳолаш; ички назорат тизими ва унинг самарасизлик таваккалчилигини баҳолаш.

Кўпчилик аудиторлик фирмалар миждознинг тармоқ хусусиятларига мослашган текширув режасига оид ўзларининг ички стандартларини ишлаб чиқадилар.

Одатда режалаштириш қуйидагилардан иборат:

жадвалларни ишлаб чиқиш;

аудиторлик текширувининг муддатларини белгилаш ва уни миждоз билан муҳокама қилиш;

ижрочи гуруҳ аъзоларига йўриқнома бериш;

фирма ичидаги қуйи бўлимлар билан алоқалар ўрнатилишини ташкил этиш;

миждоз билан аудит стратегияси ва унга тайёргарлик кўришни муҳокама қилиш.

Режалаштириш аудит ўтказишнинг бошланғич босқичи ҳисобланиб, аудит ўтказишнинг кутилаётган ҳажми, жадваллари ва муддатларини кўрсатган ҳолда аудиторлик ташкилоти томонидан аудитнинг умумий режасини ишлаб чиқишдан, шунингдек, аудиторлик ташкилоти томонидан хўжалик юритувчи субъектнинг молиявий ҳисоботи тўғрисида холис ва асосли фикр шакллантирилиши учун звурр бўлган аудиторлик русум-қоидаларини амалга ошириш ҳажми, турлари ва изчиллигини белгилайдиган аудиторлик дастурини ишлаб чиқишдан иборат бўлади.

Аудитни режалаштиришни аудиторлик ташкилоти аудитни ўтказишнинг умумий қоидаларига, шунингдек қуйидаги хусусий қоидаларга мувофиқ ўтказиши керак, яъни:

Режалаштиришнинг комплекслиги;

Режалаштиришнинг узлуксизлиги;

Режалаштиришнинг мақбуллиги.

Аудитни режалаштиришнинг комплекслиги қоидаси бирламчи режалаштиришдан бошлаб аудитнинг умумий режаси ва дастурини тузишга қадар режалаштириш барча босқичларининг ўзаро боғланган ва уйғун бўлиши таъминланишини тақозо этади.

Аудитни режалаштиришнинг узлуксизлиги қоидаси аудиторлар гуруҳига ўзаро боғланган топшириқларни белгилаш ва режалаштириш босқичларини муддатлар ҳамда хўжалик юритувчи турдош субъектлар (алоҳида балансга ажратилган таркибий бўлинмалар, филиаллар, ваколатхоналар, шуъба жамиятлар) бўйича балансда ўз ифодасини топади. Аудит узок вақт даврига режалаштирилганда хўжалик юритувчи субъектнинг аудиторлик кузатуви бир

йил давомида амалга оширилса, аудиторлик ташкилоти хўжалик юритувчи субъектнинг молия-хўжалик фаолиятидаги ўзгаришларни ва оралиқ аудиторлик текширувлар натижаларини ҳисобга олган ҳолда аудитни ўтказиш режа дастурларига ўз вақтида тузатишларни киритиши керак бўлади.

Аудитни режалаштиришнинг мақбуллиги қондаси шундан иборатки, режалаштириш жараёнида аудиторлик ташкилоти аудиторлик ташкилотининг ўзи белгилаган мезонлар асосида аудит умумий режаси ва дастурининг мақбул вариантини танлаш имконияти учун режалаштиришнинг вариантлилигини таъминлаши керак.

Аудитни режалаштириш пайтида аудиторлик ташкилоти қуйидаги асосий босқичларни ажратиши керак:

Дастлабки режалаштириш;

Аудитнинг умумий режасини тайёрлаш ва тузиш;

Аудит дастурини тайёрлаш ва тузиш

Аудитни дастлабки режалаштириш мазмуни. Аудитни самарали режалаштириш учун аудиторлик ташкилоти хўжалик юритувчи субъект раҳбарияти билан аудитни ўтказиш билан боғлиқ асосий ташкилий масалаларни кэлишиб олиши керак.

Дастлабки режалаштириш босқичида аудитор хўжалик юритувчи субъектнинг молия-хўжалик фаолияти билан танишиши ва қуйидагилар тўғрисида ахборотга эга бўлиши шарт:

Хўжалик юритувчи субъектнинг хўжалик фаолиятига таъсир кўрсатадиган, умуман, мамлакат (минтақа) даги ва иқтисодий вазиятни ва унинг тармоқ хусусиятларини акс еттирадиган ташқи омиллар ҳақида;

Хўжалик юритувчи субъектнинг хўжалик фаолиятига таъсир кўрсатадиган, унинг индивидуал хусусиятлари билан боғланган ички омиллар ҳақида.

Аудитор қуйидагилар билан ҳам танишиши керак:

а) хўжалик юритувчи субъектнинг ташкилий-бошқарув тузилиши;

б) ишлаб чиқариш фаолияти турлари ва ишлаб чиқарилаётган маҳсулот номенклатураси;

в) капитал таркиби ва акциялар курси (хўжалик юритувчи субъект акциялари котировқаланиши керак бўлган ҳолда);

г) маҳсулот ишлаб чиқаришнинг чекланиши хусусиятлари;

д) рентабэллик даражаси;

е) хўжалик юритувчи субъектнинг асосий харидорлари ва таъминотчилари;

ж) ташкилот тасарруфида қоладиган фойдани тақсимлаш тартиби;

з) шуъба ва тобе ташкилотлар мавжудлиги;

и) хўжалик юритувчи субъект томонидан ташкил этилган ички назорат тизими;

к) ходимлар меҳнатида ҳақ тўлашни шакллантириш қоидалари.

аудитор учун қуйидагилар хўжалик юритувчи субъект тўғрисида ахборот олиш учун манбаҳисобланаши керак:

хўжалик юритувчи субъект устави;

хўжалик юритувчи субъектнинг рўйхатга олиш тўғрисидаги ҳужжатлар;

кузатув ва (ёки) ижроия органлари акциядорлар йиғилишларининг ёхуд

хўжалик юритувчи субъектнинг бошқа шу сингари бошқарув органлари мажлислари баённомалари;

хўжалик юритувчи субъектнинг ҳисоб сиёсатини ва унга ўзгартиришлар киритишни тартибга солувчи ҳужжатлар;

бухгалтерия ҳисоботлари;

статистика ҳисоботлари;

хўжалик юритувчи субъект фаолиятини режалаштириш ҳужжатлари (режалар, сметалар, лойиҳалар);

хўжалик юритувчи субъектнинг контрактлари, шартномалари, битимлари;

аудитор маслаҳатчиларининг ички ҳисоботлари;

ички фирма йўриқномалари;

солиқ текширувлари материаллари;

суд даъволари материаллари;

хўжалик юритувчи субъектнинг ишлаб чиқариш ва ташкилий тузилишларини тартибга соладиган ҳужжатлар, унинг филиаллари ва шуъба жамиятлари рўйхати;

хўжалик юритувчи субъект раҳбарияти ва ижрочи ходимлари билан суҳбатлардан олинган маълумотлар;

хўжалик юритувчи субъектни, унинг асосий участкалари, омборларини кўздан кечиришда олинган ахборот.

Дастлабки режалаштириш босқичида аудиторлик ташкилоти аудитни ўтказиш имкониятини баҳолайди. Агар аудиторлик ташкилоти аудитни ўтказишни мумкин деб ҳисобласа, у аудитни ўтказиш учун штатни шакллантиришга ўтади.

Аудиторлар гуруҳига кирадиган мутахассислар таркибини режалаштириш пайтида аудиторлик ташкилоти қуйидагиларни ҳисобга олиши шарт:

аудитнинг ҳар бир босқичи: тайёргарлик, асосий ва якунлаш босқичи иш вақти бюджетини;

гуруҳ ишининг тахмин қилинаётган муддатларини;

гуруҳнинг миқдорий таркибини;

гуруҳ аъзоларининг мансаб даражасини;

гуруҳ ходимларининг ворислигини;

гуруҳ аъзоларининг малака даражасини.

Қуйида режалаштирилишдан олдинги бўлган босқичлар кўриб чиқилади.

Корхона тўғрисида умумий маълумот олиш. Ушбу босқичда аудитор мижоз билан ҳамкорлик қилиш мақсадга мувофиқлиги масаласини ҳал этиши керак. Мижоз қайси сабабларга кўра аудитор хизматига мурожаат қилаётганлигини аниқлаши, текширув ўтказиш учун ходимлар жадвалини шакллантириши, мижоз билан шартнома тузиши лозим.

Мижоз билан олдиндан танишиш жараёнида аудитор қуйидагиларни баҳоланади:

1) мижознинг молиявий барқарорлиги;

2) иқтисодий муҳитда мижознинг мавқеи;

3) агар мижоз олдинги аудитордан маълумот олишга рухсат бермаса ёки олдинги аудитор маълумот беришдан бош тортса, мижознинг бундан олдинги

аудиторлик фирмаси билан муносабатлари.

Аудитор ҳуқуқшунослар, бошқа аудиторлик фирмалар, тадбиркорлар ва бошқалар томонидан тақдим этилган маълумотдан фойдаланиши мумкин.

Шунингдек, миждоз билан бир неча йиллардан буён ҳамкорлик қилаётган фирмалар кэлажақда ҳамкорликни давом еттириш еҳтимолини баҳолашлари мумкин. Мунозарали масалалар ҳамкорликнинг бекор қилинишига олиб кэлиши мумкин. Кэлишилмовчиликлар суд орқали кўрилганда, мустақиллиги йўқотилиши сабабли, аудитор миждоз билан ишни давом еттириши мумкин эмас.

Корхона тўғрисида умумий маълумот кейинчалик ҳисобот ишончилиги тўғрисида асосланган хулоса тайёрлаш учун керак бўлади. Хусусан, корхонанинг тармоқ ва фаолиятининг ўзига хос бўлган хусусиятларини, унинг ташкилий тузилишини аниқлаш, ташқи, молиявий ва бошқа алоқаларини текшириш, ҳуқуқий мажбуриятлари билан танишиш лозим.

Корхона тўғрисида асосий маълумот манбаси куйидагилардир:

1) бошқарув ходимлари билан муҳокамалар ўтказиш, “биринчи қўлдан” маълумот олиш имконини яратиш мақсадида ҳисоб юритиш билан боғлиқ бўлмаган юқори бўғин раҳбарияти ва ижрочи ходимлар билан учрашиш.

2) активлар мавжудлигига ва бут сақланаётганлигига ишонч ҳосил қилиш, ишлаб чиқариш ишлари ва жараёни тўғрисида тасаввурга эга бўлиш мақсадида, асосий бўлимларда, ишлаб чиқариш устахоналарида, омборларда бўлиш ва уларни кўриш чиқиш.

1) ташқи ва ички ҳисоботлар ва чоп этилган ҳужжатлар. Иш бўйича нашрлар ва газеталар, тармоқ бўйича таҳлилий ҳисоботлар, асосий рақобатчилар ва тармоқ бўйича ўртача кўрсаткичлар билан солиштиришлар, давлат ва солиқ идораларининг ушбу корхонага тааллуқли бўлган тегишли ҳужжатлари ташқи ҳужжатлар ҳисобланади. Молиявий ҳисоботлар, ҳар ойлик молиявий маълумот, директорлар Кэнгаши, дирекция бошқаруви, акциядорлар кенгашларининг баённомалари, аудиторлар ва маслаҳатчиларнинг ички ҳисоботлари, фирма ичидаги муолажалар ва ҳисоб сиёсатга оид йўриқномалар ички ҳисоботлар ва чоп этилган ҳужжатлар ҳи собланади.

2) Турли жавҳалар бўйича корхонанинг ҳисоб сиёсати тўғрисида маълумот олиш, турли бўғин раҳбарларнинг жавобгарлиги ва ҳуқуқлари даражасини билиш олиш корхона сиёсатини тушуниш ҳуқуқига эга бўлган шахслар доирасини аниқлаш жуда муҳим аҳамиятга эга.

Миждоз-корхона фаолияти билан танишишнинг асосий жиҳатлари куйидагилардан иборат:

1. Умумий иқтисодий омиллар.

Миждознинг молиявий-хўжалик фаолиятига таъсир қилувчи ва аудитор ўз эътиборини қаратиши лозим бўлган умумиқтисодий омиллар сирасига куйидагилар киради:

- қайта молиялаш ставкалари;
- муомаладаги пул миқдори;
- хорижий валютанинг алмашув курси;
- халқаро кэлишувлар;

- қонун ҳужжатлари ва меъёрий ҳужжатлар;
- фаолиятнинг умумий шартлари - вақтинчалик қийинчиликлар, ишлаб чиқаришнинг пасайиши, инфляция.

2. Иқтисодиёт тармоғи.

Хўжалик юритувчи субъект фаолиятини ўрганиши жараёнида аудитор хўжалик юритувчи субъект тармоғида юзага кэладиган, шу жумладан, қуйидаги шароитлар ҳақида хабардор этилиши лозим:

- тармоқнинг ўсиши ва молиявий натижалари тўғрисида;
- тармоқ маҳсулотлари ва унинг рақобатбардошлилигига оид бозор талаби тўғрисида;
- юқори технологиялар, янги русумларнинг ўзгартирилиши таъсирига оид бизнес таваккалчилиги тўғрисида;
- тармоқдаги ишлаб чиқариш ва унинг ташқи омилларга боғлиқлигининг цикли ва мавсумий характери тўғрисида;
- тармоқнинг иқтисодий ҳолати, сермехнатлиги, капитал ҳажми ҳақида;
- тармоқдаги меҳнат шарт-шароитлари ҳақида;
- тармоқнинг рентабэллилиги, тармоқдаги нархлар - таркиби ва истеъмолчиларнинг нархларнинг ўзгаришига бўлган муносабатлари, тармоқдаги технологиялар ҳолати тўғрисида;
- тармоқ маҳсулотларига бўлган талабнинг тушиб кэтиши, кутилаётганларининг ўзгариб кэтиши, нархлардаги рақобат ҳақида;
- тармоқнинг молиявий ва статистика кўрсаткичлари ва ҳоказолар тўғрисида.

Қўшимча равишда аудитор тармоқ, бош жамият раҳбарияти ҳақида маълумотлар еълон қилиниши, шунингдек, оммавий ахборот воситаларидан тармоқдаги ишларнинг ҳолати тўғрисида ахборот олиши мумкин.

3. Хўжалик юритувчи субъектнинг фаолияти.

3.1. Муҳим тавсифлар - бошқарув, мулк:

- мулк тури - хусусий, давлат мулки;
- мулк эгалари ёки уларга алоқадор шахслар манфаатлари;
- капитал таркиби, шу жумладан, режадаги ўзгаришлар;
- ташкилий таркиб;
- стратегик режалаштириш, раҳбарият кутаётган натижалар;
- молиялаш ресурслари ва усуллари.

Умумий раҳбарлик:

- ишбилармонлик обрў-нуфузи ва иш тажрибаси;
- ташқи назорат қилувчи органлардан мустақиллик;
- йигилишларнинг ўтказилиши муддатлари;
- жамоада ишлаш тажрибаси;
- касб маслаҳатчиларини ўзгартириш.

Жорий раҳбарлик:

- иш тажрибаси ва обрў-нуфуз;
- мослашувчанлик;
- энг муҳим молия ходимлари ва уларнинг бошқаришдаги мақоми;
- бухгалтерия департаменти ходимлари;

- ходимларни тақдирлашларнинг усуллари ва турлари;
- режалар ва бюджетдан фойдаланиш;
- раҳбариятнинг ахборот тизими.

Ички аудит функциялари:

- ички назорат тизимининг ҳолати.

3.2. Хўжалик юритувчи субъект фаолияти - маҳсулот, бозор, етказиб берувчилар, харажатлар, операциялар:

- фаолият тури;
- жойлашиш ўрни;
- ходимлар билан ишлаш сиёсати, талаб, ҳақ тўлаш даражаси, контрактлар, мажбуриятлар;

- чиқарилаётган маҳсулот ёки кўрсатилаётган хизматлар тури:

- ишлаб чиқариш циклини ўрганиш ва: буюртманинг бажарилиши бошланишини, материаллар; ишлаб чиқариш динамикаси, ишлаб чиқаришни ниҳоясига етказиш, тайёр маҳсулотни сақлашни ташкил қилишга, маҳсулотни истеъмолчига жўнатишга оид буюртманоманинг тузилишини белгилаш;

- товарлар ва хизматларнинг ишончли етказиб берувчиларини ўрганиш;
- тадқиқотлар ва ривожлантириш;
- активлар ва мажбуриятлар ҳолати;
- юридик ва меъёрий ҳужжатларга риоя қилишнинг ҳолати;
- раҳбарлик қилишнинг жорий ва режали ахборот тизими.

4. Молиявий ҳолат - хўжалик юритувчи субъектнинг молиявий ҳолатига таъсир қилувчи омиллар:

- ҳисобнинг ҳолати;
- молиявий ва статистика кўрсаткичлари;
- ривожланиш тамойили.

5. Ҳисоботга оид талаблар - молиявий ҳисоботларнинг тайёрланиши чоғида таъсир кўрсатиши мумкин бўлган ташқи омиллар.

6. Қонунчилик:

- мунтазам русум-қоидалар ва зарур талаблар;
- аудит талаби;
- солиққа тортишлар;
- молиявий ҳисоботдан фойдаланиш.

7. Юқорида санаб ўтилган ахборотни олиш учун аудитор қуйидагиларни амалга ошириши лозим:

8. Аввалги аудитор билан алоқа боғлаш;

8.2. Ўтган йилнинг йил охирига бўлган молиявий ҳисоботини ва жорий йилнинг оралиқ молиявий ҳисоботини ўрганиш;

8.3. Бошқа инстанцияларга юборилган хўжалик юритувчи субъект ҳисоботларини ўрганиш;

8.4. Хўжалик юритувчи субъектнинг маъмурий идорасига бориш, бу жараёнда аудитор қуйидаги русум-қоидаларни амалга ошириши лозим:

а) раҳбар таркиб ходимлари билан молия масалалари бўйича учрашиш ва улардан маълумотлар олиш ёки ўзи қуйидагиларни аниқлаши;

- аудит учун жавоб берувчи ҳар бир раҳбар, маъмурият аъзосининг

лавозим мажбуриятлари;

- ташкилий тузилма чизмаси;

- барча бўлимлар, товар омборлари ва корхоналарнинг жойлашган жойи ва нисбий муҳимлиги;

б) хўжалик юритувчи субъект маҳсулотнинг характери ва турлари тўғрисидаги, ишлаб чиқариш усуллари ва унинг жойлаштирилиши, ички бошқариш таркиби тўғрисидаги маълумотларни ўзида мужассамлаштирувчи ички фармойишлар ёки маърузаномани олиш;

в) ҳисобварақлар режаси, хўжалик юритувчи субъектнинг операцияларини молиялаш усуллари, узоқ муддатли қарзлар реестри, хизмат кўрсатувчи банкларнинг номлари билан, банк билан мижоз ўртасида маълум бир суммага оид қарзларнинг берилиши, бошқа банк хизматлари тўғрисидаги кэлишувлар билан танишиб чиқиш;

г) акциядорлик компанияларига нисбатан олганда аудитор қуйидаги маълумотлар: исм-шарифи, манзили, сертификатлари сони, олинган акциялари сони, акциядорнинг компаниядаги функцияси ёритилган акциялар эгаларининг рўйхатини олиши лозим:

д) қуйидагилар ҳақида ахборот олиши:

- харид қилиш шароитлари ҳақида (тўловлар шартлари, чет элдан харид қилишлар учун аккредитив хатларидан фойдаланиладими-йўқми);

- сотиш шароитлари ҳақида (тўлов шартлари, чет элдан харид қилишлар учун аккредитив хатларидан фойдаланиладими-йўқми);

- амалий муносабатларда бўлган қатнашчилар ўртасидаги операциялар ҳақида;

- сотиб олиш ва сотиш, ссудалар, таннархдан паст бўлган (ишлаб чиқаришни ташкил қилиш соҳасида, юридик ва маъмурий хизматлар) хизматлардан фойдаланиш ёки уларни кўрсатиш;

е) мижоз иқтисодий томондан боглиқ бўлган барча мижозлар ва етказиб берувчилар, филиаллари ва шуъба корхоналар реестрини олиш;

ж) олдиндан тузилган бухгалтерия баланси тўғрисидаги маълумотларни олиш;

з) бухгалтерия ҳисобварақлари "Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида"ги Қонун талабларига мувофиқ юритилаётгани ёки йўқлигини аниқлаган ҳолда бошлангич бухгалтерия ёзувларини рўйхатга олиш журналлари ва Бош дафтар билан танишиб чиқиш;

и) мижознинг олдиндан тайёрланадиган бухгалтерия баланси, реестрлар, ёзувларнинг тўғриланиши ва қўшимча ёзувлар, инвентарлаш бўйича йўриқномалар, молиявий ҳисоботларнинг тайёрлиги учун жавобгарлилик даражасини аниқлаш;

к) аудитни ўтказишнинг навбатдаги жадвалини тақдим этиш, мавжуд моддий бойликларни инвентарлаш, нақд пулларни ва қимматли қогозларни ҳисоб-китоб қилиш муддатлари тўғрисида келишиб олиш;

н) мижознинг қуйидаги белгиланган шакллар намуналари ва хужжатларини етказиб беришларга оид талабномалар, сотишга оид буюртмалар, сотилган материалларга оид ҳисобварақ-фактуралар, ишлаб

чиқаришга оид буюртмалар, тилхатлар, чеклар, тўлов қайдномалари, сотишлар ва кредитлар тўғрисида ҳисоботлар, сотиб олишлар ва кредит тўғрисида ҳисоботларни олиш;

м) аудитор ишлайдиган иш жойини ўрганиб чиқиш.

8.5. Аудитор бош корхонага бориши ва бу вақтда:

а) раҳбар билан амалий учрашув ўтказиши;

б) ишлаб чиқариш циклини ўрганиши ва: буюртмани бажаришнинг бошланиши, материалларга оид буюртманомаларнинг тузилиши, ишлаб чиқариш динамикаси, ишлаб чиқаришнинг тугалланганлиги, тайёр маҳсулотни сақлашни ташкил қилиш, маҳсулотнинг истеъмолчига жўнатилишини белгилаб олиши;

в) маҳсулот ҳаракатининг ҳужжатлар асосидаги тасдиқномасини олиши;

г) корхона ва ускуналарнинг ҳолатига эътиборни қаратиши;

д) материал омборларига бориши ва: инвентарь қайдномаси ҳолатини, товар-моддий бойликлар ва кэлиб тушаётган материаллар ҳисобини, инвентарлаш далолатномаларини текшириб кўриши лозим.

9. Хўжалик юритувчи субъект муқим бўлиб ҳисобланган ҳолларда:

унинг иқтисодий фаолияти тўғрисидаги маълумотларни қуйидагилардан олиш мумкин:

а) хўжалик юритувчи субъектнинг доимий ҳужжатларидан;

б) олдинги йилга оид ишчи ҳужжатлардан;

в) олдинги йилда аудиторлик текширишини ўтказган аудиторлар гуруҳи маълумотларидан;

г) жорий йил учун хўжалик юритувчи субъектнинг молиявий сметаларидан;

д) жорий йил учун хўжалик юритувчи субъектнинг оралиқ молиявий ҳисоботлари;

е) бир йил мобайнида хўжалик юритувчи субъектга нисбатан касбга оид мажбуриятларини бажариб келган аудиторлик гуруҳининг ахборотидан олиниши мумкин. Бундан мажбуриятларга оралиқ молиявий ҳисоботларни текшириш, солиққа тортишни режалаштириш, бошқаришни оқилона йўлга қўйиш бўйича хизматлар, хўжалик юритувчи субъект раҳбарияти билан суҳбатлашишлар киради.

Аудитнинг умумий режаси ва дастурини тайёрлаш. Аудитнинг дастури аудит режасининг ривожланиши ҳисобланиб текширувнинг ҳар бир аниқ бўлими учун керакли бўлган аудиторлик муолажалар рўйхатидан иборатдир. Аудиторлик дастурлар қуйидаги икки турда бўлади:

1) корхона ички назорат тизими тўғрисида маълумот тўплаш учун муолажалардан таркиб топган назорат тестлари дастури;

2) бевосита ҳисобварақлардаги қолдиқлар тўғрисида маълумот тўплаш учун муолажалардан таркиб топган ҳисобварақлардаги қолдиқларни текшириш дастури.

Аудиторлик дастури қуйидаги омиллардан таркиб топган:

1) аудиторларнинг ишлаш жадвали.

Жадвал аудиторлик хулосасини тайёрлаш учун текширув даврида

тўпланган материаллар ва бошқа ҳужжатларни тайёрлаш ва тақдим этиш чегараланган муддатларини белгилайди. Жадвални тузиш пайтида, фойда олишни таъминлаш мақсадида, олишга мўлжалланган ҳақнинг ҳисобга олган ҳолда ва унинг доирасида, текширувнинг алоҳида турлари ва бўлимларини текшириш учун сафланадиган вақт масаласи ҳал этилади;

2) батафсил муолажалар.

Аудит дастури ёзма равишда тайёрланади. Дастурла аудиторлик текшируви режасини амалга ошириш учун керакли бўлган барча муолажалар ҳамда текширувнинг ҳар бир бўлими бўйича мақсад ва вазифалар муфассал ёритилади;

3) аудит бўйича ишни назорат қилиш.

Дастурда текширувга юборилган аудиторлик гуруҳининг барча аъзолари улар зиммасига қўйилган талабларни билишлиги назарда тутилади. У бир вақтнинг ўзида аудиторлик гуруҳдаги кичик аудиторлар ва ассистентлар топшириқларни қай даражада бажараётганлигини назорат қилувчи асосий ҳужжат ҳисобланади;

4) ходимлар.

Дастурда аудиторлик текширувини ўтказиш учун керакли бўлган ходимлар сони, улар ишининг ҳажми ва мазмуни белгиланади.

Одатда аудитни асосий аудитор, аудитор ёрдамчилари ва ассистентларидан иборат гуруҳ амалга оширади.

Молиявий ҳисобот моддалари тўғрилигини тасдиқлаш мақсадида миқдорий хатолар ва камчиликларни текшириш учун операциялар тестлари ишлаб чиқилади.

Ушбу тестларни ўтказишда қуйидагилар аниқланади:

- операцияларни амалга ошириш учун тегишли рухсатнома мавжудлиги;
- журналлар ва таҳлилий ҳисоб дафтарларида ўтказмалар тўғри берилганлиги ва натижалар тўғри жамланганлиги;
- Бош китобга маълумот тўғри кўчирилганлиги.

Аудит умумий режаси ва дастурини ишлаб чиқишга киришаркан, аудиторлик ташкилоти хўжалик юритувчи субъект тўғрисидаги дастлабки билимларга, шунингдек, ўтказилган таҳлилий русум-қоидаларнинг натижаларига асосланиши керак.

Таҳлилий русум-қоидаларни ўтказиш ёрдамида аудиторлик ташкилоти аудит учун аҳамиятли бўлган соҳаларни аниқлаши керак.

Таҳлилий русум-қоидаларнинг мураккаблиги, ҳажми ва ўтказиш муддатларини аудиторлик ташкилоти хўжалик юритувчи субъект молия ҳисоботи маълумотларининг ҳажми ва мураккаблигига қараб ўзгартириши керак бўлади.

Аудит умумий режаси ва дастурини тайёрлаш жараёнида аудиторлик ташкилоти хўжалик юритувчи субъектда амал қилаётган ички назорат тизимининг самарадорлигини баҳолайди ва ички назорат тизими хатарини (назорат хатарини) баҳолашни амалга оширади. Агар ички назорат тизими нотўғри ахборот пайдо бўлгани тўғрисида ўз вақтида огоҳлантирса, шунингдек, нотўғри ахборотни аниқласа, уни самарадор деб ҳисоблаш мумкин. Ички

назорат тизимининг самарадорлигини баҳоларкан, аудиторлик ташкилоти аудиторлик исбот-далилларининг етарли миқдорини тўплаши шарт. Агар аудиторлик ташкилоти молиявий ҳисоботнинг ишончилиги хусусида етарли даражада ишонч ҳосил қилиш учун ички назорат тизими ва бухгалтерия ҳисоби тизимигаасосланишга қарор қилса, у бўлғуси аудит ҳажмини тегишли тарзда тузатиши керак бўлади.

Аудит умумий режаси ва дастурини тайёрлаш пайтида аудиторлик ташкилоти молиявий ҳисоботни ишончли деб ҳисоблаш имконини берадиган жиддийлик ва аудиторлик хатарининг унинг учун мақбул даражасини белгилаши керак.

Аудиторлик хатарини режалаштираркан, аудиторлик ташкилоти, хўжалик юритувчи субъект аудитидан қатъи назар, ушбу ҳисоботга хос бўлган молиявий ҳисоботнинг ажралмас хатари ва назорат хатарини белгилайди. Белгиланган хатарлар ва жиддийлик даражаси ёрдамида аудиторлик ташкилоти аудит учун аҳамиятли соҳаларни аниқлайди ва зарур аудиторлик русум-қоидаларини режалаштиради. Аудит жараёнида режалаштириш пайтида белгиланган аудиторлик хатари ва жиддийлик даражасининг ўзгаришига таъсир кўрсатадиган ҳолатлар юзага келиши мумкин.

Аудитнинг умумий режаси ва дастурини тузаркан, аудиторлик ташкилоти ҳисоб ахборотига ишлов бериш даражасини инобатга олиши керак, бу ҳам аудиторлик ташкилотига аудиторлик русум-қоидаларининг ҳажми ва тусини аниқроқ белгилаш имконини беради.

Аудиторлик ташкилоти, агар буни мақсадга мувофиқ деб ҳисобласа, текширилаётган хўжалик юритувчи субъект раҳбарияти билан аудит умумий режаси ва дастурининг айрим қоидаларини келишиб олиши мумкин. Бунда аудиторлик ташкилоти умумий режа ва дастурда акс эттирилган усулларни танлашда мустақил ҳисобланади, лекин ўз ишининг натижалари учун мазкур умумий режа ва мазкур дастурга мувофиқ тўлиқ масъулият ҳис етади.

Аудиторлик ташкилоти бажараётган русум-қоидаларнинг натижаларини умумий режа ва дастурни тайёрлаш пайтида батафсил ҳужжатлаштириш керак, чунки мазкур натижалар аудитни режалаштириш учун асос ҳисобланади ва бутун аудит жараёни давомида ишлатилиши мумкин.

Аудитнинг умумий режасини тузиш. Умумий режа аудит дастурини амалга оширишда қўлланма бўлиб хизмат қилиши керак.

Аудит жараёнида аудиторлик ташкилотидида умумий режанинг айрим қоидаларини қайта кўриш учун асослар пайдо бўлиши мумкин. Режага киритилаётган ўзгартишларни, шунингдек, ўзгартишлар сабабларини аудитор батафсил ҳужжатлаштириши керак.

Умумий режада аудиторлик ташкилоти аудитни ўтказиш муддатларини назарда тутиши ва аудитни ўтказиш муддатларини, ҳисобот (хўжалик юритувчи субъект раҳбариятига ёзма ахборот) ва аудиторлик хулосасини тузишни назарда тутиши шарт. Вақт сарфини режалаштириш жараёнида аудитор қуйидагиларни ҳисобга олиши керак:

Ҳақиқий харажатлар;

Бундан олдинги даврда (такрорий аудит ўтказилган тақдирда) вақт сарфи

ҳисоб-китоби ва унинг жорий ҳисоб-китоб билан алоқаси;

Жиддийлик даражаси;

Аудиторлик хатарларининг амалга оширилган баҳолари.

Умумий режада аудиторлик ташкилоти дастлабки таҳлил натижалари асосида аудитни ўтказиш усулини белгилайди, ички назорат тизимининг ишончилигини, аудит хатарларини баҳолайди. Танлаб аудит ўтказишга қарор қилинган тақдирда аудитор аудиторлик танламасини "Аудиторлик танламаси" аудит стандартсига мувофиқ шакллантиради.

Бошқарувни ва бажарилаётган аудит сифатини назорат қилишни режалаштиришга доир қоидалар умумий режанинг таркибий қисми ҳисобланади. Умумий режада қуйидагиларни назарда тутиш тавсия қилинади:

Аудиторлик гуруҳини, аудитни ўтказишга жалб этиладиган аудиторлар миқдори ва малакасини шакллантириш;

Уларнинг касбий хислатлари ва мансаб даражаларига мувофиқ аудиторларни аниқ аудит участкалари бўйлаб тақсимлаш;

Команданинг барча аъзоларига уларнинг вазифалари хусусида йўл-йўрик бериш, уларни хўжалик юритувчи субъектнинг молия-хўжалик фаолияти, шунингдек, аудит умумий режаси қоидалари билан таништириш;

Раҳбарнинг режа бажарилиши ва аудитор ассистентлари ишининг сифати, улар томонидан иш ҳужжатлари юритилиши ва аудит натижалари тегишлича расмийлаштирилишини назорат қилиши;

Аудиторлик гуруҳи раҳбарининг аудиторлик русум-қоидаларини амалда рўёбга чиқариш билан боғлиқ услубий масалаларини тушунтириши;

Муайян фактни баҳолашда аудиторлик гуруҳи раҳбари билан унинг оддий аъзоси ўртасида ихтилофлар пайдо бўлганда аудиторлик гуруҳи аъзоси (ижрочи)нинг алоҳида фикрини ҳужжатли расмийлаштириш.

Аудиторлик ташкилоти умумий режада ички аудит ролини, шунингдек аудит ўтказиш жараёнига экспортларни жалб этиш заруратини белгилайди.

2-мавзу. Аудиторлик касбига малакавий талаблар

2.1. Аудитнинг ахлоқ кодекси. Аудитор ахлоқи (этикаси).

2.2. Виждонлилик ва объективлик.

2.3. Професионал компетентлилик. Махфийлик.

2.1. Аудитнинг ахлоқ кодекси. Аудитор ахлоқи (этикаси)

Аудитнинг ахлоқ кодекси Ўзбекистон Аудиторлар палатасига бирлашган, мустақил аудиторларнинг касбга оид ҳуққ-атвор меъёрларини умумлаштиради. Аудиторлар фаолиятини тартибга солишнинг ахлоқий механизми маъмурий ва иқтисодий механизмга қўшимча ҳисобланади.

Касбга оид ҳуққ-атвор ахлоқи аудиторлар учун ҳуққ-атвор

стандартларини ўрнатади ва аудиторлар умумий мақсадни амалга оширишлари учун риоя қилишлари лозим бўлган асосий тамойилларни белгилайди. Барча вазиятларда мазкур Кодекснинг асосий мақсади билан ҳисоблашиш керак.

Мазкур Кодекс доирасида аудитор деганда аудитор малака сертификатига эга бўлган жисмоний шахс тушунилади.

Аудитор ўзининг жамият олдидаги масъулиятини тушуниши унинг фарқ килувчи хусусияти ҳисобланади.

Аудитор касби таъсисчилар, кредиторлар, ҳукумат, иш берувчилар, ёлланган ходимлар, инвесторлар, ишбилармон ва молиявий доиралар тижоратининг фаолият кўрсатишини қўллаб-қувватлаши учун аудиторларнинг объективлиги ва ҳаққонийлигига таянадиган барча мижозлар ўзаро фаол таъсир кўрсатадилар. Бу аудитор касбига жамият олдидаги масъулиятни юклайди. Жамият манфаати ижтимоий фаравонлик сифатида аниқланиб, аудитор шунинг учун ишлайди.

Якка мижоз талабини қондириш – бу аудиторнинг ягона вазифасидир. Аудиторлик стандартлари энг аввало жамият манфаатларидан келиб чиққан ҳолда аниқланади. Масалан:

мустақил аудиторлар молия органлари ва акциядорларга қарзларни қисман асослаш ёки пул маблағларини олишда тақдим этиладиган молиявий ҳисоботларнинг бутунлиги ва самарадорлигига риоя қилишга ёрдам беради;

молия ижрочилари ташкилотларда ҳар хил молиявий бошқарув қарорларини бажарадилар ва ташкилот ресурсларидан самарали фойдаланишга ёрдам беради;

ички аудиторлар иш берувчининг ташқи молиявий ахборотлари ишончлилигини оширадиган, ички назорат тизимининг сақланишини кафолатлайди;

солиқ экспертлари махфийликка риоя қилишга ёрдам беради ва солиққа тортиш тизимининг тўғри қўлланилиши ва самарадорлигига таъсир кўрсатади;

бошқарув масалалари бўйича маслаҳатчилар бошқарув қарорларини қабул қилиш учун жамият олдида масъул ҳисобланади.

Аудиторлар махфийликка риоя қилишни қатъий кафолатлаган ҳолда жамиятни фақат ноёб хизматлар билан таъминлагандагина шундай позицияни эгаллашлари мумкин.

Кодексга мувофиқ аудитор касбининг мақсади, асосан жамият эҳтиёжларини қондириш учун, энг юқори самарадорликка эришиш учун олий даражадаги профессионализм меъёрларига мос ишлашдан иборат. Бу тўртта асосий талабга риоя қилишни тақозо этади.

Ишончилилик. Жамият фойдаланиладиган ахборотлар ва ахборот тизимининг ишончлилигига эҳтиёж сезади.

Профессионаллик. Аудиторларга аудит соҳасидаги профессионал сифатида мижозлар, иш берувчилар ва бошқа манфаатдорлар томонидан аниқ белгиланган талаблар қўйилади.

Хизмат сифати. Аудиторлар томонидан кўрсатиладиган барча хизматлар стандартларнинг энг юқори талабларига мувофиқ бажарилаётганлиги тўғрисида кафолат зарур.

Ишонч. Аудитор хизматидан фойдаланувчилар унинг касбга оид ахлоқ тамойилларини ҳеч қачон бузмаслигига ишонч ҳосил қилишлари лозим. Бундай хизматлар касбга оид тамойилларга асосланади.

Аудитор олдида турган мақсадга эришиш учун бир қатор маълум шартлар ёки тамойиллар бажарилиши зарур.

Бундай асосий тамойиллар қуйидагилар:

Ҳалоллик. Аудитор ўзининг касбга оид мажбуриятларини бажариш чоғида ҳалол бўлиши лозим.

Объективлик. Аудитор ҳақгўй бўлиши ва гумон ҳамда бошқа омиллар унинг объективлигига таъсир кўрсатишига йўл қўймаслиги лозим.

Профессионал лаёқатлилик (компетентлилик). Аудитор хизмат кўрсатишга рози бўлатуриб, унда бу хизматларни кўрсатиш учун етарли даражада профессионал лаёқатга, билимларга ва маҳоратга эгаллигига ишонч ҳосил қилиши, акс ҳолда ўзини хизмат кўрсатишдан четга олиши лозим.

Аудитор профессионал хизматларни етарли даражадаги эътибор, лаёқатлилик ва сидқидилдан кўрсатиши, профессионал билимлари ва маҳоратини тўхтовсиз ошириб бориши, уларни мижоз амалиётдаги замонавий ишланмалар ва қонунчиликка асосланган, компетентли ва профессионал хизматлар олишини кафолатлайдиган даражада ушлаб туриши лозим.

Махфийлик. Аудитор текширилувчи субъект розилигисиз хизмат кўрсатиш чоғида олинган ахборотларни, жумладан, тижорат сирларини ошкор қилиш ҳуқуқига эга эмас. Текширув натижаларини мулкдорга ёки текширувни тайинлаган органга бериш ҳоллари бундан мустасно.

Профессионал хулқ-атвор. Аудитор ўзининг касбий обрўсини яхши сақлагани ҳолда, касбни обрўсизлантирадиган ҳар қандай ҳатти-ҳаракатдан ўзини сақлаган ҳолда иш тутиши лозим. Касбни обрўсизлантиришга олиб келадиган ҳар қандай ҳатти-ҳаракатдан ўзини тийиш мажбурияти Ўзбекистон Республикаси Аудиторлар Палатаси аъзоларидан ахлоқий тавсияларни ишлаб чиқишда аудиторларнинг мижозлар, учинчи томонлар, бошқа аудиторлар, ходимлар, иш берувчилар ва кенг жамоатчилик олдидаги масъулиятларини талаб қилади.

Техник стандартлар. Аудитор профессионал хизматларни техник ва профессионал стандартларга мувофиқ бажариши лозим.

Аудиторлар ўз маҳоратидан фойдаланган ҳолда мижоз ва иш берувчи кўрсатмаларини, агар улар қизиққонликсиз, объектив ва жамият амалиётида бўлганида мустақиллик талабларига мос равишда пухта бажаришлари лозим. Бундан ташқари улар техник ва профессионал стандартларга мос бўлишлари лозим.

2.2. Виждонлилик ва объективлик

Виждонлилик тамойили нафақат ҳалоллик, балки ҳақгўйликни изоҳлайди. Виждонлилик тамойили профессионал аудиторларга ҳақгўй, ҳалол ва мустақил бўлиш мажбуриятини юклайди.

Аудитор турли вазиятларда бўлади, аммо бунда у ҳамма вақт ўзининг объективлигини кўрсатиши лозим. Жамият амалиёти билан шуғулланувчи

аудиторлар ҳисобот топшириқлари, солиққа тортиш бўйича хизматлар, бошқа бошхарув ва консалтинг хизматларини бажарадилар. Бошқа аудиторлар молиявий ҳисоботларни тайёрлаш билан шуғулланадилар, ички аудит ва санаот тармоқларида, тижоратда, жамоат секторида ва таълимда молиявий менежмент бўйича функцияларни бажарадилар. Улар шунингдек, ушбу касбни эгаллашни хоҳловчиларни ўқитиш ва малакасини ошириш билан ҳам шуғулланадилар. Аудиторлар бажариладиган хизматларнинг турлари ва ўзларининг функцияларидан қат'ий назар ўз профессионал хизматларининг бутунлиги ҳақида қайғуришлари ва ўз мулоҳазаларида объектив бўлишлари лозим.

Объективликнинг ахлоқий талаблари нуқтаи назаридан махсус эътибор ҳаратиш зарур бўлган вазиятларни танлашда қуйидаги омилларни етарли тарзда кўриб чиқиш зарур:

а) аудиторлар уларга тазйиқ ўтказиладиган вазиятлар билан тўқнашадилар. Бу уларнинг объективлигига таъсир қилади;

б) қаерда тазйиқ кўрсатилиши мумкин бўлган вазиятларни аниқлаш ва баён қилишнинг деярли имкони йўл. Муносабатларни аниқлаш учун стандартларни шакллантиришда соғлом фикрга таяниш зарур. Бу муносабатлар профессионал аудиторнинг объективлигига таъсир кўрсатиши мумкин;

в) текширув объективлигини бузадиган ёки гумонга йўл қўядиган муносабатлардан эҳтиёт бўлиш зарур;

г) аудиторлар профессионал хизматларни бажариш учун ёлланган ходимларнинг объективлик тамойилига риоя қилаётганликларига ишонч ҳосил қилишлари лозим;

д) аудиторлар совға қабул қилиши ёки таклиф қилиши ва ҳар қандай кўнгил очар тадбирларга таклиф ёки иштирок қилиши мумкин эмас. Булар аудитор ишлаётган компания ишлари тўғрисидаги профессионал фикрга жиддий ва зарарли таъсир кўрсатади деб баҳоланиши мумкин. Совғалар ва таклифларнинг турлари хилма-хил бўлади, аммо аудитор ҳар доим профессионал обрўсига путур етказадиган вазиятдан қочиши лозим.

Аудитор вақти-вақти билан ахлоқий зиддиятларга олиб келадиган вазиятларга тўқнашади. Улар нисбатан содда муаммолар оқибатида ҳам, фирибгарлик ва ноқонуний ҳаракатлар фактлари оқибатида ҳам вужудга келиши мумкин. Манфаатлар зиддияти вужудга келиши мумкин бўлган барча вазиятларнинг рўйхатини тузишнинг иложи йўл. қайд қилиш зарурки, аудитор ва бошқа томоннинг фикрлари фарқ қилиши ўз-ўзидан ахлоқий масала ҳисобланмайди. Лекин ҳар бир муайян ҳолатдаги фактлар ва вазиятларни томонлар кўриб чиқиши лозим.

Аудитор мажбуриятлари у ёки бу тоифадаги ички ёки ташқи эҳтиёжлар билан зиддиятга келиши мумкин бўлган вақтда маълум омиллар вужудга келиши мумкинлигини Кодекс тан олади. Схунинг учун:

бошхарувчи директор ёки ҳамкор томонидан, ҳамда аудиторга тазйиқ ўтказишга олиб келадиган оилавий ёки шахсий ўзаро муносабатлар мавжуд бўлганида тазйиқ бўлиши мумкин;

аудиторга техник ва (ёки) профессионал стандартларга мос келмайдиган қандайдир ҳатти-ҳаракатларни амалга ошириш илтимоси билан мурожаат

қилиниши мумкин;

аудиторнинг юқори раҳбарлик қилиш органи талабларининг профессионал стандартларга мос келмаслиги билан боғлиқ муаммоларнинг вужудга келиши;

зиддият иш берувчи ёки мижозга нафи тегадиган ва бир вақтнинг ўзида аудитор учун нафи бор ёки йўл ишончсиз ахборотлар эълон қилиниш ҳолларида вужудга келиши мумкин;

Жиддий ахлоқий муаммолар бўлганида ва бундайларни аудиторлар ҳал этиш учун ҳаракат қилганида уларни ёллаган ташкилотда қабул қилинган сиёсатга риоя қилиш лозим. Агар бу сиёсат ахлоқий зиддиятни ҳал қилолмаса, қуйидаги вариантларни кўриб чиқиш зарур:

зиддият муаммосини аудиторлик ташкилотининг раҳбарияти билан таҳлил қилиш. Агар муаммо ҳал этилмаса, аудитор кейинги – юқорироқ даражадаги раҳбариятга мурожаат қилади ва бундан аудиторнинг бевосита раҳбарияти хабардор қилиниши лозим. Агар зиддиятли вазиятга бошлиқ аралашиб қолган ҳолда аудитор ушбу масалани кейинги юқори раҳбарлик даражасига, директорлар, таъсисчилар – акциядорлар кенгашигача олиб чиқиши лозим.

кейинчалик қандай иш тутиш бўйича тавсия олиш учун аудиторларнинг жамоат ташкилотларига ёки тавсия ва маслаҳатларни махфий асосда олиш учун мустақил маслаҳатчиларга мурожаат қилиш;

агар ахлоқий зиддият барибир бартараф этилмаса, тўлиқ ички таҳлил ўтказилганидан сўнг аудитор жиддий муаммони (масалан, фирибгарлик) ҳал этиш чоғида сўнгги чора сифатида ишдан бош тортиши ва аудит қилинаётган ташкилотнинг тегишли вакилига билдириш хатини бериши мумкин;

Аудиторлик фирмасининг раҳбарияти шунга интилиши керак-ки, уларнинг ташкилотида бундай зиддиятларни ҳал этишга ҳаратилган сиёсат қабул қилиниши лозим.

Ташкилотлар – Ўзбекистон аудиторлар Палатасининг аъзолари ахлоқий зиддият вужудга келган аъзоларига махфий маслаҳатлар ва ёрдамлар беришни кафолатлашлари лозим.

2.3. Профессионал компетентлилик. Махфийлик.

Аудиторлар, уларда етарли даражада компетентлилик ёки тажриба йўл бўлса, профессионал хизматлар кўрсатиш учун розилик бермасликдари лозим.

Профессионал компетентлилик иккита ҳар хил фазаларга бўлиниши мумкин:

А) профессионал компетентлилик даражасига эришиш.

Профессионал компетентлиликни эгаллаш юқори даражадаги умумий таълимни талаб қилиб, ундан кейин махсус таълим, тегишли ўқув фанларини билишини тайёрлаш ва текшириш ва касбнинг тегишли фанлари бўйича имтиҳонлар ўтказиш, ҳамда иш стажи бўлиши зарур.

Б) Профессионал компетентлиликни лозим даражада сақлаб туриш.

И) профессионал компетентлиликни лозим даражада сақлаб туриш билимларни, жумладан ҳисоб ва аудитга доир тегишли халқаро стандартларни

ва бошқа қонунчилик ҳамда меъёрий материалларни доимий янгилаб туришни талаб қилади.

ИИ) аудитор текширув сифати устидан назоратни таъминлайдиган дастур асосида ишлаши ва уни Ўзбекистонда тасдиқланган талабларга ҳамда аудитнинг халқаро тамойилларига мувофиқ ўтказиши лозим.

Аудитор профессионал хизматлар кўрсатиш чоғида олинган, мижознинг ишлари ҳақидаги ахборотларнинг махфийлигига риоя қилиши шарт. Бу мажбурият аудитор ва мижоз ўртасидаги муносабатлар яқунланганидан сўнг ҳам сақланиб қолади.

Аудитор махфийликка доимо риоя қилиши лозим, унга ахборотларни ошкор этиш бўйича махсус ваколатлар берилган ёки ахборотларни ошкор этиш юридик ёки профессионал мажбуриятлар томонидан талаб қилинган вақт бундан мустасно.

Аудитор унинг назорати остида ишлаётган, маслаҳатлар бераётган ва кўшимча профессионал ёрдам кўрсатаётган ходим томонидан махфийлик принтсипига риоя қилинишига мажбур.

Махфийлик фақат ахборотларни ошкор этмасликдан иборат эмас. Бу шунингдек, иш жараёнида ахборотларни олган аудитор уларни ўзининг шахсий манфаати ёки учинчи томонларнинг манфаатлари учун ишлатмаслиги ёки ишлатаётган қилиб кўрсатмаслиги лозим.

Аудитор кенг жамоатчилик олиши мумкин бўлмаган, мижоз ишлари тўғрисида қатта миқдордаги ахборотларни олиш имкониятига эга. Схунга кўра аудитор хизматга оид ахборотларни рухсатсиз ошкор этганлиги учун жавобгарликка тортилади. Бу аудиторнинг аудит стандартларига мувофиқ бевосита ўз мажбуриятларини бажариш билан боғлиқ бўлган ахборотларни ошкор этишга тааллуқли эмас.

Жамият ва касб манфаатларини ҳимоя қилиш учун махфийлик масалаларига тааллуқли касб стандартларига махфийликни сақлаш мажбуриятининг даражаси ва тавсифи бўйича кўрсатмалар ва ахборотларни ошкор этиш мумкин ёки зарур бўлган ҳолатлар бўйича кўрсатмалар шакллантирилган бўлиши лозим.

Қуйида махфий ахборотларни ошкор этиш мумкин бўлган ҳолатларни кўриб чиқиш чоғида эътибор бериш зарур бўладиган мисоллар келтирилади:

А) ахборотлар ошкор этилишига мижоз томонидан рухсат этилганида ошкор этилиши мумкин, бунда барча манфаатдор томонларнинг, жумладан, учинчи томонлар манфаатлари ҳам ҳисобга олиниши лозим.

I) ошкор этиш қонун талабларидан келиб чиқиши:

II) судда иш кўриляётганда ҳужжатларни тузиш ёки далиллар тақдим этиш чоғида;

III) текширув натижаларини уни тайинлаган органга бериш чоғида.

В) қуйидагилар талаб қилинганда ахборотларни ошкор этишнинг профессионал мажбурияти мавжуд бўлади:

I) аудит ва ахлоқий талаблар бўйича Ўзбекистон стандартларига риоя қилиш учун;

II) судда иш кўриляётган жараёнда аудиторнинг профессионал

манфаатларини ҳимоя қилиш учун;

III) ташкилот, иштирокчи ёки профессионал орган томонидан ўтказилган шарҳлар сифатининг мувофиқлигини текшириш учун;

IV) ташкилот, иштирокчи ёки тартибга солувчи орган томонидан сўров ёки тергов ўтказилиши чоғида жавоб бериш учун.

IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАР, ТОПШИРИҚЛАР ВА УЛАРНИ БАЖАРИШ БЎЙИЧА ТАВСИЯЛАР

1-амалий машғулот.

Аудиторлик текширувларни режалаштириш

СЕМИНАР-АМАЛИЙ МАШҒУЛОТИ УЧУН РЕЖА-ТОПШИРИҚ

Ишдан мақсад: Аудиторлик текширувининг стратегияси аудитор томонидан ёзма равишда тузилган режа шаклида боғлиши лозим ва унинг мақсади қуйидагилардан иборат:

- 1) тестларнинг ҳажми, тури ва кераклилигини олдиндан белгилаб олиш;
- 2) улар ўтказилиши муносабати билан сарф-харажатларни баҳолаш;
- 3) текширув бошлангунга қадар барча асосий масалалар бўйича мижоз билан ўзаро ҳамфикрликка еришиш;
- 4) мазкур мижозда аудиторлик текшируви ўтказиш асосланганлиги ва унинг сифати тўғрисида исботларга эга боғлиш.

Масаланинг қўйилиши: Ўзбекистондаги ва хориждаги аудиторлик компанияларининг текширувни ташкил этиши жараёнлари.

Ишни бажариш учун намуна: “KPMG” аудиторлик компаниясининг текширувларни ташкил этиш ёндашувлари. “PWC” аудиторлик компаниясининг текширувларни ўтказиш жараёнлари

Назорат саволлари

1. Мижоз билан олдиндан танишиш жараёни?
2. Аудитор ҳуқуқшунослар, бошқа аудиторлик фирмалар, тадбиркорлар ва бошқалар томонидан тақдим этилган маълумотдан фойдаланиши?
3. Аудитни режалаштиришни аудиторлик ташкилоти аудитни ўтказишнинг умумий қоидаларига, шунингдек қуйидаги хусусий қоидалар?
4. Аудиторлик ташкилоти умумий режада ички аудит роли?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Karla Johnstone. Auditing: A Risk Based-Approach to Conducting a Quality Audit. 6 th Edition. 2013.
2. Timothy Louwers: Auditing and Assurance services. 5th Edition 2012.
3. Michael C. Knapp. Contemporary Auditing. 6 th Edition. 2013.
4. Mark S. Beasley. Auditing Cases: An Interactive Learning Approach. 5 th Edition. 2011.

2-амалий машғулот. Активлар аудити.

Ишдан мақсад: Корхона ва ташкилотлар активларининг аудиторлик текширувини утказиш жараёнлари батафсил ёритиш.

Масаланинг қўйилиши: ҳар бир актив турлари бўйича учрайдиган ҳато ва камчиликлар ва қўлланиладиган назорат усуллари.

Ишни бажариш учун намуна: “PFK MAK ALIYANS” аудиторлик ташкилотининг активларни текшириш услубиёти.

Назорат саволлари:

1. Асосий воситалар ва номоддий активлар аудити жараёни тартиби?
2. Товар моддий бойликлар аудиторлик текширувидаги назорат усуллари?
3. Пул маблағлари аудити жараёнида эътиборли жиҳатлар?
4. Дебиторлик қарзларини инвентаризацияси жараёнини ташкил этиш?

Фойдаланилган адабиётлар:

Махсус адабиётлар

1. Karla Johnstone. Auditing: A Risk Based-Approach to Conducting a Quality Audit. 6 th Edition. 2013.
2. Timothy Louwers: Auditing and Assurance services. 5th Edition 2012.
3. Michael C.Knapp. Contemporary Auditing. 6 th Edition. 2013.
4. Mark S.Beasley. Auditing Cases: An Interactive Learning Approach. 5 th Edition. 2011.

Интернет ресурслари

1. www.iaa.org.uk- (The Institute of Internal Auditors-United Kingdom).
2. www.apb.org.uk - (Auditing Practices Board).
3. www.nao.gov.uk - (UK National Audit Office).
4. www.iasc.org.uk - (International Accounting Standards Committee).
5. www.aicpa.org - (American Institute of Certified Public Accountants).
6. www.aaa.us – (American Accounting Association)
7. <http://learnenglishkids.britishcouncil.org/en/>

3-амалий машғулот.

Мажбуриятлар аудити

Ишдан мақсад: Корхона ва ташкилотлар мажбуриятларининг аудиторлик текширувини утказиш жараёнлари батафсил ёритиш

Масаланинг қўйилиши: ҳар бир мажбурият турлари бўйича учрайдиган ҳато ва камчиликлар ва қўлланиладиган назорат усуллари.

Ишни бажариш учун намуна: “PFK MAK ALIYANS” аудиторлик ташкилотининг активларни текшириш услубиёти.

Назорат саволлари

1. Банклардан олинган кредитларни аудити жараёни тартиби?
2. Бюджет билан ҳисоб китоблар бўйича аудиторлик текширувидаги назорат усуллари?
3. Харидор ва бюртмачилар билан ҳисоб китоблар аудити жараёнида эътиборли жиҳатлар?
4. Кредитор қарзларини инвентаризацияси жараёнини ташкил этиш?

Фойдаланилган адабиётлар:

Махсус адабиётлар

1. Karla Johnson. Auditing: A Risk Based-Approach to Conducting a Quality Audit. 6 th Edition. 2013.
2. Timothy Louwers: Auditing and Assurance services. 5th Edition 2012.
3. Michael C.Knapp. Contemporary Auditing. 6 th Edition. 2013.
4. Mark S.Beasley. Auditing Cases: An Interactive Learning Approach. 5 th Edition. 2011.

Интернет ресурслари

1. www.iaa.org.uk- (The Institute of Internal Auditors-United Kingdom).
2. www.apb.org.uk - (Auditing Practices Board).
3. www.nao.gov.uk - (UK National Audit Office).
4. www.iasc.org.uk - (International Accounting Standards Committee).
5. www.aicpa.org - (American Institute of Certified Public Accountants).
6. www.aaa.us – (American Accounting Association)
7. www.ifac.org – (International Federation of Accountants) Халқаро бухгалтерлар федерациясининг расмий сайти, Халқаро аудит стандартлари
8. <http://learnenglishkids.britishcouncil.org/en/>

4-амалий машғулот.

Аудиторлик ишчи ҳужжатлари

320-Аудитнинг халқаро стандарти ”Аудитни режалаштириш ва бажаришда муҳимлик”. 500-Аудитнинг халқаро стандарти “Аудиторлик далиллари”. 550-Аудитнинг халқаро стандарти ”Ўзаро боғлиқ томонлар”. 580-Аудитнинг халқаро стандарти “Ёзма баёнотлар” . 610-Аудитнинг халқаро стандарти «Ички аудиторлар ишидан фойдаланиш».

МОЛИЯВИЙ ҲИСОБОТ АУДИТИНИНГ РЕЖАСИ

Текширилаётган ташкилот: «Файз» ОАЖ ХК

Аудит даври 1.03 – 25.03. 2015 й.

Киши-соатлар сони: 3

Аудиторлик гуруҳи раҳбари: Абдуллаев О.К.

Аудиторлик гуруҳи таркиби: Ахмедов К., Ергашев И.

Режалаштирилаётган аудиторлик хатари - 2%

Режалаштирилаётган жиддийлик даражаси – 5%

N	Режалаштирилаётган иш турлари	Ўтказиш даври	Бажарувчи	Изохлар
1	Молиявий ҳисобот ва бухгалтерия ҳисоби регистрлар кўрсаткичлари бир бирига мувофиқлигини текшириш	10.03-11.03	Ахмедов К	
2	Бухгалтерия баланси тўғри тузилганлигини текшириш	10.03-11.03	Ахмедов К	
3	Молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисобот тўғри тузилганлигини текшириш	10.03-11.03	Ахмедов К	
4	Бошқа шаклдаги ҳисоботлар тўғри тузилганлигини текшириш	10.03-11.03	Ахмедов К	

Имзолар: _____ Аудиторлик ташкилоти раҳбари
 _____ Аудиторлик гуруҳи раҳбари

Аудитнинг дастурини тузиш. Аудит дастури аудит умумий режасини ривожлантириш ҳисобланади ва аудит режасини амалда рўёбга чиқариш учун зарур бўлган аудиторлик русум-қоидалари мазмунининг батафсил рўйхатини ўз ичига олади. Дастур аудитор ассистентлари учун батафсил йўриқнома бўлиб хизмат қилади ва бир вақтнинг ўзида аудиторлик ташкилоти ва аудиторлик гуруҳининг раҳбарлари учун иш сифатини назорат қилиш воситаси ҳисобланади.

Аудитор аудит дастурини ҳужжатли расмийлаштириши, ҳар бир бажариладиган аудиторлик русум-қоидасини рақам ёки код билан белгилаши керак, токи аудитор иш жараёнида ўзининг иш ҳужжатларида уларга ҳавола қилиш имкониятига эга бўлсин.

Аудиторлик дастурини назорат воситалари тестлари дастури кўринишида ва моҳиятига кўра аудиторлик русум-қоидалари дастури кўринишида тузиш керак.

Назорат воситалари тестлари дастури ички назорат ва ҳисоб тизимининг фаолияти тўғрисидаги ахборотни йиғиш учун мўлжалланган ҳаракатлар

мажмуининг рўйхатидан иборат. Назорат воситалари тестларининг мақсади шундан иборатки, улар хўжалик юритувчи субъект назорат воситаларининг жиддий камчиликларини аниқлашда ёрдам беради.

Моҳиятига кўра аудиторлик русум-қоидалари ўз ичига бухгалтерия ҳисобида ҳисобварақлар бўйича оборотлар ва сальдо тўғри акс эттирилганлигини батафсил текширишни олади. Моҳиятига кўра аудиторлик русум-қоидалари дастури ана шундай аниқ батафсил текширишлар учун аудитор ҳаракатлари рўйхатидан иборат бўлади. Моҳиятига кўра русум-қоидалар учун аудитор бухгалтерия ҳисобининг айти қандай бўлимларини текширишини белгилаши ва бухгалтерия ҳисобининг ҳар бир бўлими бўйича аудит дастурини тузиши керак бўлади.

Аудитни ўтказиш шартлари ва аудиторлик русум-қоидалари натижаларининг ўзгаришига боғлиқ ҳолда аудит дастури қайта кўриб чиқилиши мумкин. Ўзгаришларнинг сабаблари ва натижалари ҳужжатлаштирилиши керак.

Аудиторлик дастурининг ҳар бир бўлими бўйича аудиторнинг иш ҳужжатларида расман акс эттирилган хулосалари аудиторлик ҳисоботи (хўжалик юритувчи субъект раҳбариятига ёзма ахборот) ва аудиторлик хулосасини тузиш учун факт материали, шунингдек, хўжалик юритувчи субъектнинг молиявий ҳисоботи тўғрисида аудиторнинг холис фикрини шакллантириш учун асос бўлиб ҳисобланади.

Аудит дастурининг намунавий мазмуни 5.2-жадвалда келтирилган.

5 - Жадвал

МОЛИЯВИЙ ҲИСОБОТ АУДИТИНИНГ ДАСТУРИ

Текширилаётган ташкилот: «Файз» ОАЖ ХК

Аудит даври 1.03 – 25.03. 2015 й.

Киши-соатлар сони: 3

Аудиторлик гуруҳи раҳбари: Абдуллаев О.К.

Аудиторлик гуруҳи таркиби: Ахмедов К., Ергашев И.

Режалаштирилаётган аудиторлик хатари - 2%

Режалаштирилаётган жиддийлик даражаси – 5%

N	Аудит бўлимлари бўйича аудиторлик тадбирлари руйхати	Ўтказиш даври	Бажарувчи	Аудиторнинг иш ҳужжатлари	Изоҳлар
1	<i>Молиявий ҳисобот ва бухгалтерия ҳисоби регистрлар кўрсаткичлари бир бирига мувофиқлигини текшириш</i>	10.03-11.03	Ахмедов К		
1.1	Молиявий ҳисобот ишончлилигини таъминловчи омил сифатида				

	бухгалтерия ҳисоби счетларидаги ёзувлар асосланганлигини текшириш				
1.2	Ҳисоб регистрлари тўғри тузилганлигини текшириш				
1.3	Корхона молиявий ҳисоботини ўрганиш ва у белгиланган муддатларда тақдим этилишини текшириш				
1.4	Таҳлилий ҳисоб кўрсаткичларини Бош китоб ва баланс моддаларидаги кўрсаткичлар билан солиштириш				
2	<i>Бухгалтерия баланси тўғри тузилганлигини текшириш</i>				
2.1	Балансдаги кўрсаткичлар тўғри акс эттирилганлигини текшириш				
2.2	Балансда узоқ муддатли активлар қолдиқлари тўғри тузилганлигини текшириш				
2.3	Балансда жорий активлар қолдиқлари тўғри тузилганлигини текшириш				
2.4	Балансда ўз маблағлари манбалари тўғри тузилганлигини текшириш				
2.5	Балансда мажбуриятлар тўғри акс эттирилганлигини текшириш				

Имзолар: _____ Аудиторлик ташкилоти раҳбари
 _____ Аудиторлик гуруҳи раҳбари

Аудитни режалаштириш жараёни тугаганидан сўнг аудит умумий режаси ва дастури ҳужжатни расмийлаштирилиши ва уларга белгиланган тартибда виза қўйилиши керак.

1.5. АУДИТОРЛИК ҲИСОБОТИ ВА ХУЛОСАСИ.

Керакли бўлган муолажалар амалга оширилгандан кейин аудитор аудит дастурининг барча бандлари қай даражада тўлиқ ва сифатли бажарилганлиги ҳамда дастурнинг ўзи моддий хатолар ва камчиликларни аниқлаш тариқасида ўринлилигини белгилайди. Бундан ташқари, аудитор ҳисоботда молиявий маълумот тўғри ёритилганлигини кўриб чиқади.

Текширувнинг ушбу босқичида аудитор аудит ўтказиш вақтида қўйилган асосий саволларга раҳбарият жавоблари ҳамда корхона раҳбариятининг молиявий ҳисоботга киритилган маълумотлар тўғри тақдим этилганлигини тан олаётганлиги ҳақида хат лойиҳасини (корхона раҳбарияти томонидан ёзилган) тайёрлаши мумкин. Бундай хат мижоз томонидан имзоланиши лозим. Агар мижоз ушбу хатни имзолашдан бош тортса, аудитор хатоларнинг моддийлигини аниқлаш мақсадида уларнинг умумий суммасини аниқлаши

лозим. Айрим ҳолларда хатонинг ҳақиқий миқдори аниқ бўлмайди, шунинг учун, аудитор унинг еҳтимолий миқдори ва моддийлигини баҳолаши керак.

Аудиторлик текширувининг якунида, албатта, ассистентлар томонидан бажарилган муолажалар сифатини текшириш ҳамда текширув аудиторлик фаолиятига оид белгиланган стандартларга жавоб беришлигига ишонч ҳосил қилиш ва текширув жараёнида аудиторда ҳолис бўлмаган муносабат вужудга келишини олдини олиш мақсадида, барча ишчи ҳужжатларни қайтадан кўриб чиқиш лозим.

Аудитор ҳисоботнинг алоҳида бандлари ёки бандлар гуруҳи тўғрисида аудиторлик маълумотини тўплагандан кейин қуйидагиларни аниқлаш мақсадида ҳисоботни умумий текширувини ўтказиши лозим:

1) операциялар натижалари, молиявий ҳолат ва молиявий ҳисоботдаги бошқа маълумот ва корхона тўғрисида аудиторнинг билимлари бир бирига мувофиқлиги;

2) керакли маълумот етарли даражада ёритилганлиги ва молиявий ҳисоботда маълумотлар тўғри табақалаштирилганлиги ва тақдим этилганлиги;

3) молиявий ҳисобот корхона ташкил этилишига ва фаолиятига тааллуқли бўлган амалдаги қонунчилик ва бошқа меъёрий ҳужжатларнинг барча талабларига мувофиқлиги;

4) бошқа келтирилган тестлар натижалари ва молиявий ҳисоботни умумий текширувидан келиб чиқиб, аудитор ушбу ҳисобот тўғрисида ўз фикрини шакллантира олиши.

Аудиторлик ҳисоботини ва хулосасини шакллантириш аудит режаси ва дастурининг барча бўлимлари бўйича ўтказилган аудиторлик текшируви натижаларини умумлаштириш ва баҳолаш жараёнида вужудга келади.

Аудит натижаларини баҳолаш ишлари асосан қуйидагиларни ўз ичига олади:

- ишчи ҳужжатларни шарҳлаш ва якуний ишчи ҳужжатларни тайёрлаш;
- аниқланган камчиликларнинг жиддийлик даражасини баҳолаш;
- аудиторлик далилларнинг етарлилигини баҳолаш;
- фаолият кўрсатаётган корхона принципи билан боғлиқ омилларни баҳолаш;
- бухгалтерия ҳисоботидаги ахборотларни тақдим қилиш ва баён қилиш;
- ҳисобот тузилгандан сўнг содир бўлган ходисаларни баҳолаш;
- текширув натижалари бўйича аудиторнинг миждоз – корхона раҳбариятига тақдим қилаётган ёзма ахборотни тузиш;
- аудиторлик ҳисоботи ва хулосасини тузиш.

Аудиторлик текширув ўтказиш чоғида асосан текширув текширлаётган хўжалик юритувчи субъектларнинг дастлабки ҳужжатлари, ҳисоб регистрларида ва ҳисоботларида акс еттирилаётган ҳақиқий ахборотлар таҳлил қилинади ва баҳоланади. Фақат айрим ҳоллардагина аудиторлар тахмини ва ҳисоб китобларга асосланган молиявий ахборотларни баҳолайди.

Таъкидлаш жоизки, текширув натижалари ва хўжалик юритувчи субъекти мутахассисларнинг ҳисо – китобларнинг баҳолашида аудиторлар маълум

даражада профессионал ихтиёткорликка риоя қилишлари зарур.

Аудитор қуйдаги ҳоллардаги каби, катта номувофикликлар мавжудлигини кўрсатувчи ҳолатларни объектив баҳолаши зарур:

- хўжалик юритувчи субъекти ходимларига маълум бўлган, аммо аудитор томонидан очилмаган хатоларни аниқлаш фактлари;

- текширув учун зарур бўлган, аудиторга ўз вақтида тақдим қилинмаган дастлабки ҳужжатлар маълумотларга доир хўжалик муомалалари;

- мутахассисларнинг ҳисоб – китоблардаги номувофикликлар;

- инвентаризация натижасида аниқланиб, далолатнома ва таққослаш ведомостлари билан расмийлаштирилган, лекин етарли даражада таҳлил қилинмаган ва тузатилмаган катта тафовутлар;

- катта тафовутларнинг тадиқланмаганлиги ва аудитор сўровларига кутилган жавоблар олинмаганлиги;

- текширув учун танлаб олинган, зарур дастлабки ҳужжатлар ёки тегишли рухсат етувчи кўрсатмалар тақдим қилинмаган хўжалик муомалалари.

Аудитор тўплаган далиллар етарлигини баҳолашда ушбу ҳолатлар аниқланган босқични (режалаштириш, аудит ўтказиш) ҳисобга олиш керак. Шунингдек, катта хатолар хатарини дастлабки баҳолаш ва батафсил текшириш режалари ҳам эътиборга олинishi лозим.

Агар бундай ҳолатлар режалаштириш босқичида аниқланган ва ҳисобга олинган бўлса, унда аудитор тўпланган далилларининг етарлилигига ва режалаштирилган ҳамда қўшимча аудиторлик амалларини бажаришнинг мақсадга мувофиқлигига баҳо бериш зарур.

Аудиторлик текширувининг асосий босқичларини ўтказиш натижалари аудит ўтказишдан қўйилган мақсадга еришилганлик даражасини баҳолаган ҳолда аудиторнинг ишчи ҳужжатларида қайд қилиниши лозим. Масалан, аудит ўтказиш дастурининг “Дебитор ва кредитор қарзларини текшириш” бўлими бўйича ўтказилган аудит натижаларини баҳолашда қуйдаги аудиторлик амалларини таҳлил қилиш ва баҳолаш мақсадга мувофиқ:

Кейинги пул қиримлари ва тегишли счётлар қолдиқларидан тўланган тўловларга доир дастлабки ҳужжатларни текшириш. Аудиторлар одатда бухгалтерия баланси тузилгандан кейинги то аудит ўтказилган охириги кунга қадар амалга оширилган тўловларни ҳам текширади. Бу текширув натижалари ҳисоб маълумотларининг ишончилигини жорий мажбуриятларини балансда акс еттиришнинг тўлиқлиги ва ҳаққонийлиги нуқтаи назаридан баҳолашга имкон беради. Ушбу амалларни бажариш натижасида жорий мажбуриятлар тўлиқ ва ҳаққоний акс эттирилганлиги тўғрисида олинган далиллар, бухгалтерия ҳисоботи тузилганидан сўнг тўланган қарзларга нисбатан етарли даражада деб баҳоланиши мумкин. Шундан сўнг аудитор тўлови тасдиқланган ва тасдиқланмаган қарзлар суммаларининг катта – кичкиналигини баҳолайди.

Счётларни бухгалтерия ҳисоботи тузилганидан сўнг тайёрланган моддий жавобгар шахслар ҳисоботлари билан, ҳисоб маълумотлари бўйича қолдиқлар билан солиштириш. Бухгалтерия ҳисоботи тузилган кундан олдин олинган барча счётлар (етказиб берилган товарлар, бажарилган иш ва кўрсатилган хизматлар учун) жорий даврдаги ҳисобда ва шу давр учун тузилган

ҳисоботлар акс эттирилиши керак. Шунинг учун бухгалтерия баланси тузилган санасидан сўнг тайёрланган материаллар ҳаракати тўғрисидаги ҳисоботлар ва счётлардаги саналар мулклар ва мажбуриятларнинг балансида тўғри акс эттирилганлигини текшириш мақсада таққослаши мақсадига мувофиқ.

Мавжуд қолдиқларни счёт – фактуралар маълумотлари, моддий жавобгар шахслар ҳисоботлари ва тўлов ҳужжатлари билан солиштириши. Агар дебитор ва кредитор қарзларининг миқдори хўжалик юритувчи субъекти молиявий аҳволи учун сезиларли даражада бўлса, аудиторлар ҳисобга олишнинг тўғрилиги ва аниқлигини текшириш, шунингдек, ҳисоб маълумотлари бўйича мажбуриятларни ошириб кўрсатилмаганлигини аниқлашлари лозим.

Аудиторлик ҳисоботи ва уни тузиш тартиби. Амалга оширилган аудиторлик текшируви натижалари бўйича аудитор аудиторлик ҳисоботи ва аудиторлик хулосасини тайёрлаши лозим. Бошқа турдаги аудиторлик хизматлари кўрсатилганда ҳам аудиторлик ҳисоботи тайёрланиши мумкин.

Аудиторлик ҳисоботини тайёрлаш тартиби 70-сон "Молиявий ҳисобот тўғрисида аудиторлик ҳисоботи ва аудиторлик хулосаси" номли аудиторлик фаолиятининг миллий стандартида белгиланган.

Стандартнинг мақсади - бу амалга оширилган аудиторлик текшируви натижаларига кўра аудиторлик ташкилоти томонидан аудиторлик ҳисоботи ва аудиторлик хулосасини тайёрлашга оид ягона тартибни ўрнатишдир.

Стандартнинг талаблари, аудиторлик текширувини ўтказишда ва хўжалик юритувчи субъектга аудиторлик ҳисоботи ва аудиторлик хулосасини тақдим этишда барча аудиторлик ташкилотлари учун мажбурийдир.

Аудиторлик ҳисоботи - хўжалик юритувчи субъектнинг раҳбари, мулкдори, иштирокчилари (акциядорлари) умумий йиғилишига тақдим этиладиган аудиторлик текширувининг бориши, бухгалтерия ҳисобини юритишнинг белгиланган тартибидан аниқланган четга чиқишлар, молиявий ҳисоботдаги ҳуқуқ бузилишлари тўғрисида батафсил маълумотлар, шунингдек, аудиторлик текширувини ўтказиш натижасида олинган ва аудиторлик хулосасини тузиш учун асос ҳисобланадиган бошқа ахборотдан иборат ҳужжат.

Аудиторлик ҳисоботи қуйидагилардан иборат:

- номи ("Аудиторлик ҳисоботи" ёки "Аудиторлик ташкилотининг ҳисоботи": иккала ном ҳам бир кучга эга);
- йўлланилаётган мижоз номи;
- кириш қисми;
- таҳлилий қисм;
- якуний қисм.

Молиявий ҳисобот бўйича аудиторлик текширувини амалга оширган аудитор (аудиторлар) томонидан аудиторлик ҳисоботининг ҳар бир саҳифаси имзоланиши лозим.

Аудиторлик ҳисоботи, буюртмачининг барча керакли бўлган реквизитлари кайд этилган ҳолда, аудиторлик текшируви буюртмачисига юборилади.

Аудиторлик ҳисоботининг кириш қисмида аудиторлик ташкилоти

реквизитлари, шу жумладан, аудиторлик фаолиятини амалга ошириш ҳуқуқини берувчи лицензиянинг рақами ва берилган санаси, аудиторлик текширувида иштирок етган аудиторлар ва бошқа шахслар тўғрисида маълумотлар, шунингдек, аудиторлик текширувини ўтказиш учун асос ва хўжалик юритувчи субъект фаолиятининг умумий тавсифи келтирилади.

Аудиторлик ҳисоботининг таҳилий қисми АФМС га ҳавола қилиниши ва унда қуйидагилар бўлиши шарт:

- хўжалик юритувчи субъект ички назорат ҳолатининг текширув натижалари (батафсил баёни);
- бухгалтерия ҳисоби ҳолати ва молиявий ҳисоботнинг текширув натижалари;

-молиявий-хўжалик фаолиятини амалга ошириш пайтида қонунчилик талабларига риоя этилишининг текширув натижалари;

-солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўғри ҳисобланганлиги ва тўланганлигининг текширув натижалари;

-активлар бутлигининг текширув натижалари.

Хўжалик юритувчи субъект ички назорат тизими ҳолатининг текширув натижалари тўғрисидаги ахборот қуйидагиларни ўз ичига олиши керак:

-хўжалик юритувчи субъектнинг ички назорат тизими унинг фаолият миқёслари ва хусусиятига мувофиқлигининг умумий баҳоси;

-аудиторлик текшируви вақтида хўжалик юритувчи субъектнинг ички назорат тизими унинг фаолият миқёслари ва хусусиятига оид аниқланган жиддий номувофиқликларни тўғрисида ёритиш.

Хўжалик юритувчи субъектнинг бухгалтерия ҳисоби ҳолати ва молиявий ҳисобот текшируви натижалари тўғрисидаги маълумот қуйидагилардан иборат бўлиши лозим:

-бухгалтерия ҳисобини юритиш ва молиявий ҳисоботни тайёрлашда белгиланган тартибга риоя қилинишини баҳолаш;

-аудиторлик текшируви вақтида аниқланган бухгалтерия ҳисобини юритиш ва молиявий ҳисоботни тайёрлашда белгиланган тартибининг жиддий бузишларга оид ёритиш.

Хўжалик юритувчи субъект томонидан молиявий-хўжалик операцияларини амалга ошириш пайтида қонунларга риоя қилинишини текшириш натижалари тўғрисидаги ахборот қуйидагиларни ўз ичига олиши керак:

-хўжалик юритувчи субъект томонидан амалга оширилган молиявий-хўжалик операцияларининг амалдаги қонунчиликка мувофиқлигини баҳолаш;

-аудиторлик текшируви вақтида аниқланган хўжалик юритувчи субъект томонидан амалга оширилган молиявий-хўжалик операциялар амалдаги қонунчиликка жиддий номувофиқларининг баёни.

Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ҳисоблаш ва тўлаш тўғрилигининг текширув натижалари тўғрисидаги ахборот қуйидагиларни ўз ичига олиши керак:

-солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича ҳисоблар тўғри тузилганлиги ва тегишли идораларга тақдим этилганлигини баҳолаш;

-солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ҳисоблаш ва тўлаш бўйича белгиланган тартибни бузиш ҳолатлари, солиққа тортиш базасини аниқлашдаги четга чиқишлар баёни.

Активлар бутлигини текшириш натижалари инвентарлашга асосланиши ва ўз ичига уларнинг ҳақиқатдан ҳам мавжудлиги ва бутлиги тўғрисидаги маълумотлардан таркиб топиши керак.

Аудиторлик ҳисоботининг яқунловчи қисми аниқланган камчиликлар ва хатоларни бартараф этиш бўйича аудиторлик ташкилотининг тавсияларидан ҳамда хўжалик юритувчи субъектнинг молиявий-хўжалик фаолияти самарадорлигини оширишга доир таклифлар ва маслаҳатлардан иборат бўлиши лозим.

Аудиторлик ташкилоти тайёрланган аудиторлик ҳисоботи бўйича амалдаги қонунчиликка мувофиқ жавобгар ҳисобланади.

Аудиторлик ҳисоботидаги маълумот махфий ҳисобланади ва ошкор этилмаслиги керак. Ахборотдан фойдаланиш ҳуқуқига эга бўлган шахслар ушбу ахборотни ошкор етганлиги учун амалдаги қонунчиликка мувофиқ жавобгарликка тортиладилар.

Аудиторлик хулосаси ва уни тузиш тартиби. Аудиторлик хулоса - молиявий ҳисоботнинг ҳаққонийлиги (тўғрилиги) ва бухгалтерия ҳисобини юритиш тартибининг амалдаги қонунчиликка мувофиқлиги тўғрисида аудиторлик ташкилотининг фикри ёзма шаклда ифодаланган ва хўжалик юритувчи субъектнинг молиявий ҳисоботидан фойдаланувчилар учун очик бўлган ҳужжат.

Аудиторлик хулосаси куйидаги элементлардан таркиб топади:

- номи ("Аудиторлик хулосаси" ёки "Аудиторлик ташкилотининг хулосаси": иккала ном тэнг ҳуқуқли);
- мижознинг номи;
- кириш қисми;
- асосий мазмунини қайд этиш қисми;
- якуний қисми;
- аудиторлик хулосаси тақдим этилган сана;
- аудиторлик ташкилоти манзили;
- аудиторлар ва аудиторлик ташкилоти раҳбарининг имзолари.

Аудиторлик хулосаси буюртмачининг барча керакли бўлган реквизитлари кўрсатилган ва аудиторлик ташкилотининг муҳри билан тасдиқланган ҳолда аудиторлик текширувининг буюртмачисига йўлланиши лозим.

Аудиторлик хулосасининг кириш қисми аудиторлик ташкилотининг куйидаги реквизитларидан иборат:

- аудиторлик ташкилотининг ҳуқуқий манзили ва тэлефон рақами;
- аудиторлик текширувини амалга ошириш ҳуқуқини берувчи лицензия рақами, берилган сана ва ушбу лицензияни берган идора номи;
- аудиторлик ташкилоти давлат рўйхатига олинганлиги тўғрисида гувоҳноманинг рақами;
- аудиторлик ташкилоти ҳисоб-китоб ҳисобварағининг рақами;
- аудиторлик текширувида иштирок етган аудитор (аудиторлар) ҳамда

аудиторлик ташкилоти раҳбарининг фамилияси, исми, шарифи.

Кириш қисмида сана ва ҳисобот даври кўрсатилган ҳолда текширилган молиявий ҳисоботлар рўйхати келтирилиши керак.

Кириш қисмида қуйидагилар акс этилиши лозим:

- хўжалик юритувчи субъект аудиторлик текширувидан ўтказиладиган молиявий ҳисоботни тайёрлаш ва унинг ҳаққоний бўлиши учун жавобгарлиги;
- аудиторлик ташкилоти аудиторлик хулоса хўжалик юритувчи субъектнинг молиявий-хўжалик фаолияти натижаларига мувофиқ бўлиши учун жавобгарлиги.

Аудиторлик хулосасининг асосий мазмунини қайд этиш қисмида аудиторлик текшируви ХАС 700 «Молиявий ҳисоботлар тўғрисида фикр ҳосил қилиш ва ҳисобот (хулоса) бериш», ХАС 705, «Мустақил аудитор ҳисоботи (хулосаси)да фикрни модификациялаш», ХАС 706, «Мустақил аудитор ҳисоботи (хулосаси)да тушунтириш параграфлари ва бошқа масала параграфлари», ХАС 710, «Қиёсий ахборот – қиёсий кўрсаткичлар ва қиёсий молиявий ҳисоботлар», ХАС 720, «Аудит ўтказиш жараёнида текширилган молиявий ҳисоботлар ифодаланган ҳужжатлардаги бошқа маълумотларга нисбатан аудиторнинг жавобгарлиги» га мувофиқ амалга оширилганлиги кўрсатилади.

Асосий мазмунини қайд этиш қисмида аудиторлик текшируви молиявий ҳисобот ва бошқа молиявий ахборот амалдаги қонунчиликка, шунингдек, молиявий-хўжалик фаолиятининг ҳақиқий ҳолатига мувофиқлиги ва ҳаққонийлигини баҳолашга асосланганлигини кўрсатиш керак.

Асосий мазмунини қайд этиш қисмида аудиторлик текшируви фикрни ифодалаш учун етарлича асослар бериши хусусида аудиторлик ташкилотининг тасдиғи берилиши лозим.

Аудиторлик хулосасининг якуний қисмида аудиторлик ташкилотининг текширилган молиявий ҳисобот хўжалик юритувчи субъект молиявий-хўжалик фаолиятининг ҳақиқий ҳолати тўғрисида ҳаққоний тасаввур бериши ёки бермаслиги, молиявий ҳисобот амалдаги қонунчилигига мувофиқ ёки мувофиқ эмаслиги хусусидаги фикри равшан баён этилиши керак.

Аудитор аудиторлик хулосасини аудиторлик текшируви якунланган кун билан белгилаши керак.

Аудитор аудиторлик хулосасига хўжалик юритувчи субъект раҳбарияти молиявий ҳисоботни имзолаган ёки тасдиқлаган кундан олдинги санани қўйиши мумкин эмас.

Аудиторлик хулосасига аудитор (аудиторлар), аудиторлик ташкилоти раҳбари имзо чекиши ва у аудиторлик ташкилотининг муҳри билан тасдиқланиши лозим.

Аудиторлик хулосаларининг қуйидаги турлари мавжуд:

- ижобий аудиторлик хулосаси;
- шартли аудиторлик хулосаси;
- салбий аудиторлик хулосаси;
- аудиторлик хулосасини беришдан бош тортиш

Аудиторлик ташкилоти хўжалик юритувчи субъектнинг молиявий

ҳисоботи унинг молиявий ҳолатини ҳаққоний ёритади ва хўжалик юритувчи субъект амалга оширган молиявий ва хўжалик операциялари Ўзбекистон Республикаси амалдаги қонунчилиги талабларига мувофиқ деган фикрга келганда ижобий аудиторлик хулосаси тайёрлаши мумкин. Ижобий аудиторлик хулосасининг намунаси 8.1-жадвалда келтирилган.

Хўжалик юритувчи субъектнинг молиявий ҳисоботида хатолар бўлса, улар хўжалик юритувчи субъект томонидан бартараф етилмаса, молиявий ҳисоботда фойдаланувчини чалғитиши мумкин бўлган бузилишлар мавжуд деган фикрга келса аудиторлик ташкилоти салбий аудиторлик хулосасини тузади.

Хўжалик юритувчи субъект томонидан амалга оширилган молиявий ва хўжалик операциялар молиявий ҳисоботда ҳаққоний акс эттирилган, лекин амалдаги қонунчилик талабларига мувофиқ бўлмаган ҳолатларда ҳам салбий аудиторлик хулосаси тузилади.

Одатда, салбий аудиторлик хулосасини тайёрланишининг сабаби, аниқланган хатоларни бартараф этиш мақсадида аудиторлик ташкилотининг молиявий ҳисоботга тузатишлар киритиш лозим деган фикрига хўжалик юритувчи субъект раҳбарияти розилик бермаслигидир. Салбий аудиторлик хулосасининг намунаси 8.2-жадвалда келтирилган.

Агар аудиторлик текшируви жараёнида аниқланган хатолар хўжалик юритувчи субъект томонидан бартараф етилса салбий аудиторлик хулосаси тузилмайди.

Аудиторлик текшируви ҳажмининг чекланганлиги туфайли, аудиторлик ташкилоти молиявий ҳисобот ҳолати тўғрисида фикрини ифодалаш учун етарлича аудиторлик исботларини олиши мумкин бўлмаса, аудиторлик ташкилоти аудиторлик хулосасини тузишдан бош тортиши мумкин.

Аудиторлик текшируви ҳажмини чеклаш - хўжалик юритувчи субъект вакиллари ёки учинчи шахсларнинг бошлаб юборилган аудиторлик текширувини аудитор аудиторлик хулосаси тайёрлаш учун зарур деб ҳисоблаган ҳажмда ўтказишга тўсқинлик қилишга йўналтирилган очикдан-очик ҳаракатлари ёки ҳаракатсизликларидир.

Аудиторлик хулосасини тузишдан бош тортиш ариза шаклида бўлиши ва "Аудиторлик ташкилотининг аудиторлик хулосасини тузишдан бош тортиши тўғрисидаги ариза" деб номланиши лозим. Аризанинг шакли 8.3-жадвалда келтирилган.

1 - Намуна

Мустақил аудиторлик хулосаси

АБС компания акциядорларига (ёки бошқа тегишли қабул қилувчига)

Фикр

Биз АБС компаниясининг 20XX йил 31 декабр ҳолатига бўлган молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботи, кўрсатилган санада тугаган йил мобайнида фойда ва зарарлар тўғрисида ҳисоботи, хусусий капиталдаги ўзгаришлар тўғрисида ҳисоботи, пул оқимлари тўғрисида ҳисоботи, шунингдек ҳисоб сиёсати аҳамиятли қоидаларининг қисқача тавсифи ва бошқа изоҳловчи

маълумотлардан иборат бўлган илова қилинаётган молиявий ҳисоботлари аудитини ўтказдик.

Бизнинг фикримизча, молиявий ҳисоботлар ABC компаниясининг 20X1 йил 31 декабрга бўлган молиявий ҳолатини, кўрсатилган санада тугаган йил мобайнида унинг молиявий натижаларини ва пул оқимлари ҳаракатини барча муҳим жиҳатларда Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига мувофиқ ҳаққоний тақдим этади (*ёки тўғри ва ҳаққоний тасаввур беради*).

Фикр билдириш учун асослар

Биз Аудитнинг халқаро стандартларига (АХС) га мувоқиқ аудит ўтказдик. Бизнинг ушбу стандартлар бўйича жавобгарлигимиз ушбу хулосанинг “Аудиторнинг молиявий ҳисоботни текшируви бўйича жавобгарлиги” бўлимида батафсил ёритилган. Биз корхонадан мустақил равишда ахлоқий қоидаларига, молиявий ҳисобот аудитига тегишли [*қарор номи*]га мувофиқ бошқа мажбуриятларни бажарганмиз. Биз олган аудиторлик далиллари фикримизни ифода этилишини тасдиқлаш учун етарли ва ўринли деб ҳисоблаймиз.

Бошқа маълумотлар [ёки, агар керак бўлса номи масалан: “Молиявий ҳисобот ва ундан кейинги аудит хулосасидан ташқари бошқа маълумотлар”]

[АХС 720(ўзгартириш киритилган) да мавжуд бўлган талабларга мувофиқ хулоса тузиш, масалан: АХС 720(ўзгартириш киритилган) нинг 2-иловасининг 1-мисолидагидек]

Молиявий ҳисобот учун раҳбарият ва бошқарув ваколатига эга шахсларнинг жавобгарлиги⁹

Раҳбарият молиявий ҳисоботни тайёрлаш ва тўғри тақдим этиш учун, МҲХС¹⁰ га мувофиқ фирибгарлик ва хатолик туфайли жиддий бузиб кўрсатилган молиявий ҳисоботларни тайёрлаганлик учун, ҳамда раҳбарият томонидан қабул қилинган ички назорат тизими учун жавобгар.

Молиявий ҳисоботни тайёрлашда раҳбарият корхона фаолиятининг узлуксизлини баҳолашга, зарур ҳолларда узлуксиз фаолият билан боғлиқ бўлган ахборотларни ошкор этиш ва фаолият узлуксизлиги тахминига кўра ҳисобот беришга жавобгар, агарда раҳбарият томонидан корхона фаолиятини тугатиш, фаолиятни тўхтатиш ёки бошқа ҳолатлар мавжуд бўлмаса.

Корпаратив бошқарув учун масъул шахслар корxonанинг молиявий ҳисоботларини тайёрлашни назорат қилиш учун жавобгардир.

Молиявий ҳисобот аудити учун аудиторнинг жавобгарлиги

Бизнинг мақсадимиз молиявий ҳисоботлар фирибгарлик ва хатолик туфайли бўладиган жиддий нотўғри кўрсаткичлардан ҳоли эканлигига ишонч ҳосил қилиш, ҳамда аудиторлик фикрини аудиторлик хулосасида акс эттириш. Ақлли ишонч ишончнинг юқори даражаси бўлиб, АХС ларга мувофиқ ўтказилган аудит ҳар доим ҳам мавжуд жиддий хатоларни аниқлай олишга

кафолат эмас. Фирибгарлик ёки хатолик туфайли бузиб кўрсатишлар юзага келиши мумкин, ушбу бузиб кўрсатишлар ягона ёки жами бўлиб молиявий ҳисоботдан фойдаланувчилар иқтисодий қарорларига таъсир қилиши мумкин бўлса, муҳим ҳисобланади.

Молиявий ҳисоботни текшириш учун аудиторнинг жавобгарлиги тўғрисида қўшимча маълумот [ташкилотнинг] веб-сайтида [веб-сайт] жойлаштирилган. Ушбу ҳавола аудиторлик хулосамизнинг бир қисми ҳисобланади.

Мустақил аудит ўтказган аудитор раҳбари [Ф.И.О.]

[Аудиторлик раҳбари имзоси]

[Аудиторлик манзили]

[Сана]

---

⁹ Ёки, муайян ҳуқуқий ҳужжатларида кўрсатилган ва мос келадиган бошқа атамалар.

¹⁰ Агар раҳбарият ҳаққоний ва ишончли молиявий ҳисобот тайёрлаш учун жавобгар бўлса, буни қуйидагича ёзиш мумкин “Раҳбарият Молиявий ҳисобнинг халқаро стандартларга мувофиқ ҳаққоний ва ишончли тақдим этилган молиявий ҳисоботларни тақдим этиш учун жавобгар”

4-мисол: Қимматли қоғозлари уюшган савдога (фонд биржасига) кўйиладиган ташкилот бўлмаган ташкилотнинг молиявий ҳисоботи аудиторлик хулосаси. Молиявий ҳисоботлар умумий концепция талаблари доирасида тайёрланган.

Ушбу аудиторлик хулосаси қуйидаги ҳолатлар учун қўлланилиши мумкин:

- Аудит текшируви қоғозлари уюшган савдога (фонд биржасига) кўйилмаган ташкилотнинг молиявий ҳисоботларини тўлиқ ҳажмида амалга оширилди. Молиявий ҳисобот қонун ва тегишли тартибларга мувофиқ тайёрланган. Ушбу аудит текшируви гуруҳ молиявий ҳисоботлари текшируви эмас (яъни АХС-600 қўлланилмайди).
- Тадбиркорлик субъекти раҳбарияти томонидан молиявий ҳисоботлар Х юриздекциянинг(яъни кенг доирадаги фойдаланувчиларнинг умумий маълумотга бўлган эҳтиёжларини кондиритиш учун молиявий ҳисоботларни тайёрлаш концепцияси, шу жумладан қонун ва тартиблар, аммо бу ишончли тақдим этиш эмас) молиявий ҳисобот тартибига (XYZ қонуни) мувофиқ тайёрланган.
- Аудит келишуви шартларида тадбиркорлик субъекти раҳбариятининг молиявий ҳисоботларни тайёрлаш учун жавобгарлиги тавсифи АХС 210 га мувофиқ акс эттирилган.
- Олинган аудиторлик далилларига асосан, аудитор модификацияланмаган (“ижобий”) фикрни ифода этиш мақсадга мувофиқ деган хулосага келди.

- Ушбу аудит теширувига тегишли ахлоқий талаблар, аудит билан боғлиқ қонунчиликдаги ахлоқий талабларни ўз ичига олади.
- Олинган аудиторлик далилларига асосаниб, аудитор ХАС 570 га мувофиқ тадбиркорлик субъекти фаолиятини узлуксиз давом эттиришига жиддий шубҳа тўғдириши мумкин бўлган воқеалар ва шароитлар билан боғлиқ ноаниқликлар йуқ деган хулосага келди.
- Аудитнинг муҳим масалалари бўйича маълумот АХС 701 га мувофиқ тақдим этилади.
- Аудитор бошқа барча маълумотларни аудиторлик хулосаси тузишдан олдин олган ва маълумотлардаги жиддий хатоларни аниқламаган.
- Жавобгар шахслар молиявий ҳисоботни тайёрлашни назорат қилиш учун эмас, молиявий ҳисоботни тайёрлаш учун жавобгар.
- Аудитор маҳаллий қонунларда талаб қилинган бошқа ҳисоботларни тайёрлаш мажбуриятини олмайди.

2 - Намуна

Мустақил аудиторлик хулосаси

АВС компания акциядорларига (ёки бошқа тегишли қабул қилувчига)

Консолидацияланган молиявий ҳисобот аудит натижалари бўйича хулоса⁵

Биз АВС компанияси ва унинг шуъба корхоналарининг 20XX йил 31 декабр ҳолатига бўлган консолидацияланган молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботи, кўрсатилган санада тугаган йил мобайнида консолидацияланган фойда ва зарарлар тўғрисида ҳисоботи, консолидацияланган хусусий капиталдаги ўзгаришлар тўғрисида ҳисоботи, консолидацияланган пул оқимлари тўғрисида ҳисоботи, шунингдек ҳисоб сиёсати аҳамиятли қоидаларининг қисқача тавсифи ва бошқа изоҳловчи маълумотлардан иборат бўлган илова қилинаётган молиявий ҳисоботлари аудитини ўтказдик.

Бизнинг фикримизча, консолидацияланган молиявий ҳисоботлар АВС компаниясининг 20X1 йил 31 декабрга бўлган Гуруҳнинг молиявий ҳолатини (ёки консолидацияланган молиявий ҳолатини), кўрсатилган санада тугаган йил мобайнида унинг жамланган молиявий натижаларини (ёки консолидацияланган молиявий натижаларини) ва жамланган пул оқимлари ҳаракатини (ёки консолидацияланган пул оқими ҳаракатини) барча муҳим жиҳатларда Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига мувофиқ ҳаққоний тақдим этади (ёки *тўғри ва ҳаққоний тасаввур беради*).

Фикр билдириш учун асослар

Биз Аудитнинг халқаро стандартларига (АХС) га мувоқиқ аудит ўтказдик. Бизнинг ушбу стандартлар бўйича жавобгарлигимиз ушбу хулосанинг “Аудиторнинг молиявий ҳисоботни текшируви бўйича жавобгарлиги” бўлимида батафсил ёритилган. Биз Гуруҳдан мустақил равишда Бухгалтерлар учун халқаро ахлоқ стандартлари Кенгашининг (БХАСК) “*Профиссионал бухгалтерлар учун ахлоқ*” Кодекси талабларига ва ахлоқий қоидаларига, молиявий ҳисобот аудитига тегишли [қарор номи]га, ҳамда ушбу талабларга ва

БХАСК Кодексда белгиланган бошқа мажбуриятларни бажарганмиз. Биз олган аудиторлик далиллари фикримизни ифода этилишини тасдиқлаш учун етарли ва ўринли деб ҳисоблаймиз.

Аудитнинг муҳим масалалари

Аудитнинг муҳим масалалари- ушбу масалалар, бизнинг профессионал мулоҳазамиздан келиб чиққан ҳолда жорий давр учун молиявий ҳисоботни текшириш учун энг муҳим бўлган масалалардир. Ушбу масалалар молиявий ҳисобот аудитида кўриб чиқилган ва биз ушбу масалалар бўйича алоҳида фикр билдирмаймиз.

[АХС 701 га асосан ҳар бир аудитнинг муҳим масалаларини ёритиш]

Бошқа маълумотлар [ёки, агар керак бўлса номи масалан: “Молиявий ҳисобот ва ундан кейинги аудит хулосасидан ташқари бошқа маълумотлар”]

[АХС 720(ўзгартириш киритилган) да мавжуд бўлган талабларга мувофиқ хулоса тузиш, масалан: АХС 720(ўзгартириш киритилган) нинг 2-иловасининг 1-мисолидагидек]

Консалидацияланган молиявий ҳисобот учун раҳбарият ва корпоратив бошқарув ваколатига эга шахсларнинг жавобгарлиги⁶

Раҳбарият консалидацияланган молиявий ҳисоботни тайёрлаш ва тўғри тақдим этиш учун, МҲХС⁷ га мувофиқ фирибгарлик ва хатолик туфайли жиддий бузиб кўрсатилган консалидацияланган молиявий ҳисоботларни тайёрлаганлик учун, ҳамда раҳбарият томонидан қабул қилинган ички назорат тизими учун жавобгар.

Консалидацияланган молиявий ҳисоботни тайёрлашда гуруҳ раҳбарияти корхона фаолиятининг узлуксизлини баҳолашга, зарур ҳолларда узлуксиз фаолият билан боғлиқ бўлган ахборотларни ошкор этиш ва фаолият узлуксизлиги таҳминига кўра ҳисобот беришга жавобгар, агарда гуруҳ раҳбарияти томонидан корхона фаолиятини тугатиш, фаолиятни тўхтатиш ёки бошқа ҳолатлар мавжуд бўлмаса.

Корпоратив бошқаруви учун масъул шахслар гуруҳнинг корхона молиявий ҳисоботларини тайёрлашни назорат қилиш учун жавобгардир.

Консалидацияланган молиявий ҳисобот аудити учун аудиторнинг жавобгарлиги

Бизнинг мақсадимиз молиявий ҳисоботлар фирибгарлик ва хатолик туфайли бўладиган жиддий нотўғри кўрсаткичлардан ҳоли эканлигига ишонч ҳосил қилиш, ҳамда аудиторлик фикрини аудиторлик хулосасида акс эттириш. Ақлли ишонч ишончнинг юқори даражаси бўлиб, АХС ларга мувофиқ ўтказилган аудит ҳар

---

⁵ Агар “Бошқа қонун ва тартибларга мувофиқ ҳисобот” иккинчи сарлавҳаси ишлатилмаса, “Молиявий ҳисобот аудит натижалари бўйича хулоса”

сарлавхаси талаб қилинмайди.

⁶ Ёки, муайян ҳуқуқий ҳужжатларида кўрсатилган ва мос келадиган бошқа атамалар.

⁷ Агар раҳбарият ҳаққоний ва ишончли молиявий ҳисобот тайёрлаш учун жавобгар бўлса, буни қуйидагича ёзиш мумкин “Раҳбарият Молиявий ҳисобнинг халқаро стандартларга мувофиқ ҳаққоний ва ишончли тақдим этилган молиявий ҳисоботларни тақдим этиш учун жавобгар” доим ҳам мавжуд жиддий хатоларни аниқлай олишга кафолат эмас. Фирибгарлик ёки хатолик туфайли бузиб кўрсатишлар юзага келиши мумкин, ушбу бузиб кўрсатишлар ягона ёки жами бўлиб молиявий ҳисоботдан фойдаланувчилар иқтисодий қарорларига таъсир қилиши мумкин бўлса, муҳим ҳисобланади.

Аудитнинг халқаро стандартларига мувофиқ аудитнинг бир қисми сифатида биз бутун аудит давомида профессионал мулоҳаза юритамиз ва профессионал скептицизмни қўллаймиз. Бундан ташқари биз қуйидагиларни бажарамиз:

- фирибгарлик ёки хатолик туфайли молиявий ҳисоботнинг жиддий бузилиши хатарини аниқлаш ва баҳолаш, ушбу хатарларга жавобан аудиторлик амалларини ишлаб чиқамиз ва бажарамиз, аудит фикри учун асос бўлиб хизмат қиладиган аудиторлик далилларини оламиз. Фирибгарлик натижасида муҳим бузиб кўрсатишларни топилмаслик rischi хато туфайли муҳим бузиб кўрсатишларни топилмаслик riskидан юқори, чунки фирибгар сохталаштириш, қасдан хато қилиш, нотўғри маълумот бериш ёки ички назорат тизимини четлаб ўтувчи ҳатти-ҳаракатларни амалга оширган бўлиши мумкин;

- Гуруҳларнинг ички назорат тизимининг самарадорлиги тўғрисида ўз фикримизни билдириш учун эмас, балки вазиятга мос келадиган аудиторлик тартиб-таомилларини ишлаб чиқиш мақсадида, аудитор тадбиркорлик субъекти ўз молиявий ҳисоботларини тайёрлаши ва ҳаққоний тақдим этиши билан боғлиқ бўлган ички назорат тизимини кўриб чиқади⁸;

- қўлланилаётган ҳисоб сиёсатининг мақбуллиги ва тадбиркорлик субъекти раҳбарияти томонидан ҳисоблаб чиқилган баҳоларнинг асослилигини баҳолашни, шунингдек молиявий ҳисоботларнинг ифодаланишини баҳолаш;

- бухгалтерия ҳисоби ва бошқарувдан олинган аудиторлик далиллари асосида, гуруҳларнинг фаолиятни узлуксиз давом эттириш қобилиятига жиддий шубҳа тўғдириши мумкин бўлган воқеалар ва ҳодисалар билан боғлиқ муҳим ноаниқликлар мавжудми ёки йўқлиги тўғрисида, раҳбарият фойдаланиши мақсадга мувофиқлиги тўғрисида хулоса қиламиз. Агар биз муҳим ноаниқликлар мавжуд деган хулосага келсак, аудит ҳисоботида молиявий ҳисоботдаги ноаниқликларни ёритиб беришга эътиборимизни қаратамиз ёки ноаниқликларни ёритиб бериш имкони бўлмаса аудит фикрини ўзгартирамиз. Бизнинг аудит хулосамиз олинган аудиторлик далилларига асосланади. Келажакдаги воқеа ва ҳодисалар гуруҳ фаолиятининг узлуксизлигига таъсир этиши мумкин.

- биз молиявий ҳисоботнинг тақдим этилишини, унинг тузилиши ва таркибини, шу жумладан маълумотларнинг ошкор қилинишини ва молиявий

ҳисобот асосий операциялар ҳамда ҳодисаларни ишончли тарзда тақдим этишини баҳолаймиз.

- биз консалидацияланган молиявий ҳисобот бўйича фикр билдириш учун гуруҳ таркибидаги ташкилотлардан молиявий фаолиятга тегишли барча аудиторлик далиларини оламиз. Биз гуруҳ аудитининг йўналиши, назорати ва бажарилиш учун жавобгармиз. Биз аудиторлик хулосамиз учун жавобгармиз.

Биз Корпаратив бошқарув учун масъул шахслар билан аудитни режалаштириш, аудит ўтказиш вақти ва аудитда аниқланган муҳим камчиликлар, шу жумладан аудит давомида аниқланган ички назоратдаги ҳар қандай камчиликлар тўғрисида алоқа қиламиз.

Биз шунингдек Корпаратив бошқарув учун масъул шахслар аудитнинг мустақиллигига тегишли барча ахлоқий талабларга риоя қилинганлиги тўғрисида баёнот берамиз ва ушбу шахсларга аудитнинг мустақиллигига таъсир қилиши мумкин бўлган барча муносабат ва масалалар тўғрисида хабар берамиз.

Биз Корпаратив бошқарув учун масъул шахсларга хабар қилинган масалалардан жорий давр молиявий ҳисоботи аудитида энг муҳим ва аудитнинг асосий масалаларини аниқлаймиз. Биз ушбу аудитнинг асосий масаларини аудит ҳисоботимизда ёритамиз, ушбу масалалар тўғрисидаги маълумотларни ошкор қилиниши қонун ёки бошқа ҳужжатлар билан тақиқланган ҳоллар бундан мустасно, ёки биз камдан-кам ҳолларда ушбу масалаларни ошкор қилмаслик керак деган хулосага келамиз. Чунки бундай ахборотнинг салбий оқибатлари ижобий оқибатидан ошади деб тахмин қилиш мумкин.

Бошқа қонун ва тартибларга мувофиқ ҳисобот

[Аудиторлик хулосаси ушбу бўлимининг шакли ва мазмуни бошқа қонун ҳужжатлари, тартиблар ва аудитнинг миллий стандартларида белгиланган қоидаларга кўра ҳисоботларни тақдим этишда аудиторнинг бошқа мажбуриятларининг хусусиятига боғлиқ бўлади. Бошқа қонун ҳужжатлари, тартиблар ва аудитнинг миллий стандартлари (кейинги ўринда “бошқа ҳисобот мажбуриятлари” деб номланади) билан боғлиқ масалалар, “Молиявий ҳисобот аудити натижалари тўғрисида хулоса”нинг бошқа ҳисобот мажбуриятлари бўлимида кўриб чиқилиши керак, Аудитнинг халқаро стандартлари томонидан талаб қилинадиган фикр ва хулосаларни тақдим этиш мажбуриятларининг бир қисми ҳисобланган масалала бундан мустасно. Бошқа қонун ҳужжатлари ва тартибларга мувофиқ тақдим этилган Аудитнинг

⁸Ушбу таклиф, зарур бўлганда, молиявий ҳисобот аудити билан биргаликда ички назоратнинг самарадорлиги хулоса бериш мажбуриятини олган ҳолларда ўзгартирилиши мумкин.

халқаро стандартлари қоидаларида кўзда тутилган бир хил масалаларни акс эттирувчи хулоса ва ҳисоботлар бирлаштирилиши мумкин (“Молиявий ҳисобот аудити натижалари тўғрисида хулоса” бўлимига тегишли сарлавҳа киритилади), агарда аудиторлик хулосасида бу фарқ мавжуд бўлса АХС талаб қиладиган ҳисоботнинг бошқа мажбуриятларини аниқ фарқлаш шарт.]

Мустақил аудит ўтказган аудитор раҳбари [Ф.И.О.]

[Аудиторлик раҳбари имзоси]

[Аудиторлик манзили]

[Сана]

3 - Намуна

Мустақил аудиторлик хулосаси

АБС компания акциядорларига (ёки бошқа тегишли қабул қилувчига)

Молиявий ҳисобот аудит натижалари бўйича хулоса¹

Фикр

Биз АБС компаниясининг 20XX йил 31 декабр ҳолатига бўлган молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботи, кўрсатилган санада тугаган йил мобайнида фойда ва зарарлар тўғрисида ҳисоботи, хусусий капиталдаги ўзгаришлар тўғрисида ҳисоботи, пул оқимлари тўғрисида ҳисоботи, шунингдек ҳисоб сиёсати аҳамиятли қоидаларининг қисқача тавсифи ва бошқа изоҳловчи маълумотлардан иборат бўлган илова қилинаётган молиявий ҳисоботлари аудитини ўтказдик.

Бизнинг фикримизча, молиявий ҳисоботлар АБС компаниясининг 20X1 йил 31 декабрга бўлган молиявий ҳолатини, кўрсатилган санада тугаган йил мобайнида унинг молиявий натижаларини ва пул оқимлари ҳаракатини барча муҳим жиҳатларда Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига мувофиқ ҳаққоний тақдим этади (ёки *тўғри ва ҳаққоний тасаввур беради*).

Фикр билдириш учун асослар

Биз Аудитнинг халқаро стандартларига (АХС) га мувоқиқ аудит ўтказдик. Бизнинг ушбу стандартлар бўйича жавобгарлигимиз ушбу хулосанинг “Аудиторнинг молиявий ҳисоботни текшируви бўйича жавобгарлиги” бўлимида батафсил ёритилган. Биз компаниядан мустақил равишда Бухгалтерлар учун халқаро ахлоқ стандартлари Кенгашининг (БХАСК) “Профиссионал бухгалтерлар учун ахлоқ” Кодекси талабларига ва ахлоқий қоидаларига, молиявий ҳисобот аудитига тегишли [қарор номи]га, ҳамда ушбу талабларга ва БХАСК Кодексида белгиланган бошқа мажбуриятларни бажарганмиз. Биз олган аудиторлик далиллари фикримизни ифода этилишини тасдиқлаш учун етарли ва ўринли деб ҳисоблаймиз.

Аудитнинг муҳим масалалари

Аудитнинг муҳим масалалари- ушбу масалалар, бизнинг профессионал мулоҳазамиздан келиб чиққан ҳолда жорий давр учун молиявий ҳисоботни текшириш учун энг муҳим бўлган масалалардир. Ушбу масалалар молиявий

ҳисобот аудитида кўриб чиқилган ва биз ушбу масалалар бўйича алоҳида фикр билдирмаймиз.

[АХС 701 га асосан ҳар бир аудитнинг муҳим масалаларини ёритиш]

Бошқа маълумотлар [ёки, агар керак бўлса номи масалан: “Молиявий ҳисобот ва ундан кейинги аудит ҳулосасидан ташқари бошқа маълумотлар”]

[АХС 720(ўзгартириш киритилган) да мавжуд бўлган талабларга мувофиқ ҳулоса тузиш, масалан: АХС 720(ўзгартириш киритилган) нинг 2-иловасининг 1-мисолидагидек]

Молиявий ҳисобот учун раҳбарият ва корпоратив бошқарув ваколатига эга шахсларнинг жавобгарлиги²

Раҳбарият молиявий ҳисоботни тайёрлаш ва тўғри тақдим этиш учун, МҲХС³ га мувофиқ фирибгарлик ва хатолик туфайли жиддий бузиб кўрсатилган молиявий ҳисоботларни тайёрлаганлик учун, ҳамда раҳбарият томонидан қабул қилинган ички назорат тизими учун жавобгар.

Молиявий ҳисоботни тайёрлашда раҳбарият корхона фаолиятининг узлуксизлини баҳолашга, зарур ҳолларда узлуксиз фаолият билан боғлиқ бўлган ахборотларни ошкор этиш ва фаолият узлуксизлиги таҳминига кўра ҳисобот беришга жавобгар, агарда раҳбарият томонидан корхона фаолиятини тугатиш, фаолиятни тўхтатиш ёки бошқа ҳолатлар мавжуд бўлмаса.

Корпоратив бошқарув учун масъул шахслар корхонанинг молиявий ҳисоботларини тайёрлашни назорат қилиш учун жавобгардир.

---

¹ Агар “Бошқа қонун ва тартибларга мувофиқ ҳисобот” иккинчи сарлавҳаси ишлатилмаса, “Молиявий ҳисобот аудит натижалари бўйича ҳулоса” сарлавҳаси талаб қилинмайди.

² Ушбу матндаги “раҳбарият” ва “корпоратив бошқарув ваколатига эга шахслар” атамаларини қонунчиликда мос келадиган бошқа атамалар билан ўзгартириш мумкин, ушбу икки атама қонуний ҳуқуқни тартибга солиниши нуқтаи назаридан икки хил маънода келади.

³ Агар раҳбарият ҳаққоний ва ишончли молиявий ҳисобот тайёрлаш учун жавобгар бўлса, буни қуйидагича ёзиш мумкин “Раҳбарият Молиявий ҳисобнинг халқаро стандартларга мувофиқ ҳаққоний ва ишончли тақдим этилган молиявий ҳисоботларни тақдим этиш учун жавобгар”

Молиявий ҳисобот аудити учун аудиторнинг жавобгарлиги

Бизнинг мақсадимиз молиявий ҳисоботлар фирибгарлик ва хатолик туфайли бўладиган жиддий нотўғри кўрсаткичлардан ҳоли эканлигига ишонч ҳосил қилиш, ҳамда аудиторлик фикрини аудиторлик ҳулосасида акс эттириш. Ақлли ишонч ишончнинг юқори даражаси бўлиб, АХС ларга мувофиқ ўтказилган аудит ҳар доим ҳам мавжуд жиддий хатоларни аниқлай олишга кафолат эмас. Фирибгарлик ёки хатолик туфайли бузиб кўрсатишлар юзага келиши мумкин, ушбу бузиб кўрсатишлар ягона ёки жами бўлиб молиявий

ҳисоботдан фойдаланувчилар иқтисодий қарорларига таъсир қилиши мумкин бўлса, муҳим ҳисобланади.

Аудитнинг халқаро стандартларига мувофиқ аудитнинг бир қисми сифатида биз бутун аудит давомида профессионал мулоҳаза юритамиз ва профессионал скептицизмни қўллаймиз. Бундан ташқари биз қуйидагиларни бажарамиз:

- фирибгарлик ёки хатолик туфайли молиявий ҳисоботнинг жиддий бузилиши хатарини аниқлаш ва баҳолаш, ушбу хатарларга жавобан аудиторлик амалларини ишлаб чиқамиз ва бажарамиз, аудит фикри учун асос бўлиб хизмат қиладиган аудиторлик далилларини оламиз. Фирибгарлик натижасида муҳим бузиб кўрсатишларни топилмаслик risksи хато туфайли муҳим бузиб кўрсатишларни топилмаслик risksидан юқори, чунки фирибгар сохталаштириш, қасддан хато қилиш, нотўғри маълумот бериш ёки ички назорат тизимини четлаб ўтувчи ҳатти-ҳаракатларни амалга оширган бўлиши мумкин;
- корхонанинг ички назорат тизимининг самарадорлиги тўғрисида ўз фикримизни билдириш учун эмас, балки вазиятга мос келадиган аудиторлик тартиб-таомилларини ишлаб чиқиш мақсадида, аудитор тадбиркорлик субъекти ўз молиявий ҳисоботларини тайёрлаши ва ҳаққоний тақдим этиши билан боғлиқ бўлган ички назорат тизимини кўриб чиқади⁴;
- қўлланилаётган ҳисоб сиёсатининг мақбуллиги ва тадбиркорлик субъекти раҳбарияти томонидан ҳисоблаб чиқилган баҳоларнинг асослилигини баҳолашни, шунингдек молиявий ҳисоботларнинг ифодаланишини баҳолаш;
- бухгалтерия ҳисоби ва бошқарувдан олинган аудиторлик далиллари асосида, корхонанинг фаолиятни узлуксиз давом эттириш қобилиятига жиддий шубҳа тўғдириши мумкин бўлган воқеалар ва ҳодисалар билан боғлиқ муҳим ноаниқликлар мавжудми ёки йўқлиги тўғрисида, раҳбарият фойдаланиши мақсадга мувофиқлиги тўғрисида хулоса қиламиз. Агар биз муҳим ноаниқликлар мавжуд деган хулосага келсак, аудит ҳисоботида молиявий ҳисоботдаги ноаниқликларни ёритиб беришга эътиборимизни қаратамиз ёки ноаниқликларни ёритиб бериш имкони бўлмаса аудит фикрини ўзгартирамиз. Бизнинг аудит хулосамиз олинган аудиторлик далилларига асосланади. Келажакдаги воқеа ва ҳодисалар корхона фаолиятининг узлуксизлигига таъсир этиши мумкин.
- биз молиявий ҳисоботнинг тақдим этилишини, унинг тузилиши ва таркибини, шу жумладан маълумотларнинг ошкор қилинишини ва молиявий ҳисобот асосий операциялар ҳамда ҳодисаларни ишончли тарзда тақдим этишини баҳолаймиз.

Биз Корпаратив бошқарув учун масъул шахслар билан аудитни режалаштириш, аудит ўтказиш вақти ва аудитда аниқланган муҳим камчиликлар, шу жумладан аудит давомида аниқланган ички назоратдаги ҳар қандай камчиликлар тўғрисида алоқа қиламиз.

Биз шунингдек Корпаратив бошқарув учун масъул шахслар аудитнинг мустақиллигига тегишли барча ахлоқий талабларга риоя қилинганлиги тўғрисида баёнот берамиз ва ушбу шахсларга аудитнинг мустақиллигига таъсир қилиши мумкин бўлган барча муносабат ва масалалар тўғрисида хабар берамиз.

Биз Корпаратив бошқарув учун масъул шахсларга хабар қилинган масалалардан жорий давр молиявий ҳисоботи аудитида энг муҳим ва аудитнинг асосий масалаларини аниқлаймиз. Биз ушбу аудитнинг асосий масаларини аудит ҳисоботимизда ёритамиз, ушбу масалалар тўғрисидаги маълумотларни ошкор қилиниши қонун ёки бошқа ҳужжатлар билан тақиқланган ҳоллар бундан мустасно, ёки биз камдан-кам ҳолларда ушбу масалаларни ошкор қилмаслик керак деган хулосага келамиз. Чунки бундай ахборотнинг салбий оқибатлари ижобий оқибатидан ошади деб тахмин қилиш мумкин.

Бошқа қонун ва тартибларга мувофиқ ҳисобот

[*Аудиторлик хулосаси ушбу бўлимининг шакли ва мазмуни бошқа қонун ҳужжатлари, тартиблар ва аудитнинг миллий стандартларида белгиланган қоидаларга кўра ҳисоботларни тақдим этишида аудиторнинг бошқа мажбуриятларининг хусусиятига боғлиқ бўлади. Бошқа қонун ҳужжатлари, тартиблар ва аудитнинг миллий стандартлари (кейинги ўринда “бошқа ҳисобот мажбуриятлари” деб _____*

⁴ Ушбу таклиф, зарур бўлганда, молиявий ҳисобот аудити билан биргалликда ички назоратнинг самарадорлиги хулоса бериш мажбуриятини олган ҳолларда ўзгартирилиши мумкин.

номланади) билан боғлиқ масалалар, “Молиявий ҳисобот аудити натижалари тўғрисида хулоса” нинг бошқа ҳисобот мажбуриятлари бўлимида кўриб чиқилиши керак, Аудитинг халқаро стандартлари томонидан талаб қилинадиган фикр ва хулосаларни тақдим этиш мажбуриятларининг бир қисми ҳисобланган масалала бундан мустасно. Бошқа қонун ҳужжатлари ва тартибларга мувофиқ тақдим этилган Аудитнинг халқаро стандартлари қоидаларида кўзда тутилган бир хил масалаларни акс эттирувчи хулоса ва ҳисоботлар бирлаштирилиши мумкин (“Молиявий ҳисобот аудити натижалари тўғрисида хулоса” бўлимига тегишли сарлавҳа киритилади), агарда аудиторлик хулосасида бу фарқ мавжуд бўлса АХС талаб қиладиган ҳисоботнинг бошқа мажбуриятларини аниқ фарқлаш шарт.]

Мустақил аудит ўтказган аудитор раҳбари [Ф.И.О.]

[Аудиторлик раҳбари имзоси]

[Аудиторлик манзили]

[Сана]

V. БИТИРУВ ИШЛАРИ УЧУН МАВЗУЛАР

1. Аудитнинг пайдо бўлиши ва ривожланиши
2. Аудитнинг тамойиллари ва функциялари
3. «Аудит» фанининг предмети ва методи
4. Ўзбекистон Республикасида аудиторлик фаолиятини ташкил қилишнинг ҳуқуқий асослари
5. Аудиторлик ташкилотларининг ҳуқуқлари, мажбуриятлари ва жавобгарликлари
6. Аудиторлик касбига малакавий талаблар ва аудиторлик фаолиятини лицензиялаш
7. Аудиторлик фаолиятининг ташкилий асослари
8. Аудиторлик ташкилотларининг профессионал хизматлари
9. Аудиторлик ташкилотларининг ички стандартлари
10. Аудиторлик касбининг ахлоқий талаблари
11. Аудитор ишининг сифатини назорат қилиш
12. Акциядорлик жамиятларида ички аудитни ташкил этиш тартиби
13. Аудитда жиддийлик даражасини аниқлаш ва қўллаш тартиби
14. Аудиторлик таваккалчилиги ва уни аниқлаш тартиби
15. Аудиторлик текширувини режалаштиришнинг мақсади ва босқичлари
16. Маълумотларни компьютерда ишлаш шароитида аудит ўтказиш тартиби
17. Аудиторлик текширувлари жараёнида бухгалтерия ҳисоби ва ички назорат тизимини баҳолаш
18. Аудиторлик далиллар ва уларни олиш усуллари
19. Аудиторлик текширувида таҳлилий амалларни қўллаш усуллари
20. Аудитда эксперт ишларидан фойдаланиш
21. Молиявий ҳисоботда ноаниқликлар аниқланганда аудиторлик ташкилотининг иш тутиши
22. Аудитда товламачилик ва хатони аниқлаш
23. Бошқа аудитор иши натижаларидан фойдаланиш
24. Аудиторлик танлаш ва уни қўллаш тартиби
25. Аудиторлик ҳисоботи ва унинг таркиби
26. Аудиторлик хулосаси ва унинг турлари
27. Молиявий ҳисобот тузилганидан кейинги ҳодисалар ва уларни аудиторлик хулосасига таъсири
28. Махсус масалани текшириш натижалари бўйича аудитор ҳисоботи
29. Хорижда аудиторлик фаолияти ва унинг методологик асослари
30. Асосий воситалар амортизациясининг аудити
31. Асосий воситаларни таъмирлаш харажатлари аудити
32. Ижара муомалалари ва лизинг муносабатлари аудити
33. Номоддий активлар амортизациясининг аудити
34. Ташкилий харажатлар аудити
35. Молиявий инвестициялар баҳоланишинингаудити
36. Капитал қўйилмалар аудити

37. Узоқ муддатли дебитор қарзлар аудити
38. Ишлаб чиқариш заҳиралари аудити
39. Асосий ишлаб чиқариш харажатлари аудити
40. Ёрдамчи ишлаб чиқариш харажатлари аудити
41. Ишлаб чиқаришдаги яроқсиз маҳсулотлар аудити
42. Кэлгуси давр харажатлари аудити
43. Товар муомалалари аудити
44. Маҳсулот сотилиши ва у билан боғлиқ муомалалар аудити
45. Касса ва касса муомалалари аудити
46. Ҳисоб-китоб счётига доир муомалалар аудити
47. Валюта муомалалари аудити
48. Экспорт-импорт муомалалари аудити
49. Мол етказиб берувчилар ва пудратчилар билан ҳисоб-китоблар аудити
50. Бўнақлар бўйича ҳисоб-китоблар аудити
51. Харидорлар ва буюртмачилар билан ҳисоб-китоблар аудити
52. Бюджет билан ҳисоб-китоблар аудити
53. Давлат мақсадли фондларига доир ҳисоб-китоблар аудити
54. Меҳнат ҳақи бўйича ҳисоб-китоблар аудити
55. Банк кредитлари бўйича ҳисоб-китоблар аудити
56. Муддати кечиктирилган мажбуриятлар аудити
57. Муассислар билан ҳисоб-китоблар аудити
58. Устав капитали аудити
59. Қўшилган капитал аудити
60. Резерв капитали аудити
61. Таксимланмаган фойда (қопланмаган зарар) аудити
62. Грантлар ва субсидиялар бўйича муомалалар аудити
63. Асосий фаолият бўйича даромад ва харажатлар аудити
64. Давр харажатларини аудити
65. Молиявий фаолият бўйича даромад ва харажатлар аудити
66. Яқуний молиявий натижа аудити
67. Бухгалтерия баланси аудитини ташкил этиш босқичлари ва ундаги амаллар
68. Молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисобот аудити
69. Пул оқимлари тўғрисидаги ҳисобот аудити
70. Корхона ҳисоб сиёсатини аудиторлик текширувидан ўтказиш хусусиятлари
71. Ташқи ва ички аудит.
72. Аудит – замонавий назорат воситаси.
73. Аудиторлик текшируви режалаштириш ва аудиторлик дастури
74. Иш ҳақидан ушланмалар аудити.
75. Асосий воситаларни сақлаш харажатлари аудити
76. Экологик аудит хусусиятлари
77. Банкдаги бошқа махсус счетлар аудити
78. Асосий воситаларни ҳисобдан чиқариш билан боғлиқ муомалалар аудити

79. Узоқ муддатли қарзлар аудитининг хусусиятлари
80. Аудиторлик ташкилотларининг иш юритиш ҳужжатлари
81. Аудиторлик текширувларининг туркумланиши ва уларнинг вазифалари
82. Аудитда хўжалик юритувчи субъект фаолияти билан танишиш
83. Аудиторлик фаолияти миллий стандартлари ва уларнинг аҳамияти
84. Ўзбекистонда аудиторлик хизматига эҳтиёжнинг пайдо бўлиш сабаблари

VI. КЕЙСЛАР БАНКИ

Хорижда аудиторлик фаолияти

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Сиз хорижда аудиторлик фаолияти деганда нимани тушунасиз?
2. Хорижда фаолият юритишда қандай меъёрий ҳуқуқий ҳужжатларга амал қилиш лозим, уларни қайси ташкилотлар ишлаб чиқади?
3. Хорижий аудиторлик компанияларидан рейтинги юқори бўлганларидан ўнтасини сананг:
  - МДХда;
  - Европада;
  - АҚШда;
  - Осиё мамлакатларида?
4. Маҳаллий аудиторлик ташкилотларидан қайсилари ҳозирги кунгача хорижда аудиторлик фаолиятини кўрсатиб кэлмоқда ва улар интеграциясини таъминлаш (хорижга ўз хизматларини таклиф қилиш имкониятига эга бўлиши) учун Сиз қандай таклиф бера оласиз, бу борада қандай чора-тадбирлар кўрилиши лозим?
5. Хорижда ташкилотларни текширишнинг қандай хусусиятлари мавжуд?
6. Хориж фирма ва ташкилотлари ҳисобини аудит қилишда қандай ва қайси ҳужжатлар, бухгалтерия счётлари текшириш манбалари бўлиб хизмат қилади?

Қуйидаги атамаларга изоҳ беринг: Хорижда аудиторлик фаолиятини шаклланиши, аудиторлик фирмалари, трансмиллий фирмалар, аудитнинг халқаро стандартлари, аудиторларнинг халқаро ташкилотлари, IASC, FEE, AICPA, SEC, GAO, AAA, NAA, FEI, AGA.

1-амалий машғулот.

1-Масала. Хорижий аудиторлик ташкилоти Республикамизда фаолият юритаётган “Шаҳри-Кеш” Ўзбек-Туркия қўшма корхонаси билан аудиторлик текширувини ўтказиш бўйича шартнома тузди. Ушбу аудиторлик текшируви халқаро аудиторлик стандартлари асосида ёки миллий аудиторлик стандартлари асосида ташкил қилиниши лозимлигини айтинг.

Топширик: Аудиторлик текширувининг хусусиятларини ва усулларини аниқланг?

Асосий воситалар аудити

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Асосий воситалар ҳисобини аудит қилишда қандай меъёрий ҳужжатларга асосланилади?
2. Асосий воситаларни тўғри баҳоланганлигини қандай текшириб кўриш мумкин?
3. Асосий воситаларни мавжудлиги ва сақланишини текшириш учун қандай аудиторлик процедуралари қўлланилади?

4. Асосий воситалар ҳисобини аудит қилишда қандай ҳужжатлар ва бухгалтерия счётлари текшириш манбалари бўлиб хизмат қилади?

5. Асосий воситаларни кирим қилиниши қандай текширилади (текинга, жисмоний ва юридик шахслардан сотиб олиш, қуриш, ҳисса қўшиш орқали ва хоказо)?

6. Транспорт воситаларини сотиб олишни текшириш хусусиятлари нимадан иборат?

7. Асосий воситаларни ҳисобдан чиқарилиши (тугатилиши) қандай текширилади?

8. Асосий воситаларга амортизация ҳисоблашни тўғрилигини текшириш қандай амалга оширилади?

9. Асосий воситаларни таъмирлаш бўйича муомалаларни текширишда нималарга эътибор берилади?

10. Текинга берилган асосий воситаларни ҳисобдан чиқарилишини текшириш хусусиятлари нималардан иборат?

11. Ижарага берилган асосий воситаларни текшириш қандай амалга оширилади?

12. Асосий воситаларга амортизация ҳисоблашда қандай меъёрий ҳужжатлардан фойдаланилади?

Қуйидаги атамаларга изоҳ беринг: Асосий воситалар, уларнинг аудитини ўтказиш бўйича дастур тузиш, аудитда фойдаланадиган маълумот манбалари, асосий воситалар ҳисобини ҳужжатлаштириш, асосий воситаларнинг аналитик ва синтетик ҳисоби аудити, асосий воситаларни солиққа тортишни текшириш, лизинг муносабатлари ва ижара мажбуриятлари аудити, хўжалик ва пудрат усулида бажарилган ишлар аудити.

1-амалий машғулот

Асосий воситалар аудитининг асосий вазифалари

1. Асосий воситаларни ҳужжатларда тўғри расмийлаштирилиши, уларнинг бутлиги ва ҳаракатининг тўғрилигини текшириш.

2. Асосий воситаларни баҳолаш ва қайта баҳолашнинг тўғрилигини текшириш.

3. Асосий воситаларни кирими чиқими муомалалари бўйича проводкаларни тўғри берилганлигини ва тўлиқлигини ҳамда ҳисоб регистрларида тўғри акс еттиришни текшириш.

4. Асосий воситаларни сақланиши ва улардан фойдаланишни назорат қилиш.

5. Ҳисобланган амортизация ажратмаларини ва таъмирлаш харажатларни тўғри акс эттирилганлигини текшириш.

6. Асосий воситалар муомалалари бўйича ҳисобланган солиқларнинг тўғрилигини текшириш.

2-амалий машғулот.

1-масала. Аудиторлик текшируви жараёнида аудитор 2460 минг сўмлик асосий восита сотилганлигини аниқлади. Бу муомалалар бухгалтерия ҳисобида куйидагича акс етган:

Асосий воситанинг баланс қиймати:

Д-т 9210   К-т 0130   2460 минг сўм

Асосий воситанинг ескириш суммасига:

Д-т 0260   К-т 9210   1200 минг сум

Асосий восита учун пул кэлиб тушган:

Д-т 5110   К-т 9210   2460 минг сум

Асосий воситани сотишдан молиявий натижа аниқланган:

Д-т 9430   К-т 9210   2340 минг сум.

Талаб қилинади: Йул қўйилган хатони аниқлаб, тўғри бухгалтерия проводкаларини беринг. Аудиторлик ҳисоботининг асосий воситалар бўлими учун маълумот тайёрланг.

2-масала. Бухгалтерия ҳисобини тиклаб бериш юзасидан хизмат кўрсатаётган вақтда аудитор куйидаги ҳолатни аниқлади:

Корхонада ишлаб чиқариш учун мўлжаллангин асосий восита сотиб олинган бўлиб, унинг қиймати ҚҚС билан биргаликда 12 миллион сўмни ташкил етади. Асосий воситани монтаж қилиш учун монтаж ташкилотига ҚҚС билан бирга 1200 минг сўм пул тўланган. Асосий восита учун амортизация меъёри 15%. Аудитордан асосий воситани киримга олиш, уч ойлик амортизация ҳисоблаш ва 2 коэффициент асосида асосий воситанинг қийматини ошириш (қайта баҳолаш) талаб қилинади.

Талаб қилинади: Ушбу муомаларни амалга оширинг ва бухгалтерия счётларида акс еттиринг. Асосий воситаларни қабул қилишда йўл қўйилиши мумкин бўлган хатоларни айтинг?

3-масала. Корхонада муддатидан аввал ескириши оқибатида иккита бошланғич қиймати 135000 сўмдан бўлган музлатгич ҳисобдан чиқарилган. Музлатгичлардан бирининг амортизация ажратмалари 118000 сўмни, иккинчисиники эса 120000 сўмни ташкил қилган. Тугатиш далолатномасида амортизация тўлиқ ҳисобланмаганлигининг сабаби уларни таъмирлаш учун еҳтиёт қисмлар йўқлиги деб кўрсатилган. Музлатгичларни ҳисобдан чиқариш учун ишчиларга демонтаж учун 3750 сўм иш ҳақи ҳисобланган, 4000 сўм металалом ҳамда 9500 сўмлик еҳтиёт қисмлар корхона омборига кирим қилинган. Корхона бухгалтерии томонидан музлатгичларни ҳисобдан чиқаришдан кўрилган молиявий натижани 30650 сўм деб баҳолаб, уни 9590 счётга ҳисобдан чиқарган.

Талаб қилинади: Корхона бухгалтерия томонидан юқоридаги муомалалар тўғри ҳисобга олинганлигини текшириб, аудиторлик далолатномасини тузинг.

4-масала. Аудиторлик текшируви жараёнида шу нарса аниқландики, текшириш даврида тасдиқланган далолатномага мувофиқ ескириш натижасида 2 дона юк кўтарадиган ускуналар ҳисобдан чиқарилган. Улар бўйича амартизация суммаси 140000 сўмни ташкил этади. Ҳисобдан чиқариш натижасида 3000000 сўмлик металл киримга олинган. Юк кўтаргич ускуналарини демонтаж қилиш учун ишчиларга 280000 сўм иш ҳақи ҳисобланган ва 2010-«Асосий ишлаб чиқариш счётига» ўтказилган. Киримга олинган металл бухгалтерия ҳисобида 1090 счётнинг дебети ва 9320-счётнинг кредитига ёзув қилинган. Ҳар бир юк кўтаргич ускунасининг тугатиш натижалари бухгалтерияда алоҳида ҳисобга олинмаган ва тегишли аналитик счётларда акс эттирилмаган. Далолатномада кўрсатилишича юк кўтариш ускуналарини муддатидан илгари ҳисобдан чиқарилишига асосий сабаб ундан узлуксиз равишда фойдаланилганлиги ва юқори намлик жойда ишлатилиши эканлиги кўрсатилган.

Корхона бухгалтерия томонидан бухгалтерия ҳисоби регистрларида юқоридаги муомалалар қуйидагича акс эттирилган:

Д-т 9210 сч, К-т 0130 сч -180000 сўм

Д-т 0230 сч, К-т 9210 сч -140000 сўм

Д-т 9431 сч, К-т 9210 сч -403000 сўм

Д-т 1040 сч, К-т 9210 сч -300000 сўм

Д-т 2010 сч, К-т 6710 сч -280000 сўм

Талаб қилинади: Корхона бухгалтерия томонидан юқоридаги муомалалар тўғри ҳисобга олинганлигини текшириб, ушбу муомалалар бўйича аудиторлик далолатномасини тузинг.

3-амалий машғулот.

5-масала. Корхона томонидан жорий йилда бинонинг реконструкцияси учун 3 йил муддатга хорижий валютада кредит олинган. Лойиҳа бўйича ўтган йилнинг декабр ойида ишлар тугатилган ва объект ишга туширилган. Ҳисобот йилида мазкур шартнома бўйича банк хизмати учун ва унинг фоизи учун тўловларни амалга оширган. Лекин ўтган йилларда олинган кредитор қарзлар ўз вақтида тўлаб берилмаган. Бухгалтерия ҳисобида валюта бўйича кредитлар қуйидагича акс эттирилган:

Д-т 2010 счёт - 132000 сўм.

к-т 5210 счёт - 132000 сўм.

(Шу жумладан 120000 сўм - кредит учун фоиз 12000 сўм - банк хизмати).

Талаб қилинади: Корхона бухгалтерия томонидан юқоридаги муомалалар тўлиқ ва тўғри ҳисобга олинганлигини текшириб, ушбу муомалалар бўйича аудиторлик далолатномасини тузинг.

6-масала. Корхонада асосий воситаларни танлов асосида инвентаризация қилишда дастлабки нархи 800000 сўм, амортизацияси 300000 сўмлик объект этишмаслиги аниқланди.

Ҳисобот йилининг декабр ойида бу объект шартномага кўра унинг нархи 156000 сўм инвентаризация ўтказиш пайтида аудиторга шартнома ва қабул топшириш акти тақдим этилган. Аудиторлик текшируви жараёнида корхона

асосий воситаларидан бир қисмини сотиб юборганлиги ва бу муомалалар бухгалтер томонидан ўз вақтида ҳисобга олинмаганлиги аниқланди. Шунингдек, ушбу хўжалик муомалалари ҳисобот йилининг 31 декабригача бўлган ҳолати бўйича бухгалтерия ҳисоби счётларида акс еттирилмаганлиги текширув жараёнида маълум бўлди.

Талаб қилинади: Корхона бухгалтери томонидан юқоридаги муомалалар тўлиқ ва тўғри ҳисобга олинганлигини текшириб, ушбу муомалалар бўйича аудиторлик далолатномасини расмийлаштиринг.

Номоддий активлар аудити НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Номоддий активлар ҳисоби қайси меъёрий ҳужжатлар асосида тартибга солиниб турилади?
2. Номоддий активлар баҳоланишининг тўғрилиги қандай текширилади?
3. Номоддий активлар реаллигини текширишда қандай аудиторлик процедуралар қўлланилади?
4. Номоддий активларни ҳужжатларда расмийлаштиришни ва киримга олинишини тўғрилигини қандай текширилади?
5. Номоддий активларни ҳисобдан чиқарилиши қандай текширилади?
6. Номоддий активларни аналитик ҳисобини текшириш тартиби қандай амалга оширилади?
7. Номоддий активларга амортизация ҳисоблашни тўғрилигини қандай текширилади?
8. Номоддий активларни аудит қилишда қандай ҳужжатлар ва бухгалтерия счётлари текширишни манбалари бўлиб хизмат қилади?

Қуйидаги атамаларга изох беринг: номоддий активлар, уларни аудиторлик текширувидан ўтказиш дастури, аудитнинг маълумот манбалари, номоддий активларга амортизация ҳисоблашнинг тўғрилигини текшириш, номоддий активлар синтетик ҳисоби ва солиққа тортишнинг тўғрилигини текшириш, номоддий активлар аудити натижаларини баҳолаш.

Номоддий активлар аудитининг асосий вазифалари

1. Активларни номоддий активларга тўғри киритилганлигини текшириш.
2. Номоддий активлар ҳаракатини ҳужжатларда тўғри расмийлаштирилишини текшириш ва уларнинг бошланғич қиймати тўғри шаклланганлигини текшириш.
3. Номоддий активлар кирими ва чиқими муомалалари бўйича проводкаларни тўғри берилганлигини ва тўлиқлигини ҳамда ҳисоб регистрларида тўғри акс этирилишини текшириш.
4. Ҳисобланган амортизация ажратмаларини Ўзбекистон Республикаси меъёрий ҳужжатларига мувофиқ акс этирилганлигини текшириш.
5. Номоддий активлар муомалалари бўйича ҳисобланган солиқларни тўғрилигини текшириш.

1-амалий машғулот.

1-масала. Корхона жисмоний шахсдан хусусийлаштирилган квартирани сотиб олди ва уни номоддий актив сифатида 0490 «Номоддий активлар» счётига ўтказилди. Нотариал идорасига сотиш ва сотиб олиш шартномасини расмийлаштириш учун унинг хизматига 52100 сўм нақд пул тўланди.

Харидор билан ҳисоб-китоб муомалалари корхонанинг ҳисоб-китоб счётидан харидорнинг омонат кассасидаги шахсий счётига 11000000 сўм ўтказиб берилди? Бу муомала учун омонат банкининг хизматига 78000 сўм тўлаб берди.

Нотариал идорасига ва омонат Банкнинг хизмати учун тўланган 130100 сўм чет ташкилотлар хизмати харажатларига ҳисобдан чиқарилган.

Бухгалтерия ҳисобида қуйидагича ёзув қилинган:

Д-т 2010 сч, к.т 5010 сч - 52100 сўм - нотариал идорасининг хизмати.

Д-т 0490 сч, к.т 5110 сч - 11000000 сўм - сотиб олиш қийматига.

Д-т 2010 сч, к.т 5110 сч - 78000 сўм - банк хизмати учун.

Талаб қилинади: Корхона бухгалтери томонидан юқоридаги муомалалар тўғри ҳисобга олинганлигини текшириб, аудит ҳисоботини тузинг.

2-масала. Корхона программа таъминотини ҚҚС билан биргаликда 246000 сўмга сотиб олди. Маслаҳат учун фирма томонидан ҚҚС билан биргаликда 36000 сўм тўланган. Корхона бухгалтерия ҳисобида қуйидагича бухгалтерия ёзувлари қилинган.

Д-т 6010 К-т 5110 240000-Программа таъминотига тўлов қилинди.

Д-т 0830 К-т 6010 200000-Программа таъминоти сотиб олинди.

Д-т 6410 К-т 6010 40000-ҚҚС суммасига

Д-т 9429 К-т 6010 30000-Маслаҳат хизмати суммасига

Д-т 0430 К-т 0830 200000-Программа таъминоти киримга олинди

Д-т 6010 К-т 5110 36000-Маслаҳат хизмати учун тўлов амалга

оширилди

Талаб қилинади: Корхона бухгалтери томонидан юқоридаги муомалалар тўғри ҳисобга олинганлигини текшириб, аудит ҳисоботини тузинг.

3-масала. Ташкилот товар белгиси ишлаб чиқади. Реклама агентлигига товар белгиси ишлаб чиқиш юзасидан фирма харажатлари 100000 сўм шу жумладан ҚҚС-20000 сўм. Товар белгисини рўйхатга олиш харажатлари 18000 сўм. Ҳисоб регистрларида қуйидагига бухгалтерия ёзувлари қилинган.

Д-т 6010 К-т 5110 120000

Д-т 0830 К-т 6010 100000

Д-т 6410 К-т 6010 20000

Д-т 6990 К-т 5110 18000

Д-т 9429 К-т 6990 18000

Д-т 0410 К-т 0830 100000

Д-т 6010 К-т 5110 20000

Талаб қилинади: Корхона бухгалтери томонидан юқоридаги муомалалар тўғри ҳисобга олинганлигини текшириб, аудит ҳисоботини тузинг.

4-масала. Корхона товар белгисидан фойдаланиш ҳуқуқини 5-йилга 100000 сўмга ҚҚС суммаси 20000 сўмга сотиб олди. Бухгалтерия ҳисобида берилган Хўжалик муомалалари қуйидагича акс етди:

Д-т 6010 К-т 5110 120000

Д-т 0420 К-т 6010 120000

Талаб қилинади: Корхона бухгалтери томонидан юқоридаги муомалалар тўғри ҳисобга олинганлигини текшириб, аудит ҳисоботини тузинг.

Молиявий қўйилмалар (инвестициялар) аудити НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Ўзбекистон Республикасида касса муомалаларини юритиш тартиби қайси меъёрий ҳужжатларга мувофиқ тартибга солиниб турилади?
2. Касса муомалаларини текширишнинг вазифалари ва кетма-кетлиги нималардан иборат?
3. Касса муомалаларини текширишнинг қандай усуллари қўлланилади?
4. Касса қоидаларига риоя қилинишини текширишга нималар киради?
5. Кассадаги нақд пуллар ва қимматли қоғозларни тўғри сақланишини қандай текширилади?
6. Банк муомалаларини текширишнинг вазифалари ва кетма-кетлиги нималардан иборат?
7. Банкдаги счётлар бўйича муомалаларни ишончилигини ва мақсадга мувофиқлигини текширишда қандай аудиторлик процедураларидан фойдаланилади?
8. Касса ва банк муомалаларини аудит қилиш учун қайси ҳужжатлар ва бухгалтерия счётлари текшириш манбалари бўлиб ҳисобланади?
9. Юридик ва жисмоний шахсларга нақд пулга маҳсулотлар реализация қилишни текшириш тартиби қандай амалга оширилади?
10. Ҳисобдор шахсларга берилган нақд пулларни текшириш тартиби қандай амалга оширилади?
11. Касса муомалаларини расмийлаштириш тартибини текшириш қандай амалга оширилади?
12. Кассадан бериладиган нақд пулларни назорат қилиш қандай амалга оширилади?
13. Касса дафтарини юритиш тартиби ва нақд пулларни сақлашни тўғрилигини назорат қилиш қандай амалга оширилади?
14. Хорижий валютадаги пулларни қабул қилиш ва тарқатишни назорат қилиш қандай амалга оширилади?
15. Ўзбекистон Республикасида нақд пулсиз ҳисоб-китобларни қайси меъёрий ҳужжатларга мувофиқ тартибга солиниб турилади?
16. Хорижий валютада амалга оширилган ҳисоб-китобларни аудит қилишда қайси ҳужжатларни текшириш зарур бўлади?
17. Валюта счётини аудит қилишнинг асосий хусусиятлари нималардан иборат?
18. Молиявий қўйилмаларни назорат қилишда қандай меъёрий ҳужжатларга асосланиб амалга оширилади?

19. Молиявий қўйилмаларни аудит қилиш қандай хужжатлар ва бухгалтерия счётлари текшириш манбалари бўлиб хизмат қилади?

Қуйидаги атамаларга изоҳ беринг: молиявий инвестициялар, уларнинг турлари, инвестицияларни текширувидан ўтказиш дастури, маълумот манбалари, молиявий инвестициялар ҳисоби ва ҳисоботини тўғрилигини текшириш, инвентаризациядан ўтказиш, молиявий инвестицияларни солиққа тортилишини, даромадлилигини текшириш.

1-амалий машғулот.

Аудитнинг мақсади. Молиявий қўйилмалар тўғрисидаги бухгалтерия ҳисоботини ҳаққонийлигини ва унинг самарадорлигини тасдиқлаш.

Аудитнинг асосий вазифалари:

1. Узоқ муддатли ва қисқа муддатли молиявий қўйилмалар, активлар тўғрисида маълумотларни олиш.
2. Молиявий қўйилмаларни юридик жиҳатдан ҳаққонийлигини аниқлаш.
3. Қимматбаҳо қоғозлар муомалаларини бухгалтерия ҳисобида тўғри акс эттирилишини ва қонунийлигини текшириш.
4. Қимматбаҳо қоғозлар муомалалари бўйича ҳисоб-китобларни солиқ қонунчилигига амал қилинишини текшириш.
5. Қимматли қоғозлар бўйича олинган дивидендларнинг тўлаш бўйича муомалаларини текшириш.

2-амалий машғулот.

1-масала. Ўтган йили «Молия» компанияси 50000 сўмлик вексэлни 2500 сўм дисконт билан сотиб олди. Вексэлни амал қилиш муддати 1,5 йил. Бухгалтерия ҳисобида вексэл сотиб олиш қийматида кирим қилинган, сўнгра вексэлдан сув таъминоти бўйича тўловни амалга ошириш учун фойдаланилди.

Талаб қилинади: Корхона бухгалтери томонидан юқоридаги муомалалар тўғри ҳисобга олинганлигини текширинг ва ҳолатга баҳо беринг.

2-масала. Июнь ойида №1384 гувоҳномага асосан ташкилотнинг бошқа ташкилотга қарашли бўлган акциялари товар-фонд биржасида сотилди.

Гувоҳномада кўрсатилишича:

Акцияни сотиш қиймати - 8000

Аукционда хизматлар учун тўлов - 1600

Бухгалтерия ҳисоби маълумоти бўйича акция қиймати - 1800

Ташкилот бухгалтерия ҳисобида қуйидагича бухгалтерия ёзувлари қилинган:

Д-т 5010 К-т 0610 - 6400

Д-т 0610 К-т 9320 - 4600

Талаб қилинади: Корхона бухгалтери томонидан юқоридаги муомалалар тўғри ҳисобга олинганлигини текширинг ва ҳолатга баҳо беринг.

3-амалий машғулот.

3-масала. Корхона қимматли қоғозлар сотиб олиш мақсадида уч ойга йиллик ставкаси 55% 300000 сўм кредит олди. Ремолиялаштириш ставкаси 60%.

Тўланиши шарт бўлган кредитдан фойдаланиш фоиз суммаси куйидагича ҳисобланган.

300000 55% / 12х3ъ41250

Қимматли қоғозлар 300000 сўмга сотиб олинган бухгалтерияда куйидагича проводкалар берилган.

Д-т 5110 К-т 6810 300000 Олинган кредит суммасига

Д-т 0610 К-т 5110 300000 Киришга олинган акцияларга тўланган
сумма

Д-т 9439 К-т 6810 41250 Кредит фоизи ҳисобланган

Д-т 6810 К-т 5110 41250 Кредит фоизи тўлаб берилган

Талаб қилинади: Корхона бухгалтерии томонидан юқоридаги муомалалар тўғри ҳисобга олинганлигини текширинг ва ҳолатга баҳо беринг.

Товар-моддий заҳиралар аудити НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Материал қийматликларни текширишда қандай меъёрий ҳужжатлардан фойдаланилади?

2. Тўғри баҳолаш қандай белгиланади:

- материалларга;
- товарларга;
- инвентар ва хўжалик жиҳозларига?

3. Инвентар ва хўжалик жиҳозларининг киришга олиниши ва ҳисобдан чиқарилишини тўғрилигини текшириш қандай амалга оширилади?

4. Инвентар ва хўжалик жиҳозларига ескириш ҳисобланадими?

5. Материал ресурсларни мавжудлиги ва сақланишини тўғрилигини қандай текширилади?

6. Ишлаб чиқариш заҳираларининг ҳаракати бўйича муомалаларни ҳужжатларда тўғри расмийлаштирилишини текшириш қандай амалга оширилади?

7. Ишлаб чиқариш заҳираларидан келган камомад ва нобудгарчиликларни ҳисобдан чиқарилиши бўйича муомалаларнинг тўғри акс эттирилганлигини текшириш қандай амалга оширилади?

8. Ишлаб чиқариш заҳираларининг аудитини текшириш манбалари бўлиб қайси дастлаб ҳужжатлар ва бухгалтерия сўтлари ҳисобланади?

9. Ишлаб чиқариш заҳираларининг инвентаризация натижалари қандай расмийлаштирилади ва унда кимлар иштирок этишлари лозим?

Куйидаги атамаларга изоҳ беринг: ТМЗлар, унинг таркиби, ҳақиқий таннарх, инвентар карточкалар, лимит-забор карталари, талабномалар, материал ҳисобот, хўжалик шартномалари, ишончномалар, ТМЗларнинг камомади ва нобудгарчилиги, тугалланмаган ишлаб чиқариш.

1-амалий машғулот.

Аудитнинг мақсади. Балансдаги материал қийматлар «Ишлаб чиқариш заҳиралари» (Материаллар, инвентар ва хўжалик жиҳозлари, тайёр маҳсулот, товарлар) моддаси бўйича кўрсаткичларни ишончлилигини текшириш ва бу кўрсаткичларни бош дафтардаги, журнал-ордерлар ва бошқа бухгалтерия ҳисоби регистларидаги маълумотлар билан боғлиқлигини аниқлаш.

Ишлаб чиқариш заҳиралари аудитининг асосий вазифалари:

1. Ишлаб чиқариш заҳиралари мавжудлигини ва сақланиш ҳолатини текшириш.
2. Ишлаб чиқариш заҳиралари ҳаракатини ҳужжатларда расмийлаштирилишини текшириш.
3. Ишлаб чиқариш заҳираларини ҳисоб баҳосини шаклланишини тўғрилигини текшириш.
4. Ишлаб чиқариш заҳираларини тўлиқлиги ва ўз вақтида киримга олиншини текшириш.
5. Ишлаб чиқариш заҳираларини ишлаб чиқариш ва бошқа мақсадларга сарфланишини текшириш.
6. Тайёр маҳсулотлар ва жўнатилган товарларни тўғри баҳоланишини текшириш.
7. Ишлаб чиқариш заҳираларини ҳаракатини текшириш.

2-амалий машғулот.

1-масала. Шакар ишлаб чиқариш заводидан темир йўл орқали улгуржи савдо ташкилотига 25 тонна шакар жўнатилган. Юк ортилган вагон белгиланган станцияга 21.12.да келган ва юкларни туширишга берилган. Шакарни қабул қилиш пайтида 23.12 кунини далолатнома расмийлаштирилиб, комиссия таркибига омбор мудирини Низомов Т. ва Эгамов О., бухгалтер Қосимов Н.лар киритилган. Далолатномада кўрсатилишича мол етказиб берувчининг ҳужжатида мувофиқ 25000 кг шакар, ҳар бир килограмми 120 сўм дан умумий суммаси 3000000 сўмни ташкил қилади. Шакарни тартиб кўрилганда 150 кг шакар суммаси 18000 сўм кам келганлиги кўрсатилган. Қабул қилиш далолатномасига асосан 24850 кг шакар бухгалтерияда киримга олинган. Камомад суммаси 2010 «Ишлаб чиқариш харажатлари» счётига ҳисобдан чиқарилган. Далолатнома ҳеч ким томонидан тасдиқланмаган. Шакарни ташиш пайтидаги табиий камайиши нормаси 0,15%.

Талаб қилинади: Корхона бухгалтерини томонидан юқоридаги муомалалар тўғри ҳисобга олинганлигини текширинг ва ҳолатга баҳо беринг.

2-масала. Корхона ўзида ишлаб чиқарилган оқ кийимларни болалар уйига ҳайр-саҳоват сифатида топширди. Бу муомала бухгалтерия ҳисобида куйидагича акс етган.

Д-т 9439 К-т 2810 60000

Бу ҳақиқий таннарх бўйича.

Талаб қилинади: Корхона бухгалтерини томонидан юқоридаги муомалалар тўғри ҳисобга олинганлигини текширинг ва ҳолатга баҳо беринг.

3-масала. Улгуржи савдо ташкилоти товарларни ҳайр саҳоват мақсадида мактаб интернатида берди. Улгуржи савдо ташкилоти бухгалтерия ҳисобида бу муомала қуйидагича акс етган.

Д-т 9439 К-т 2910 130000 ҳисобга олинган баҳода.

Талаб қилинади: Корхона бухгалтери томонидан юқоридаги муомалалар тўғри ҳисобга олинганлигини текширинг ва ҳолатга баҳо беринг.

4-масала. Корхона томонидан хайр еҳсон мақсадида болалар касалхонасига дорилар берилди. Бу муомала бўйича сумма чакана баҳо 300000 сўм, савдо устамаси 30% ҚҚС10% ва қуйидагича проводка берилган.

Д-т 8530 К-т 4110 300000

Талаб қилинади: Корхона бухгалтери томонидан юқоридаги муомалалар тўғри ҳисобга олинганлигини текширинг ва ҳолатга баҳо беринг.

5-масала. Аудиторлик текшируви жараёнида аудитор қуйидагиларни аниқлади:

Ҳисобот даври бошига материаллар қолдиғи 2000 минг сўм бўлиб, ҳисобот даврида асосий ишлаб чиқариш учун 1000 минг сўмлик, ёрдамчи ишлаб чиқаришга 200 минг сўмлик, транспорт воситаларининг ременти учун 50 минг сўмлик, бошқарув еҳтиёжлари учун 10 минг сўмлик, ётоқхонани таъмирлаш учун 70 минг сумлик материал сарфланган. Ушбу муомалаларни акс еттириш учун бухгалтерия ҳисобида қуйидаги ёзувлар қилинган:

Д-т 2010 «Асосий ишлаб чиқариш» 1000 минг сум

Д-т 2310 «Ёрдамчи ишлаб чиқариш» 200 минг сум

Д-т 2510 «Умумишлаб чиқариш харажатлари» 60 минг сум

Д-т 9410 «Сотиш харажатлари» 70 минг сум

Д-т 9420 «Маъмурий-бошқарув харажатлари» 180 минг сум

К-т 1000 «Материаллар» 1330 минг сум.

Талаб қилинади: Материалларни ҳисобдан чиқариш билан боғлиқ нотўғри бухгалтерия проводкаларини аниқланг. Аудиторлик ҳисоботи учун маълумот тайёрланг.

Маҳсулот ишлаб чиқариш ва сотишнинг аудити

Қуйидаги атамаларга изоҳ беринг: Асосий ва ёрдамчи ишлаб чиқариш харажатлари, умумий ишлаб чиқариш харажатлари, бевосита ва билвосита харажатлар, устама харажатлар, маҳсулот таннархини аниқлаш усуллари, ишлаб чиқаришдаги брак, тайёр маҳсулотнинг баҳоланиши ва сақланиши, сотиш билан боғлиқ харажатлар, маҳсулот сотишдан тушган тушум ва соф тушум.

1-амалий машғулот.

1-масала. Ишлаб чиқариш корхонасини аудиторлик текширувидан ўтказиш вақтида қуйидагилар аниқланди:

1) Корхона ходимларига медицина хизмати кўрсатиш учун пул тўланган:

Д-т 2510 К-т 5110 3000 минг сўм.

2) Корхона ходимлари фарзандларининг дам олишлари учун лагерга путёвка олинган:

Д-т 9430   К-т 5110   1500 минг сўм.

3) Оборот маблағларини тўлдириш учун олинган қисқа муддатли кредит фоизи тўланган:

Д-т 6810   К-т 5110   74 минг сўм.

4) 8- март «Хотин-қизлар байрами» муносабати билан совға олинган

Д-т 9420   К-т 5010   270 минг сум.

Талаб қилинади: Харажатларни ҳисобга олишдаги хатоликларни аниқланг.

2-масала. Аудитор томонидан усқунани монтаж қилиш учун сарфланган харажатларни ишлаб чиқариш харажатлари таркибига киритилганлиги аниқланди. Ушбу монтаж ишлари монтаж қилувчи ташкилот томонидан бажарилган бўлиб, ушбу монтаж амалдаги асосий воситаларни реконструкция (модернизация) қилиш ишлари таркибига киритилади.

Талаб қилинади: Бу ҳолатда қандай меъёрий ҳужжат бузилган? Хатонинг сабабини аниқланг ва ушбу муомалаларни акс еттирувчи бухгалтерия проводкаларини беринг.

Пул маблағлари аудити

Қуйидаги атамаларга изоҳ беринг: Касса кирим ва чиқим ордерлари, касса китоби, кассир ҳисоботи, тўлов талабномаси ва топшириқномаси, банк кўчирмаси, инкассо талабномаси, картотека, аккредитивлар, чек дафтарчалари, чет эл валютаси, валюта курсларидан фарқлар.

1-амалий машғулот.

Аудитнинг мақсади: Пул маблағлари бўйича амалга оширилган хўжалик муомалаларини қонуний, ишончли ва хўжалик учун мақсадли тартибда ташкил қилиш.

Касса муомалалари аудитининг асосий вазифалари:

1. Кассадаги нақд пул маблағларини сақлаш шароитини текшириш.
2. Кассадан нақд пуллар кирими ва чиқимини расмийлаштирувчи дастлабки ҳужжатларни тўғрилигини текшириш.
3. Касса муомалаларини юритиш тартибини текшириш.
4. Касса муомалалари ҳисоби, касса дафтари ва аналитик ҳисоб маълумотларини текшириш.
5. Банкдан юридик ва жисмоний шахслардан кассага кирим қилинган нақд пулларни тўлиқлиги ва ўз вақтида киримга олинишини текшириш.

2-амалий машғулот.

1-масала. 10 февралда савдо ташкилоти бош кассаси инвентаризация қилинди. Бош кассир аудиторлар комиссиясига нақд 125000 сўм борлигини ёллон қилди. Касса ҳисоботи маълумоти бўйича шу кун бошига нақд пул қолдиғи 25600 сўм бўлган. 10 феврал куни №151 касса кирим ордери бўйича 1-кассага 30000 сўм пул тушган ва шу сумма кирим қилинган. Шунингдек 2-кассага тушган 27000 сўм № 152 касса кирим ордери бўйича кирим қилинган.

10 февралдаги №137 касса чиқим ордери бўйича банкка 44800 сўм топширилган.

Бош кассир қуйидаги шахсларга маошгача пул берганлигини тушунтириш хатида кўрсатиб ўтган:

Сотувчи Ҳамидова С.Г.га 55000 сўм.

Ишчи Ахмедова А.Ш.га 40000 сўм.

Кассир Абдуллаева Л.А. 35000 сўм

Кассир фикри бўйича бу суммалар иш ҳақи бериладиган кун юқоридаги шахслардан ушлаб қолинади.

Талаб қилинади: Инвентаризация билан боғлиқ тадбирларни амалга оширинг. Холатга баҳо беринг.

2-масала. Банк томонидан корхона кассасига нақд пул қолдиғи меъёри 20000 сўм қилиб белгиланган. Текширилаётган давр мобайнида 5010-«Касса» счёти бўйича регистрда ҳамда касса ҳисоботида нақд пул қолдиғи кўрсатилган.

1-февралда 35000

18-февралда 760000

1-мартда 220000

1-апрелда 286500

15-апрелда 148700

2-майда 137000

15-майда 128000

5- июнда 472700

1-июлда 127000

10-июлда 168000

1-августда 113000

10-сентябрда 157000

10-октябрда 158000

12-декабрда 158000

Савдо корхоналари учун иш ҳақи бериш санаси ҳар ой учинчи ёки ун еттинчи куни қилиб белгиланган.

Талаб қилинади: Кассада инвентаризация коидалари бузилган ёки йўқлигини аниқланг?

3-амалий машғулот.

Аудитнинг мақсади: Хорижий валютада ифодаланган мулклар ва мажбуриятлар ҳисоби ва ҳисоботи маълумотларини меъёрий ҳужжатларга мувофиқ тарзда ташкил қилиш.

1. Хорижий валюта бўйича ҳисобот кўрсаткичларини ҳаққонийлигини текшириш.

2. Хорижий валюта муомалалари ҳисоби тўлиқлиги, тўғрилиги ва уларнинг ҳужжатларда тўғри акс эттирилганлигини текшириш.

3. Хорижий валюта ҳисоби меъёрларига амал қилинаётганлигини текшириш.

4. Хорижий валюта муомалалари бўйича бухгалтерия ҳисоби регистрлари тўғри юритилаётганлигини текшириш.

1-Масала. 6-феврал куни корхона валюта счётига & 1000 долл. умумий сўмдаги қиймати 240000 сўм тушди. Бухгалтерия ҳисобида қуйидагича бухгалтерия ёзувлари қилинган:

Д-т 5220 - 240000

К-т 9010 - 240000

& 700 долл. 169000 сўм учун жорий йилнинг 24 феввалида аналогик ёзув қилинди. Валюта счёти бўйича банк кўчирмасига ҳеч қандай ҳужжат илова қилинмаган.

Талаб қилинади: Корхона бухгалтерии томонидан юқоридаги муомалалар тўғри ҳисобга олинганлигини текшириб, аудиторлик далолатномасини тузинг.

2-Масала. Април ойида корхонада 400 долл. валюта сотилди. Бу муомала корхона бухгалтерия ҳисобида қуйидагича акс эттирилган.

1. Реализация қилинган валюта суммаси жорий счётидан ҳисобдан чиқарилди.

Д-т 5710 23840

К-т 5220 23840

2. Реализация қилинган валюта суммаси бўйича ҳисоб-китоб счётига пул кирим қилинди.

Д-т 5110 24000

К-т 5720 24000

3. Валюта сотилгани учун банкнинг комиссиян хизмат ҳақи ҳисобдан чиқарилди.

Д-т 9439 265

К-т 5110 265

4. Валютани сотиш бўйича фойда суммаси акс еттирилди.

Д-т 5720 160

К-т 9220 160

Д-т 9220 160

К-т 9320 160

Талаб қилинади: Корхона бухгалтерии томонидан юқоридаги муомалалар тўғри ҳисобга олинганлигини текшириб, аудиторлик далолатномасини тузинг.

3-Масала. Контракт бўйича Полшага 6120 долл. га ускуналар сотилди. Валютага сотилган асосий воситалар бўйича бухгалтерия ҳисобида қуйидагича бухгалтерия ёзувлари қилинган:

1. Д-т 9210 400000   К-т 0130 400000

2. Д-т 0230 392000   К-т 9210 392000

3. Д-т 4010 979200   К-т 9210 979200

4. Д-т 4710 195840   К-т 6410 195840

Харидор тўловни икки марта амалга оширади.

1) 15.08. санада 35000 долл. 868000 сўм. Шу санада 1 долл. ы 24,8 сўм.

2) 06.09. санада 5000 долл. 126000 сўм. Шу санада 1 долл. ы 25,2 сўм.

Ускуна жўнатиш қабул-топшириш акти бўйича 10.09.да амалга оширилди. Шу санада долл. курси 25,4 сўмни ташкил етган.

Талаб қилинади: Корхона бухгалтери томонидан юқоридаги муомалалар тўғри ҳисобга олинганлигини текшириб, аудиторлик далолатномасини тузинг.

4-Масала. Аудитор бош дафтар ва касса дафтарини счётлари оборотларини текшириб бир неча хўжалик муомалаларига ойдинлик киритди. Бош дафтар ҳамда касса дафтарида қуйидагича проводкалар келтирилган.

Д-т 5010 К-т 2310

Д-т 5010 К-т 9030

Бошланғич ҳужжатлар ва унга илова ҳужжатларида кассага нақд пул тушганлиги маълум бўлди. Нақд пул қуйидагилар учун тушган.

А) Корхона автотранспортларидан фойдаланганлик учун 8500 сўм;

Б) Омборда баъзи товарларни сақлаганлиги учун 12000 сўм;

С) Ортиш тушириш хизматлари учун 10800 сўм.

Талаб қилинади: Корхона бухгалтери томонидан юқоридаги муомалалар тўғри ҳисобга олинганлигини текшириб, аудиторлик далолатномасини тузинг.

5-Масала. Корхона ҳисоб сиёсати буйруғига асосан реализация бўйича тушум фақатгина маҳсулот жўнатилганда 21-мартда чет эллик харидорга 5000 долл.га счёт ёзилди. Шу санада 1 долл.ы248 сўмга тэнг бўлган. Бухгалтерия ҳисобида қуйидагича бухгалтерия ёзуви қилинган.

Д-т 4310 К-т 9220 1240000

Ҳақиқатда маҳсулот 5-апрелда ортиб жўнатилган. Шу санада 1долл. ы248,55 сўмга тэнг бўлган.

Талаб қилинади: Корхона бухгалтери томонидан юқоридаги муомалалар тўғри ҳисобга олинганлигини текшириб, аудиторлик далолатномасини тузинг.

6-Масала. Бухгалтерия ҳисоби регистрида 5010-счёт бўйича ҳисобот йилида қуйидагича бухгалтерия ёзувлари қилинган:

Сана	Муомала мазмуни	Счётлар корреспонденцияси				Жорий қолдиқ
		Дебет		Кредит		
		Ссчёт	Сумма	счёт	сумма	
25.01	Мижозлар томонидан ксероксдан фойдаланилди	5510	18000	2010	18000	201000 219000
25.01.	Материаллар сотилди	5510	10800	10	10800	327000

Талаб қилинади: Корхона бухгалтери томонидан юқоридаги муомалалар тўғри ҳисобга олинганлигини текшириб, аудиторлик далолатномасини тузинг.

Ҳисоб-китоблар аудити НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Берилган кредитларни таъминланишини текшириш тартиби қандай амалга оширилади?
2. Сафар хизматига жқнатилган ходимлар бўйича ҳисоб-китобларни текшириш тартиби қандай амалга оширилади?
3. Кредит ва қарзлар бўйича муомалаларни текшириш тартиби қандай амалга оширилади?
4. Ҳисоблашиш муомалалари қандай меъёрий ҳужжатлар асосида тартибга солиниб турилади?
5. Ҳисоблашиш ҳужжатларини расмийлаштириш тартиби қандай?
6. Ҳисоблашиш ва кредит муомалаларни аудит қилишда қандай ҳужжатлар ва бухгалтерия счётлари текшириши манбалари бўлиб хизмат қилади?
7. Мол етказиб берувчи ва пудратчилар билан ҳисоблашишларни текширишнинг қандай асосий хусусиятлари мавжуд?
8. Берилган ва олинган аванслар бўйича ҳисоблашишлар аудитининг қандай асосий хусусиятлари мавжуд?
9. Харидорлар ва буюртмачилар билан ҳисоблашишлар аудитининг қандай асосий хусусиятлари мавжуд?
10. Даъволар бўйича ҳисоблашишларни текширишнинг қандай асосий хусусиятлари мавжуд?
11. Бюджет билан ҳисоблашишлар аудитининг қандай асосий хусусиятлари мавжуд?
12. Бюджетдан ташқари фондларни текширишнинг қандай асосий хусусиятлари мавжуд?
13. Меҳнат ҳақи бўйича ҳисоблашишларни текширишнинг қандай хусусиятлари мавжуд?
14. Моддий жавобгар шахслар бўйича ҳисоблашишларни текширишнинг қандай асосий хусусиятлари мавжуд?
15. Моддий зарарларни қоплаш бўйича ҳисоблашишларни текширишнинг қандай асосий хусусиятлари мавжуд?
16. Таъсисчилар билан ҳисоблашишларни текширишнинг қандай асосий хусусиятлари мавжуд?
17. Турли дебитор ва кредиторлар бўйича ҳисоблашишларни текширишнинг қандай асосий хусусиятлари мавжуд?
18. Шўъба корхоналар билан ҳисоблашишларни текширишнинг қандай асосий хусусиятлари мавжуд?
19. Кредитлардан мақсадли фойдаланишни текшириш қандай амалга оширилади?
20. Банк кредитлари ҳисобининг хусусиятлари қандай?
21. Ҳисоблашиш ва кредит муомалалари аудитининг асосий вазифалари.
22. Вақтида ундирилмаган ва корхона томонидан талаб қилмаган қарзлар мавжуд бўлса уларга чора-тадбирлар кўриш ва ундириш чораларини кўриб чиқиш.
23. Ҳисоб маълумотларидаги кредит ва қарзларини ҳужжатларини ва уни

реаллигини назорат қилиш.

24. Олинган қарзларни мақсадга мувофиқ ишлатилишини ва уни ўз вақтида қайтарилишини текшириш.

25. Кредитлар бўйича фоизларни тўғри тўланишини назорат қилиш.

26. Олинган кредитларни асослигини ва қонунга мувофиқлигини текшириш.

27. Ҳисоблашиш ва кредит муомалалари бўйича синтетик ва аналитик ҳисоб юритилишини тўғрилигини текшириш.

Қуйидаги атамаларга изох беринг: Дебиторлик ва кредиторлик қарзлари, кредитлар ва уларни олиш шартлари, хизмат сафари учун берилган бўнақлар, харидор ва буюртмачилар, мол етказиб берувчилар, даъволар бўйича ҳисобкитоблар, бюджет ва бюджетдан ташқари фондлар, моддий жавобгар шахслар, таъсисчилар билан ҳисоблашишлар.

Аудитнинг мақсади. Дебитор ва кредиторлик қарзлар бўйича ҳисобот кўрсаткичларини ишончлилиги учун етарли далиллар олиш.

1-амалий машғулот.

1-Масала. Банк ққчирмаси бўйича 15.10 санада 230000 сўм материаллар учун тўланган қурилиш материаллари базасига тўланган счётга юк хати илова қилинмаган. Ҳисоб регитрида юқоридаги сумма қуйидагича акс етган.

Д-т 6010 К-т 5110 230000

Материаллар ҳисоби регитрида ҳамда материал ҳисоботида материаллар кирими счёти ҳақида ҳеч қандай маълумот йўқ.

Талаб қилинади: Корхона бухгалтери томонидан юқоридаги муомалалар тўғри ҳисобга олинганлигини текшириб, аудиторлик далолатномасини тузинг.

2-Масала. Шартнома бўйича корхона кэлгусида материал етказиб бериш шarti билан 180000 сўм бўнақ олди. 6310-«Олинган бўнақлар бўйича ҳисобкитоблар» счёти бўйича регитрда январ ва март ойларида қуйидагича бухгалтерия ёзувлари қилинган.

Д-т 5110 К-т 6310 180000

Д-т 6310 К-т 6010 180000

Талаб қилинади: Корхона бухгалтери томонидан юқоридаги муомалалар тўғри ҳисобга олинганлигини текшириб, аудиторлик далолатномасини тузинг.

3-Масала. 14.03 санадаги №25-сонли касса чиқим ордери бўйича ҳисобот йилида корхона касасидан котиба Муратова К.Н.га 2000 сўм ҳисобдор сумма берилган. Аванс ҳисоботи расмийлаштирилмаган ва кассага пул қайтариб берилмаган. Бухгалтернинг тушунтириши бўйича берилган сумма менеджер Собиров А.Н.га ҳисобдор сумма қилиб бериб юборилган.

Талаб қилинади: Корхона бухгалтери томонидан юқоридаги муомалалар тўғри ҳисобга олинганлигини текшириб, аудиторлик далолатномасини тузинг.

4-Масала. Корхонада ҳисобот йилида 10.08 куни 109-сонли буйруққа асосан ўзининг ходими Ахмедов Р.С. Фарғона шаҳрига сафар хизматиға жўнатилди. Сафар хизмати учун 60000 сўм берилган.

Ахмедов Р.С. сафар хизматидан қайтиб келгандан сўнг аванс ҳисоботи топширган. Аванс ҳисоботи 26.08 куни 58000 сўмга тасдиқланган 2000 минг сўм кассага қайтариб топширилган. Аванс ҳисоботида меҳмонхона квитанцияси 17400 сўм бўлган. қолган хизмат харажатларига тегишли тасдиқловчи ҳужжатлар мавжуд.

Шунга мувофиқ бухгалтерия ҳисобида қуйидаги ёзувлар қилинган:

Санаси	Муомалалар мазмуни	Ҳужжат	Счётлар корреспонденцияси		Сумма
			Дебет	Кредит	
10.08	Ахмедов Р.С.га сафар хизмати учун ҳисобдор сумма берилган	10 август 109-сонли буйруқ, 94-сонли касса чиқим ордери	6870	5010	60000
26.08	Фойдаланилмаган сафар хизмати суммаси кассага қайтарилган	ҳисоб-китоб расчёти, 185-сонли касса кирим ордери	5010	6870	2000
26.08	Ахмедов Р.С.нинг сафар хизмати харажатлари "Давр харажатларига ҳисобдан чиқарилди".	Аванс ҳисоботи	9429	6870	58000

Талаб қилинади: Корхона бухгалтери томонидан юқоридаги муомалалар тўғри ҳисобга олинганлигини текшириб, аудиторлик далолатномасини тузинг.

5-Масала. Оборот ведомостида 6010-«Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга тўланадиган счётлар» счёти кредит қолдиғи 500700 сўм. Дебет қолдиғи 70350 сўм. Баланс маълумотлари бўйича мол етказиб берувчилар счёти кредиторлик қарзлари 430350 сўмни ташкил қилган.

Талаб қилинади: Корхона бухгалтери томонидан юқоридаги муомалалар тўғри ҳисобга олинганлигини текшириб, аудиторлик далолатномасини тузинг.

6-Масала. Корхона бош директор муовинининг Германияда ўқиши учун 2700000 сўм тўлаб берди. Ўқиш учун тўланган сумма унинг йиллик даромадига қўшилмаган. Ўқиш учун тўланган сумма мақсадга мувофиқ эмаслиги аниқланди.

Талаб қилинади: Корхона бухгалтери томонидан юқоридаги муомалалар тўғри ҳисобга олинганлигини текшириб, аудиторлик далолатномасини тузинг.

7-Масала. Корхона томонидан жорий йилда бинонинг реконструкцияси учун 3 йил муддатга хорижий валютада кредит олинган. Лойиҳа бўйича қтган йилнинг декабр ойида ишлар тугатилган ва объект ишга туширилган. Ҳисобот йилида мазкур шартнома бўйича банк хизмати учун ва унинг фоизи учун тўловларни амалга оширган. Лекин ўтган йилларда олинган кредитор қарзлар ўз вақтида тўлаб берилмаган. Бухгалтерия ҳисобида валюта бўйича кредитлар қуйидагича акс эттирилган:

Д-т 2010 сёт, к-т 5210 сёт - 132000 сўм.

(Шу жумладан 120000 сўм - кредит учун фоиз 12000 сўм - банк хизмати).

Талаб қилинади: Корхона бухгалтери томонидан юқоридаги муомалалар тўғри ҳисобга олинганлигини текшириб, аудиторлик далолатномасини тузинг.

2-амалий машғулот.

1-масала. Ишбай иш ҳақи олиб ишловчи ходим Алиев А. белгиланган ишлаб чиқариш меъёрини 120%га ошириб бажарди. Меъёрни 100% бажарган вақтда тўғри ишбай иш ҳақи учун ойлик иш ҳақи миқдори 200 минг сўм. Корхонанинг Ички Низомига асосан ишлаб чиқариш меъёрини 105%дан юқори бажарган ишчиларга ҳар бир ошириб бажарилган % учун маҳсулот расценкаси 1,4 баробар юқори тўлаш кўзда тутилган. Ушбу ойда ишчи Алиев А.га ҳисобланган иш ҳақи 215 минг сўмни ташкил қилган.

Талаб қилинади: Ҳисобланган иш ҳақининг тўғрилигини аниқланг.

Корхона хусусий капитали аудити

Аудитнинг мақсади. Устав капиталини шаклланиши тўғрисидаги маълумотларни ҳисоботда тўғрилигини текшириш.

Устав капитали аудитининг асосий вазифалари

1. Устав капиталини меъёрий ҳужжатлар талабаларига мувофиқлигини текшириш.
2. Таъсис ҳужжатларига киритилган ўзгаришларни текшириш.
3. Устав капиталини шаклланишини тўғрилигини текшириш.
4. Устав капитали бўйича ҳисоб ва ҳисоботини текшириш.

Қуйидаги атамаларга изоҳ беринг: Хусусий капитал, унинг таркиби, устав капитали, акциядорлар, акциядорлар реестри, қўшилган капитал, захира капитали, эмиссион даромад, мулкларни қайта баҳолаш бўйича тузатишлар, текинга олинган мулк, кэлгуси давр харажатлари ва тўловлари резерви, тақсимланмаган фойда.

1-амалий машғулот.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Устав капитали ва таъсисчилар билан ҳисоблашишларни аудит қилишда қайси меъёрий ҳужжатлардан фойдаланилади?
2. Устав капиталини шакллантиришни текшириш қандай амалга оширилади?
3. Устав капитали ҳисоби ва ҳисоботи аудити қандай ўтказилади?
4. Аудитор таъсис ҳужжатлари билан таништиришида қандай маълумотларни текшириши лозим?
5. Устав капиталда аудит қилишда қандай ҳужжатлар ва бухгалтерия счётлари текшириши манбалари бўлиб хизмат қилади?
6. Устав капиталини шакллантиришида ва таъсисчилар билан ҳисоблашишларда солиққа тортиш текшириш хусусиятлари қандай амалга оширилади?

1-масала. Таъсис шартномасига мувофиқ ташкилотнинг устав капитали бир нечта юридик шахслар томонидан ташкил этилган. Таъсисчилардан бири ишлаб чиқариш майдонларидан фойдаланиш ҳуқуқини ўтказиш йўли билан 2000000 сўм миқдорда 10 йил муддатга ўз ҳиссасини ққшди.

Бухгалтерия ҳисобида ҳиссаларни расмийлаштириш қуйидагича акс эттирилган.

Д-т 6610 К-т 8310 2000000

Устав капиталига қўшиладиган ҳиссаси

Д-т 0480 К-т 6610 2000000

Шундай қилиб, янги ташкил этилган ташкилот бу ҳуқуқни ўзининг номоддий активлар таркибига киритади.

2 йилдан сўнг аудиторлик текширувлари давомида аниқланадики, кўрсатилган номоддий актив таъсисчи баланси ҳисобида бўлмаган, бунинг оқибатида таъсисчи уни устав капиталига ҳисса сифатида ўтказишга ҳақли эмас еди.

Ўтган давр учун ушбу номоддий активга Д-т 2010 К-т 0580 проводка орқали амортизация ҳисобланган. Амортизация ажратмалари суммаси 40000 сўмни ташкил етди.

Талаб қилинади: Корхона бухгалтери томонидан юқоридаги муомалалар тўғри ҳисобга олинганлигини текшириб, аудиторлик далолатномасини тузинг.

2-масала. А ташкилот В корхонанинг устав капиталидаги улуши 25000 минг сўмни ташкил қилади. А ташкилотнинг улушини С корхона 32000 минг сўмга сотиб олди. А ташкилотида бу хўжалик муомалалари қуйидагича акс эттирилган.

Д-т 5110 сч., К-т 8330 сч - 25000 минг сўм.

Д-т 5110 сч., К-т 9590 сч - 7000 минг сўм.

Талаб қилинади: Корхона бухгалтери томонидан юқоридаги муомалалар тўғри ҳисобга олинганлигини текшириб, аудиторлик далолатномасини тузинг.

2-амалий машғулот.

Аудитнинг мақсади. Фондлар ва резервларни шаклланиши ва улардан фойдаланишни ҳисоби ва ҳисоботини ҳаққонийлигини таъминлаш.

Аудитнинг асосий вазифалари

Фондлар ва резервларни шаклланиши белгиланган нормаларга мувофиқ кэлишлигини текшириш.

Фондлар ва резервлардан фойдаланиш мақсадга мувофиқлигини ва қонунийлигини текшириш.

Фондлар ва резервлар муомалаларини бухгалтерия счётларида тўғри акс эттирилганлигини текшириш.

Молиявий ҳисобот аудити

1-амалий машғулот.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Молиявий ҳисоботни аудит қилишда фойдаланиладиган асосий меъёрий ҳужжатларни кэлтиринг?
2. Молиявий ҳисоботни аудит қилишда қандай маълумотлар манбаа сифатида фойдаланилади?
3. Молиявий ҳисоботни аудит қилиш қандай ташкил этилади?
4. Молиявий ҳисобот моддаларига нисбатан жиддийлик даражаси қандай белгиланади?
5. Молиявий ҳисобот шаклларидаги маълумотлар қандай ва қайси ҳужжат маълумотларига таққосланади?
6. Молиявий ҳисоботни текширишда аудитнинг қабул қилинган рискнинг юқори ва қуйи чегараси қанча бўлиши талаб этилади, бу қандай белгиланади ва ким томонидан?
7. Молиявий ҳисобот таркиби:
  - 1) «Бухгалтерия баланси» 1-шакли
  - 2) «Молиявий натижалар тўғрисида»ги ҳисобот 2-шакли
  - 3) «Асосий воситалар ҳаракати тўғрисида»ги ҳисобот 3-шакли
  - 4) «Пул оқимлари тўғрисида»ги ҳисобот 4-шакли
  - 5) «Хусусий капитал» тўғрисидаги ҳисобот 5-шакллари қандай аудит қилинади?
8. Молиявий ҳисоботни тузиш тамойилларига мувофиқлиги қандай текширилади?
9. Бухгалтерия баланснинг ҳаққонийлиги қандай текширилади?
10. Молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисоботни ва бошқа шакллари тўғрилигини текширишда нималарга эътибор бериш лозим?
11. Молиявий ҳисоботнинг аудити натижалари қандай, кимга ва қачон ошкор қилинади. Бунда қандай ахлоқ кодекси тамойилларига амал қилинади?
12. Ҳисобот шакллари тўғри тузилганлигини ва ишонлилигини текширишда қандай аудиторлик процедуралардан фойдаланилади?
13. Корхонанинг тўловга қобилиятлилик даражасини текшириш қандай амалга оширилади?
14. Корхонанинг молиявий барқарорлик даражасини текшириш қандай амалга оширилади?

Қуйидаги атамаларга изоҳ беринг: Молиявий ҳисобот, уларнинг турлари ва тўлдирилиши олдида қўйилган талаблар, бухгалтерия баланси, молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисобот, асосий воситалар ҳаракати тўғрисидаги ҳисобот, хусусий капитал тўғрисидаги ҳисобот, пул оқимлари тўғрисидаги ҳисобот, дебиторлик ва кредиторлик қарзлари ҳақидаги маълумотнома, ҳисоботга тушунтириш хати.

2-амалий машғулот.

1-масала. Аудиторлик ҳисоботини имзолашдан олдин, аудитор шуни аниқладики, мижознинг филиалларидан бирига кучли шамол туфайли катта зикн етказилган. Бу ҳодиса молиявий ҳисоб санасидан кейин рўй берган. Зарар суғурта компанияси томонидан қопланмайди.

Талаб қилинади: Бу ҳодиса компаниянинг молиявий ҳисоботиغا таъсир кўрсатадими? Агар шундай бўлса бухгалтерия ҳисобида нима ўзгаради?

2-масала. Аудит ўтказиш даврида кейинги йилнинг бошида шартнома тузилган бўлиб, унга кўра сизнинг мижозингиз товар-моддий бойликлар сотади ва ҳисобот йилидагига нисбатан 10 марта кўпроқ даромад олишини аниқладингиз.

Талаб қилинади: Бу хўжалик муомаласи текширилаётган йил ҳисоботиغا ва аудитор хулосасига қандай таъсир қилади?

3-масала. Асосий воситаларни танлов асосида инвентаризация қилишда дастлабки нархи 800000 сўм, амортизацияси 300000 сўмлик объект этишмаслиги аниқланди.

Ҳисобот йилининг декабр ойида бу объект шартномага кўра унинг нархи 1560000 сўм инвентаризация ўтказиш пайтида аудиторга шартнома ва қабул қилиш-топшириш акти тақдим этилган. Харидор билан ҳисоб китоблар амалга оширилган. Бу хўжалик муомаласи ҳисобот йилининг 31 декабрига бўлган ҳолати бўйича бухгалтерия ҳисоби сўтларида акс эттирилмаган.

Талаб қилинади: Хўжалик муомаласига аудитор нуқтаи назаридан баҳо беринг, бу корхона молиявий ҳисоботи ва аудитор хулосасига қандай таъсир қилади?

4-масала. Dorman Home Builders компанияси бош бухгалтери касаллиги туфайли, тугаётган ҳисобот даври учун малакаси юқори бўлмаган бухгалтер ёрдамчиси компаниянинг бухгалтерия балансини тузди. Тузилган балансда бир қатор хатоликлар мавжуд. Ёрдамчи бухгалтер қисман баланс тўғрисида тушунчага эга еканлиги ва унинг барча муомалаларнинг натижаларини кўшилиши, яъни йиғиш орқали тузилишини билганлиги боис компания балансини тузди. Лекин натижалар баланс (тэнглик)ни кэлтириб чиқармади ва тэнгликни кэлтириб чиқариш учун у хусусий капитал суммасига коррективки киритиш орқали балансни чиқарди. Баланс моддалари суммалари тўғри акс эттирилган, аммо хусусий капитал суммасида хатолик мавжуд.

Dorman Home Builders компаниясининг
2017 йил 1 январ ҳолатига
Бухгалтерия баланси

Актив	Сумма	Мажбуриятлар	Сумма
Касса	\$ 2,000	Олинадиган счётлар	\$3000
Канцелярия товарлари	1,000	Хизмат кўрсатишдан олинган даромад	35,000
Ер	22,000	Мулк солиғи бўйича харажатлар	800
Реклама харажатлари	500	Тўланадиган счётлар	8,000
Офис мебэли	10,000	Хусусий капитал	
Тўланадиган вексэль	16,000		
Ижара харажатлари	4,000	Жами хусусий капитал	8,700
Жами активлар	\$ 55,500	Жами мажбуриятлар ва хусусий капитал	\$55,500

Топшириқ: 1. 2017 йил 1 январ ҳолатига тўғри бухгалтерия балансини тузинг. Активлар ва мажбуриятлар суммасини ҳисобланг. Сўнгра хусусий капиталнинг тўғри суммасини чиқариш учун фарқларни аниқланг.

2. Юқорида келтирилган моддаларнинг айримлари нима учун бухгалтерия балансида акс эттирилмаслиги кераклигини изоҳланг.

5-масала.Аудиторлик ҳисоботини имзолашдан олдин, аудитор шуни аниқладики, мижознинг филиалларидан бирига кучли шамол туфайли катта зикн етказилган. Бу ходиса молиявий ҳисоб санасидан кейин рқй берган. Зарар суғурта компанияси томонидан копланмайди.

Топшириқ: Бу ходиса компаниянинг молиявий ҳисоботига таъсир кўрсатадими? Агар шундай бўлса бухгалтерия ҳисобида нима ўзгаради?

6-масала.Аудит ўтказиш даврида кейинги йилнинг бошида шартнома тузилган бўлиб, унга кўра сизнинг мижозингиз товар-моддий бойликлар сотади ва ҳисобот йилидагига нисбатан 10 марта кўпроқ даромад олишни аниқладингиз.

Топшириқ: Бу хўжалик муомаласи текширилаётган йил ҳисоботига ва аудитор хулосасига қандай таъсир қилади?

7-масала.Асосий воситаларни танлов асосида инвентаризация қилишда дастлабки нархи 800000 сўм, амортизацияси 300000 сўмлик объект этишмаслиги аниқланди.

Ҳисобот йилининг декабр ойида бу объект шартномага ккра унинг нархи 1560000 сўм инвентаризация ўтказиш пайтида аудиторга шартнома ва қабул топшириш акти тақдим этилган. харидор билан ҳисоб китоблар амалга оширилган.

Топшириқ: Бу хўжалик муомаласи ҳисобот йилининг 31 декабрига бўлган ҳолати бўйича бухгалтерия ҳисоби счётларида акс еттирилмаган.

Халқаро аудит стандартлари асосида амалга ошириладиган ишчи

хужжатлар рўйхати:

Название файла	Название секции	Документы, в данной секции	% готовности	Оставшиеся процедуры
ПФ - Постоянный Файл	ПФ 1	Учредительные документы		
	ПФ 2	Долгосрочные контракты		
	ПФ 3	Прочие долгосрочные документы		
	ПФ 4	Прочие долгосрочные документы		
	ПФ 5	Прочие долгосрочные документы		
	ПФ 6	Прочие долгосрочные документы		
	ПФ 7	Прочие долгосрочные документы		
А Файл - Ключевые Документы Аудита	А1 – Результат	А1.1 - Контрольный лист выпуска отчета	100%	заполнить
		А1.2 - Оригинал Аудиторского отчета и финансовой отчетности	100%	Добавить волотильность рынков, изменить оборотный капитал
		А1.3 - Контрольный лист выпуска Письма к Руководству	100%	
		А1.4 - Оригинал Письма-Рекомендации к Руководству	100%	Ф.И.О. исполнителя - Просмотреть
		А1.5 - Контрольный лист выпуска Информации для Лиц, наделенных полномочиями общего управления		На следующий год
		А1.6 - Оригинал Отчета по Информации для Лиц, наделенных полномочиями общего управления		На следующий год
		А1.7 - Контрольный лист выпуска Прочих результатов и отчетов		На следующий год
		А1.8 - Оригинал Прочих результатов и отчетов		На следующий год
А2 - Трансформационная таблица		А2.1 - Баланс и отчет о прибылях и убытках	100%	По мере необходимости внести изменения согласованные с отчетностью
		А2.2 - Движения собственного капитала	100%	По мере необходимости внести изменения согласованные с отчетностью
		А2.3 - Движение денежных средств	100%	По мере необходимости внести изменения согласованные с отчетностью

		A2.4 - Оборотно-сальдовая ведомость	100%	По мере необходимости внести изменения согласованные с отчетностью
		A2.5 - Примечания к отчетности	100%	По мере необходимости внести изменения согласованные с отчетностью
	A3 - Окончательные аналитические процедуры	A3.1 Окончательные аналитические процедуры по финансовой отчетности	100%	
	A4 - Подтверждения руководства	A4.1 - Письмо-представление по аудиту (включая список непроведенных аудиторских проводок и недостаточного раскрытия информации)	100%	
		A4.2 - Программа по аудиту оценки руководством принципа непрерывной деятельности	100%	
		A4.3 - Оценка руководством принципа непрерывной деятельности	0%	
	A5 - Свод проводок и раскрытий	A5.1 - Список непроведенных аудиторских проводок	100%	
		A5.2 - Список проведенных аудиторских проводок	100%	
		A5.3 - Список недостаточного раскрытия информации, требуемой МСФО	100%	
		A5.4 - Опросник Раскрытий по МСФО	100%	
	A6 - Сводный меморандум по окончанию аудита	A6.1 - Сводный меморандум по окончанию аудита	100%	
		A6.2 - Анкета по завершению аудита	100%	заполнить
	A7 - Иски и претензии	A7.1 - Программа по аудиту исков и претензий, а также соответствий законодательству	100%	
		A7.2 - Подтверждения от юристов	50%	Письмо от аудиторов к юристам и их ответ

	A8 - Обзор последующих событий и связанные стороны	A8.1 - Программа по Обзору последующих событий	100%	
		A8.2 - Программа по аудиту связанных сторон	100%	
	A9 - Сводный меморандум по планированию	A9.1 - Сводный меморандум по планированию	0%	
		A9.2 - Понимание бизнеса Клиента	90%	дополнять по мере необходимости
		A9.3 - Опросник по мошенничеству	0%	
		A9.4 - Расчет существенности и минимального порога существенности (не более 5%)	80%	обновить
		A9.5 - Предварительные аналитические процедуры	100%	также рассмотреть возможность сравнения бюджета за 2008 год с фактом
		A9.6 - Меморандум по тестированию начального сальдо		неприменимо
	A10 - Процедуры принятия клиента и Письмо-соглашение	A10.1 - Программа по принятию клиента (проекта)	50%	
		A10.2 - Письмо-соглашение (договор)	100%	
	A11 - Прочие документы	A11.1 - Бюджет и сравнение фактического времени с бюджетом	100%	Толкын
		A11.2 - Протоколы собраний учредителей, руководства и анализ существенных контрактов	100%	
Б-В Файл - Понимание бухгалтерских процессов и тестирование контролей	Б1 - Понимание контролей на уровне предприятия и проведение сквозных тестов по данным контролям		50%	

	Б2 – Понимание контролей в отношении общих и специфических рисков и проведение сквозных тестов по данным контролям		50%	
	Б3 - Понимание контролей и проведение сквозных тестов по циклу "Приобретения"		50%	
	Б4 - Понимание контролей и проведение сквозных тестов по циклу "Основные средства"		50%	
	Б5 - Понимание контролей и проведение сквозных тестов по циклу "ТМЗ"		50%	
	Б6 - Понимание контролей и проведение сквозных тестов по циклу "Зарплата"		50%	
	Б7 - Понимание контролей и проведение сквозных тестов по циклу "Доход"		50%	
	Б8 - Понимание контролей и проведение сквозных тестов по		50%	

	циклу "Казначейство "			
	В9 - Понимание контролей и проведение сквозных тестов по циклу "Составление финансовой отчетности"		50%	
	В1 - Тестирование контролей на уровне предприятия		0%	
	В2 - Тестирование контролей в отношении общих и специфическ их рисков		0%	
	В3 - Тестировани е контролей по циклу "Приобрете ния"			неприменимо
	В4 - Тестирование контролей по циклу "Основные средства"			неприменимо
	В5 - Тестирование контролей по циклу "ТМЗ"		30%	
	В6 - Тестирование контролей по циклу "Зарплата"			неприменимо
	В7 - Тестирование контролей по циклу "Доход"			неприменимо
	В8 - Тестирование контролей по циклу "Казначейств о"			неприменимо

	В9 – Тестирова-ние контролей по циклу "Составление финансовой отчетности"			неприменимо
Г-Я Файл - Процедуры по существо	Г - Денежные средства и их эквиваленты	Г1 - Основная таблица	100%	обновить
		Г2 - Список корректировок и замечаний	100%	обновить
		Г3 - Аудиторская программа	100%	обновить
		Г4 и далее - рабочие документы по тестированию	100%	обновить
	Д - Товарно- материальны е запасы	Смотри структуру выше	100%	
	Е - Торговая дебитор-ская задолженност ь	Смотри структуру выше	100%	
	Ж - Авансы выданные	Смотри структуру выше	0%	
	З - Прочие краткосрочн ые активы	Смотри структуру выше	0%	
	И – Инвестиции	Смотри структуру выше		неприменимо
	К - Основные средства	Смотри структуру выше	100%	
	Л - Нематериаль ные активы	Смотри структуру выше	100%	
	М	Смотри структуру выше		неприменимо
	Н - Торговая кредиторска я задолженно сть	Смотри структуру выше	100%	
	О - Налоги и сборы к уплате	Смотри структуру выше	0%	
	П – Начислен- ные обязатель- ства	Смотри структуру выше	0%	
	Р - Кредиты и Заимствован ия	Смотри структуру выше	100%	
	С – Резервы	Смотри структуру выше		неприменимо
	Т	Смотри структуру выше		

	У – Собственный капитал	Смотри структуру выше	100%	
	Ф	Смотри структуру выше		
	Х - Доходы (основные)	Смотри структуру выше	100%	
	Ц - Прочие доходы	Смотри структуру выше		неприменимо
	Ч – Себестоимость	Смотри структуру выше	0%	
	Ш - Общие и Административные Расходы	Смотри структуру выше	0%	
	Э - Расходы по реализации	Смотри структуру выше	0%	
	Ю - Прочие расходы	Смотри структуру выше	0%	неприменимо
	Я	Смотри структуру выше		
			70%	

Аудиторлик фаолиятини амалга ошириш жараёнида аудиторлик стандартларига риоя қилиш аудит сифатини ва унинг натижалари ишончлилигини кафолатлайди.

VII. ГЛОССАРИЙ

Терминлар	Ўзбекча	Инглизча
Асосий воситалар	Корхона томонидан узоқ муддат давомида хўжалик фаолиятини юритишда маҳсулот ишлаб чиқариш, ишларни бажариш ёки хизматлар кўрсатиш жараёнида ёхуд маъмурий ва ижтимоий-маданий вазифаларни амалга ошириш мақсадида фойдаланиш учун тутиб туриладиган моддий активлар	the Company's long-term agricultural production activities, works or services or in the process of implementation of the administrative, social and cultural functions in order to hold financial assets
Амортизацияланадиган қиймат	Молиявий ҳисоботларда фараз қилинаётган (баҳоланган) тугатиш қийматини чегирган ҳолда кўрсатилган активнинг бошланғич (тиклаш) қиймати суммаси	Assuming that the financial reports (estimated) discount the value of these assets start to finish (restore) the sum of the value
Амортизация	фойдали хизмат муддати мобайнида активнинг амортизацияланадиган қийматини асосий воситаларнинг вазифасидан кэлиб чиққан ҳолда маҳсулот (ишлар, хизматлар) таннархига ёки давр харажатларига мунтазам тақсимлаш ва ўтказиш кўринишида ескиришнинг қийматифодаси	useful service life of the asset value of the depreciable fixed assets based on the duties of goods (works, services) costs or the costs of distribution and expression of view, the value eskirishning
Фойдали хизмат муддати	Корхона активдан фойдаланадиган вақт даври ёки корхона ушбу активдан фойдаланишдан олишни мўлжаллаётган маҳсулот (ишлар ва хизматлар) миқдори	The assets of the enterprise, intending to take the use of the assets of the enterprise or the period of time you use this product (works and services), the amount
Бошланғич қиймат	Тўланган ва қопланмайдиган солиқларни (йиғимларни), шунингдек активни ундан мўлжал бўйича фойдаланиш учун ишчи ҳолатига кэлтириш билан бевосита боғлиқ бўлган етказиб бериш ва монтаж қилиш, ўрнатиш, ишга	paid and non-refundable taxes (fees), as well as asset-oriented use of which is directly related to the working mode of delivery and installation, installation,

	тушириш ва исталган бошқа харажатларни ҳисобга олган ҳолда, асосий воситаларни тиклаш (қуриш ва қуриб битказиш) ёки харид қилиш бўйича ҳақиқатда қилинган харажатларнинг қиймати	commissioning and taking into account the cost of any other fixed assets (building and construction) the actual value of the expenses for the purchase
Жорийқиймат	Маълум санадаги амал қилаётган бозор нархлари бўйича асосий воситаларнинг қиймати ёки хабардор қилинган, битимни амалга оширишни хоҳловчи, мустақил тарафлар ўртасида битимни амалга оширишда активни сотиб олиш ёки мажбуриятларни бажариш учун етарли бўлган сумма	the market value of fixed assets effective as of the date of implementation of the agreement or made aware of the implementation of an agreement between independent parties who wish to purchase the asset or the amount which is sufficient to fulfill the obligations
Қолдиқ (баланс) қиймат	Жамланган амортизация суммасини чегирган ҳолда асосий воситаларнинг бошланғич (тиклаш) қиймати	discount on the amount of depreciation of fixed assets concentrated in the initial (reset)
Тугатиш қиймати	Асосий воситаларнинг чиқиб кэтиши бўйича кутилаётган харажатларни чегирган ҳолда кутилаётган фойдали хизмат муддати охирида асосий воситаларни тугатиш чоғида олинадиган активларнинг фараз қилинаётган суммаси	the expected discount on the cost of the withdrawal of fixed assets during the liquidation of fixed assets at the end of the expected useful life, the amount of assets to be assumed
Асосий воситаларнинг инвентар объекти	Сифатида барча қурилмалари ва анжомларига эга бўлган объект ёки муайян мустақил вазифаларни бажариш учун мўлжалланган алоҳида конструктив асосдаги буюм ёхуд бутун бир яхлитликни ифодаловчи ва муайян вазифаларни бажариш учун мўлжалланган конструктив жамланган буюмларнинг алоҳида мажмуи тан олинади	as all the facilities and equipment to perform tasks independent of a specific object or a constructive basis for representing the unit or the entire integrity and are designed to perform specific tasks constructively together a set of specific recognition

Асосий воситаларниқ айта баҳолаш	Асосий воситалар объектларининг тиклаш қийматини ҳозирги бозор нархлари даражасига мослаш мақсадида уларни вақти-вақти билан аниқлаштиришдир. Асосий воситалар қайта баҳолаш натижасида ҳисоб ва ҳисоботда жорий қиймат бўйича акс эттирилади	the value of the objects of the basic means in order to adjust the current level of market prices from time to time to be considered. Fixed assets as a result of re-evaluation and the report reflects the current value of the account
Асосий воситалар объекти бўйича	Амортизация ажратмаларини ҳисоблаш мазкур объект асосий воситалар таркибига қабул қилинган ойдан кейинги ойнинг дастлабки санасидан бошланади ҳамда мазкур объектнинг амортизацияланадиган қиймати тўлиқ сўндирилгунга қадар ёхуд бу объектни балансдан ҳисобдан чиқарилгунча амалга оширилади	this object is part of the basic tools to calculate the depreciation of the start date of the first of the month following the month of the depreciable cost of the facility, or until the full this item Balance carried
Жорий таъмирлаш	Асосий воситалар объектини ишчи ҳолатида сақлаб туриш мақсадида амалга ошириладиган таъмирлашдир	The main object of repair works carried out in order to maintain
Ўртача таъмирлашда таъмирланаётган	Агрэгатни қисман ажратиш ва деталларнинг қисмларини тиклаш ёки алмаштириш амалга оширилади	unit carried out to replace part or parts of the separation and recovery
Ускуналар ва транспорт воситаларини капитал таъмирлаш	Агрэгатни тўлиқ ажратиш йиғиш амалга ошириладиган таъмирлашдир, базавий ва корпус деталлари ва узэлларини таъмирлаш, барча ескирган деталлар ва узэлларни алмаштириш ёки тиклаш ҳамда агрэгатни йиғиш, созлаш ва синаб кўришдир. Бинолар ва иншоотларни капитал таъмирлаш – базавий ва корпус деталлари ва узэлларини таъмирлаш, барча эскирган конструкцияларнинг деталлари ва узэлларини алмаштириш ёки тиклаш амалга ошириладиган таъмирлашдир	unit is fully implemented in the assembly repair and maintenance base and case details and assemblies, repair, restoration or replacement of all worn parts and components and machines to collect, customize, and test to see. Overhaul of buildings and structures - basic and body details and assemblies, repair, or replace all of the old

		construction details and assemblies made to restore repair
Асосий воситаларнинг ҳақиқатда мавжудлигини	Аниқлаш ва уларнинг бутлигини назорат қилиш мақсадида корхоналар томонидан вақти-вақти билан, бироқ икки йилда камида бир марта асосий воситаларни инвентаризация ўтказилади, кутубхона фондларини эса беш йилда бир марта инвентарланади	In order to identify and control the integrity of their enterprises by from time to time, but at least once every two years the library collections of the fixed assets inventory held five years endorses
Узоқ муддатли ижара ижарага берувчи	Ижарачига ҳақ евазига мол-мулкни 12 ойдан кўп муддатга эгалик қилиш ва фойдаланиш ёки фойдаланиш ҳуқуқини берадиган кэлишув	tenant fee property ownership for a period of 12 months and the right to use or deal
Қисқа муддатли ижара ижарага берувчи	Ижарачига ҳақ евазига мол-мулкни 12 ойдан кам муддатга эгалик қилиш ва фойдаланиш ёки фойдаланиш ҳуқуқини берадиган кэлишув	a period of less than 12 months after the tenant fee property ownership and the right to use or deal
Иккиламчи ижара	(иккиламчи лизинг) ижарачи (лизингга олувчи) ижарага берувчи (лизингга берувчи) нинг розилиги билан, ижарага берувчи (лизингга берувчи) нинг олдида ижара (лизинг) шартномаси юзасидан жавобгарликни сақлаган ҳолда ижарага олинган мулкни (лизинг объектини) бошқа шахсга иккиламчи ижара (иккиламчи лизинг) га топширадиган шартнома муносабати	(Secondary lease) the tenant (lease), the lease (leasing) with the consent of the landlord (leasing) in front of the lease (leasing) agreement, while maintaining responsibility for the leased property (an object) to another person at the secondary lease (secondary lease) due to a contract submitted
Ижара	(лизинг) объектлари истеъмол қилинмайдиган ҳар қандай буюмлар (ашёлар), шу жумладан корхоналар, мулкый комплекслар, алоҳида бинолар, иншоотлар, усқуналар, транспорт воситалари ҳамда бошқа кўчар ва кўчмас мулк (муомаладан чиқарилган ёки муомалада бўлиши	(Lease) facilities are not consumed any of the materials (materials), including enterprises, property complexes, buildings, structures, equipment, vehicles and other movable and

	чекланган бошқа мол-мулклар бундан мустасно)	immovable property (other circulation or circulation limited, except for the property)
Лизинг тўловлари	Лизингга берувчининг лизинг объектини сотиб олиш учун қилган харажатларининг ҳаммаси ёки кўп қисмини, шунингдек лизинг объектини етказиб бериш ва белгиланган мақсадда фойдаланиш учун уни яроқли ҳолга кэлтириш билан боғлиқ бўлган бошқа харажатларини лизингга олувчи томонидан қопланиши ҳамда лизингга берувчининг даромадидир	Leasing costs for the employer to purchase the object of leasing all or part, as well as the object of delivery, and for a purpose, to make it suitable for use with other costs covered by the leasing and lease income from the employer
Лизингга берувчининг даромади	Лизинг тўловлари билан лизинг объектини сотиб олиш, уни етказиб бериш ва белгиланган мақсадда фойдаланиш учун яроқли ҳолга кэлтириш харажатлари ўртасидаги фарқ сифатида аниқланадиган, лизингга берувчи томонидан лизинг операциясини амалга ошириш натижасида оладиган даромадидир	leasing costs, the object of the purchase, delivery and intended to make it suitable for use by the employer, determined as the difference between the costs of leasing income as a result of the implementation of leasing operations
Дисконтлаш	Кэлажакда аниқ бир вақтда олиниши кутилаётган пул маблағларининг жорий эквивалентини аниқлаш	It is expected to be taken at a certain time in the future to determine the cash equivalent

VIII. ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

I. Меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар.

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги 2018 йил 21 сентябрдаги ПФ-5544-сонли Фармони.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги 2019 йил 27 августдаги ПФ-5789-сонли Фармони.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 2018 йил 5 июндаги ПҚ-3775-сонли қарори.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. Т.: “Халқ сўзи” 28.12.2018.

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҲАРАКАТЛАР СТРАТЕГИЯСИ” Фармони.

6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий таълимдан кейинги таълим тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида”ги 2017 йил 16 февралдаги № 4958-сонли Фармони.

7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 20 апрелдаги № 2909 - сонли Қарори.

8. Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг “Олий таълим вазирлигининг «Янги ўқув услубий мажмуаларни тайёрлаш бўйича услубий кўрсатмани тавсия этиш тўғрисида»ги 2017 йил 1 мартдаги №107-сонли буйруғи.

9. Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг “Олий таълим вазирлигининг «Олий таълим муассасалари кафедралари Кенгашларини ташкил этиш тўғрисида»ги 2017 йил 13 мартдаги №138-сонли буйруғи.

10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ташқи савдо соҳасида бошқарув тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони. - // Халқ сўзи, 2017 йил 15 апрель, № 75 (6769).

11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси хусусийлаштирилган корхоналарга кўмаклашиш ва рақобатни ривожлантириш Давлат қўмитасини ташкил этиш тўғрисида”ги Фармони. - // Халқ сўзи, 2017 йил 19 апрель, № 77 (6771).

12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш бўйича вакили институтини таъсис этиш тўғрисида”ги Фармони. - // Халқ сўзи, 2017 йил 5 май, № 90 (6784).

13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги "Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги Қарори. - // Халқ сўзи, 2017 йил, 21 апрель, № 79 (6773).

14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 2 майдаги "Ўзбекистон стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш агентлиги фаолиятини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги Қарори. - // Халқ сўзи, 2017 йил, 2 май, №86 (6780).

15. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Маҳаллий экспорт қилувчи ташкилотларни янада қўллаб – қувватлаш ва ташқи иқтисодий фаолиятни такомиллаштириш чора – тадбирлари тўғрисида"ги қарори Халқ сўзи, 2017 йил 22 июнь, №123.

16. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 30 октябрдаги ПФ-5564-сонли "Товар бозорларида савдони янада эркинлаштириш ва рақобатни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги Фармони. -// Халқ сўзи, 2018 йил 31 октябрь, № 225 (7183).

17. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Ўзбекистон Республикаси Инновацион ривожланиш вазирлигини ташкил этиш тўғрисида" ги ПФ-5264-сон Фармони. 2017 йил 29 ноябрь.- lex.uz.

18. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 7 мартдаги "Иқтисодиёт тармоқлари ва соҳаларига инновацияларни жорий этиш механизмларини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги ПҚ-3698-сонли қарори. – Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 09.13.2018 й.

19. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 21 ноябрдаги ПҚ-4022-сонли "Рақамли иқтисодиётни ривожлантириш мақсадида рақамли инфратузилмани янада модернизация қилиш чора-тадбирлари тўғрисида"ги қарори. – Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 22.11.2018 й.

20. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 январдаги "2017 — 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини «Фаол инвестициялар ва ижтимоий ривожланиш йили»да амалга оширишга оид давлат дастури" ПФ-5635-сон [Фармони](#). 17.01.2019 й.

21. Мирзиёев Ш.М. Халққа хизмат қилиш, одамларнинг манфаатларини таъминлаш-раҳбарлар фаолиятининг асосий мезонидир. - // Халқ сўзи, 2017 йил 13 апрель, №73 (6767).

22. Мирзиёев Ш.М. Асосий мақсадимиз – мамлакатимизни янада тараққий эттириш ва халқимиз фаровонлигини юксалтиришдир. - // Халқ сўзи, 2017 йил 28 апрель, №84 (6778).

II. Махсус адабиётлар

1. Frank Rothoemel Strategic Management: Concepts (2nd edition) Mc Graw-Hill Education 9 January. 2014. USA. 528 p.

2. Emile Woolf Publishing Limited/Govemens. Risks and ethic.. ACCA. 2011

3. Alan J. Auerbach Public Finance in Practice and Theory.-University of California, Berkeley, May, 2009

4. David N. Hyman Public Finance: A Contemporary Application of Theory to Policy, Tenth Edition, 2010, 2011 South-Western Cengage Learning Mason, OH, USA

5. Karla Johnstone. Auditing: A Risk Based-Approach to Conducting a Quality Audit. 6 th Edition. 2013.
6. Timothy Louwers: Auditing and Assurance services. 5th Edition 2012.
7. Michael C.Knapp. Contemporary Auditing. 6 th Edition. 2013.
8. Mark S.Beasley. Auditing Cases: An Interactive Learning Approach. 5 th Edition. 2011.
9. Беркинов Б.Б. Корпоративные структуры: основы создания и управления «Издательство национальной библиотеки им. Алишера Навои». - Т.: 2005. - с. 147
10. Р. Дўсмуратов «Аудит асослари» - Т.: 2009
11. Зайнуддинов Ш.Н., Рахимова Д.Н. Корпоратив бошқарув асослари – Т.: «Академия нашриёти», 2006. - с.96.
12. Крук М.Д. Современные формы и механизм корпоративного управления: методология и практика. - М.: 2000. - с. 357.
- 13 . Кодекс этики профессиональных бухгалтеров (разработан и утвержден Международной Федерацией бухгалтеров, принят Советом Национальной Ассоциации бухгалтеров и аудиторов 19 марта 2010 года);
- 14 . Кодекс профессиональной этики аудиторов Узбекистана Утв. Пост. Совета Палаты аудиторов Узб. от 25.06.2005 г. N 3 Пост. Совета НАБА Узб. от 26.08.2005 г. N 9.
15. Audit (2-qism) nomli darsligi. O'zbekiston Respublikasi Oliy va U'rta Maxsus ta'lim vazirligining 2017 yil 24 august, 603 – sonly buyrug'iga asosan. Тулаходжаева М., Ильхамов Ш, Ходжаева М, Ахмаджонов К., Тулаев М - Т.: 2017

III. Интернет ресурслари

1. www.iaa.org.uk- (The Institute of Internal Auditors-United Kingdom).
2. www.apb.org.uk - (Auditing Practices Board).
3. www.nao.gov.uk - (UK National Audit Office).
4. www.iasc.org.uk - (International Accounting Standards Committee).
5. www.aicpa.org - (American Institute of Certified Public Accountants).
6. www.aaa.us – (American Accounting Association)
7. www.ifac.org – (International Federation of Accountants) Халқаро бухгалтерлар федерациясининг расмий сайти, Халқаро аудит стандартлари
8. <http://learnenglishkids.britishcouncil.org/en/>